



ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 13, NUMBER 1, 2024



ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 13, No. 1, 2024

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Science, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences. *Annales Scientia Politica* is indexed in EBSCO Publishing database, ERIH PLUS, CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), ResearchBib - Academic Resource Index, Humanities - Sozial und Kulturgeschichte (H-Soz-u-Kult), CEEOL (Central and Eastern European Online Library), ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), DOAJ (Directory of Open Access Journals), Index Copernicus International (ICI) Journals Master List

Address of Publisher:

Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17 novembra 1,
080 78 Prešov, asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PhDr. Alexander DULEBA, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON
Faculty of Humanities, Charles University, Prague (Czech Republic)
Prof. Igor Spartakovich BAKLANOV, Doctor of Philosophical Sciences
Institute of Humanities, North Caucasus Federal University, Stavropol (Russian Federation)
Prof. PhDr. Vít HLOUŠEK, PhD.
Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno (Czech Republic)
Prof. Dr. Henk van HOUTUM
Nijmegen Centre for Border Research, Radboud University, Nijmegen (Netherlands)
Prof. PhDr. Jan KELLER, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Prof. Jussi P. LAINE, DSocSci.
Karelian Institute, University of Eastern Finland (Finland)
Prof. Vitaliy Sergioyich LYTVYN, Doctor of Political Sciences
Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, PhD.
Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Carlos J. McCADDEN, PhD.
Department of General Studies, Instituto Tecnológico Autónomo de México, Mexico-City (Mexico)
Prof. Yuriy Olexandrovych OSTAPETS, Doctor of Sciences
Faculty of Social Sciences, Uzhhorod National University, Uzhhorod (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA
Institute of Political Science, University of Rzeszow, Rzeszow (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Irina DUDINSKÁ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Jaromír FEBER, PhD.
VŠB, Technical University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Francisco LARA-VALENCIA, PhD.
School of Transborder Studies, Arizona State University, Tempe, AZ (USA)
Assoc. Prof. Sergio PEÑA, PhD.
Urban and Environmental Studies Department, El Colegio de la Frontera Norte, Tijuana, Baja California (Mexico)
Assoc. Prof. PhDr. Jelena PETRUCIOVÁ, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Katarzyna STOKŁOSA, PhD.
Faculty of Business and Social Sciences, University of Southern Denmark, Odense (Denmark)
Dr. Paulina SZELAĞ
Institute of International Relations and Political Science, East European State Higher School in Przemyśl, Przemyśl (Poland)

Editorial Committee:

Assoc. Prof. Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
Mgr. Gabriel SZÉKELY, PhD.
PhDr. Matúš ŽAC, PhD.

Web administrator:

Assoc. Prof. Ing. Martin LAČNÝ, PhD.



This work is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License*



LIST OF CONTENTS

STUDIES:

The Russian invasion of Ukraine and its impact on the development of right-wing radicalism and extremism in Slovakia EMÍLIA MARIANČÍKOVÁ	5
Challenges in the implementation of the service delivery and budget implementation plan in South Africa: A case study of uPholongo local municipality THEMBA ANDRIESON MASONDO – THEMBINKOSI G. MKHIZE – FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE	23

ARTICLES:

University of Prešov as an aid actor to Ukrainian refugees ANNA POLAČKOVÁ	33
The issue of Euro-Atlantic integration in manifestos of political parties in Slovakia OLEKSANDR RADYSH	44
Gender equality and active measures on the labor market SILVIA LECHMAN	51

REVIEWS:

Christianity. The history of a religion that changed the world <i>Schnurr, E.-M.</i> RÓBERT KIRÁLY	57
---	----

OBSAH

ŠTÚDIE:

Ruská invázia na Ukrajinu a jej vplyv na vývoj pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku

EMÍLIA MARIANČÍKOVÁ 5

Challenges in the implementation of the service delivery and budget implementation plan in South Africa: A case study of uPholongo local municipality

THEMBA ANDRIESON MASONDO – THEMBINKOSI G. MKHIZE –
FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE 23

ČLÁNKY:

Prešovská univerzita ako aktér pomoci ukrajinským odídencom

ANNA POLAČKOVÁ 33

Проблематика євроатлантичної інтеграції в програмах політичних партій Словаччини

OLEKSANDR RADYSH 44

Rodová rovnosť a aktívne opatrenia na trhu práce

SILVIA LECHMAN 51

RECENZIE:

Kresťanstvo. Dejiny náboženstva, ktoré zmenilo svet

Schnurr, E.-M.

RÓBERT KIRÁLY 57

RUSKÁ INVÁZIA NA UKRAJINE A JEJ VPLYV NA VÝVOJ PRAVICOVÉHO RADIKALIZMU A EXTRÉMIZMU NA SLOVENSKU

EMÍLIA MARIANČÍKOVÁ

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: emilia.mariancikova@smail.unipo.sk

Abstract:

Right-wing extremism is a form of political extremism. In recent years, strengthening far-right forces has been an unnoticeable trend and a global problem. The main aim of the study will be to find out whether and to what extent the inclination of the respondents living in the territory of the Prešov and Košice regions is related to the views and attitudes of the extreme right in Slovakia in the context of the above-mentioned socio-political developments related to the Russian invasion of Ukraine. In addition to the theoretical definition of the basic terminological background, the paper includes the interpretation of the results of quantitative research aimed at determining the degree of acceptance of right-wing radicalism and extremism and identifying the manifestations of covert and overt support for these phenomena in eastern Slovakia in the context of the war in Ukraine. The article uses analytical and descriptive methods and a representative survey by a questionnaire.

Keywords:

Border, extremism, radicalism, Slovak Republic, Ukraine.

Úvod

Pravicový extrémizmus predstavuje jednu z foriem politického extrémizmu. Jeho prejavy sú pred verejnosťou často skryté, no prezentované politicky korektným jazykom za pomoci populizmu apelujúceho na emócie občanov ako je hnev, znechutenie, pocit zrad, zmysel pre lojalitu, či strach a z neho vyplývajúca túžba po poriadku a spravodlivosti, ktoré je možné dosiahnuť len razantne a silou. Spoločensko-politický vývoj ovplyvnený korupciou, klientelizmom, zneužívaním moci politických predstaviteľov a v poslednom období aktuálnou ruskou agresiou na Ukrajine, pôsobil na nálady jednotlivcov vo vzťahu k politike a intenzívnejšie polarizoval spoločnosť. Rastúci trend negatívnych nálad občanov využili predstavitelia pravicového extrémizmu, ktorých rétorika sa v porovnaní s minulosťou mení a získava čoraz sofistikovanejšiu podobu, a preto je náročné ju jednoznačne identifikovať.

Nové výzvy pre spoločnosť so sebou priniesli aj krízy spojené s pandémiou ochorenia COVID-19 a ruskou inváziou na Ukrajinu, ktoré tiež výrazne ovplyvnili aj režim na hraniciach. Hraničné naratívy nám môžu pomôcť pochopiť, ako pravicoví populisté a extrémisti na Slovensku mobilizujú diskurz a využívajú hranice na obranu svojich politických záujmov zame-

raných na nevyhnutnú ochranu národa pred reálnymi alebo často fiktívnymi hrozbami. Hlavným cieľom štúdie bude zistiť, či a do akej miery súvisí inklinácia respondentov, žijúcich na území Prešovského a Košického kraja, k názorom a postojom krajnej pravice na Slovensku práve v kontexte spomínaného spoločensko-politického vývoja vzťahujúceho sa na ruskú inváziu na Ukrajinu. Vychádzajúc z hlavného cieľa sme si stanovili viacero čiastkových cieľov. Pokúsime sa objasniť, či online prostredie (sociálne siete alebo online spravodajstvo) ako zdroj informácií o politickom dianí súvisí s postojom voči cudzincom. Ozrejmieme tiež, či miera tolerancie vybraných skupín obyvateľstva, a to utečencov a cudzincov prichádzajúcich na Slovensko z ekonomických dôvodov súvisí s vnímaním ukrajinského obyvateľstva. Vo vzťahu k respondentom vyjadrujúcim súhlas s prejavmi pravicového extrémizmu objasníme ich vnímanie Ukrajincov, o ktorých predstavitelia krajnej pravice často nepriamo hovoria ako o nepriateľoch národa. U týchto respondentov sa tiež pokúsime overiť predpoklad vykazovania vyššej miery obáv z prebiehajúceho konfliktu z dôvodu ruskej invázie na ukrajinské územie. Na základe uvedeného hlavného cieľa štúdie, ale aj čiastkových cieľov sme formulovali dve hypotézy, na ktoré bližšie objasňujeme v pri interpretácii a analýze výsledkov reprezentatívneho prieskumu.

Okrem teoretického vymedzenia základných terminologických východísk štúdia zahŕňa interpretáciu výsledkov kvantitatívneho výskumu zameraného na zistenie miery akceptácie pravicového radikalizmu a extrémizmu a identifikovanie prejavov skrytej a otvorenej podpory týchto fenoménov na východnom Slovensku v kontexte vojny na Ukrajine. V štúdiu je použitá analytická a deskriptívna metóda a spomínaný reprezentatívny prieskum uskutočnený prostredníctvom štruktúrovaného dotazníka.

Teoretická perspektíva fenoménov radikalizmu a extrémizmu

Problematika radikalizmu a extrémizmu je v súčasnej demokratickej spoločnosti intenzívne diskutovanou témou nielen z dôvodu, že môže negatívne ovplyvniť jej efektívne fungovanie, ale aj kvôli častému zneužívaniu tohto pojmu na diskreditáciu politického oponenta

konajúceho v medziach konformného správania. Pojmy extrémizmus a radikalizmus sú často nesprávne chápané a zamieňané. Absentuje taktiež jednotná definícia extrémizmu, vrátane jeho jednotlivých foriem, ktorá by tvorila základ pre medzinárodný výskum extrémizmu, komparáciu jeho prejavov v jednotlivých štátoch.

Etymologický základ oboch pojmov pochádza z latinčiny (*extremus* = najvzdialenejší, najkrajnejší; *radix* = koreň). Milo (2004) vníma extrémizmus zo sociologického pohľadu ako „súhrn určitých sociálne patologických javov, vytváraných viac či menej organizovanými skupinami osôb a priaznivcami takýchto skupín, s dominantným rysom odmietania základných hodnôt, noriem a spôsobov chovania platných v danej spoločnosti. V politike je takto označovaný krajne radikálny, alebo výstredný postoj alebo subjekt. Za jednu z príčin vzniku extrémizmu môžeme považovať prítomnosť intolerancie v spoločnosti, ktorý túto využíva a podporuje ju. Intolerancia je základom ideológie väčšiny extrémistických skupín“ (Milo, 2004, s. 13). V rámci akademického diskurzu však ešte nedošlo k zhode na základných teoretických prístupoch ani na vytvorení všeobecne uznávaného pojmového aparátu v súvislosti s pojmami radikalizmus a extrémizmus. V oblasti praktickej politiky a médiách slúži extrémizmus na diskreditáciu protivníka. Jeho použitie je závislé predovšetkým na subjektívnej pozícii hodnotiaceho, čím často dochádza k zneužívaniu pojmu na mocensko-politické účely napr. v súvislosti so zákazom činnosti politických strán, ktoré sú označované ako extrémistické. Z tohto dôvodu je vnímaný pojem extrémizmus ako vágny, pretože jeho obsah a význam je v bežnom jazyku deformovaný a používa sa len ako negatívne označenie a nie ako vecné hodnotenie určitého spôsobu rozhodovania a konania v politike.

Radikalizmus definuje také správanie či konanie, ktoré „ide ku koreňu“. Ako poukazuje Vegrichová (2013) radikalizmus predstavuje kritické postoje, ktorých snahou je zmeniť či zlepšiť politické pomery v ústavnom rámci, t. j. nevedú k odstráneniu demokratického politického systému. Zahŕňa dôkladné a veľké, radikálne až extrémne politické, ekonomické či sociálne zmeny v komparácii s tým, čo ponúkajú a presadzujú tradičné politické strany hlavného prúdu. „Najvýznamnejším a kľúčovým

rozdielom medzi radikalizmom a extrémizmom je zákonnosť takéhoto konania. Radikáli sa pohybujú v rámci svojej činnosti v zákonom rámci, hoci na jeho samotnom okraji. Napriek tomu, že sú veľmi kritickí voči existujúcemu usporiadaniu spoločnosti, sociálnemu systému, úradujúcej vláde a ďalším štátnym prvkom, neprekračujú zákonné limity a rešpektujú platnú legislatívu. Naopak extrémisti a extrémistické subjekty túto hranicu prekračujú, nerešpektujú ústavný poriadok, zákonné normy a predpisy, ich konanie je protiprávne a ohrozuje a útočí na fundamentálne demokratické princípy, základné ľudské práva a slobody...“ (Vegrichtová, 2013, s. 12 – 13). Na požadovanú zmenu radikáli často využívajú populistické metódy. Otvorene pochybujú o legitimitě svojich oponentov a poukazujú na ich sebecké záujmy stojace proti záujmom určitého celku, ktorý obhajujú predstavitelia radikalizmu (Mareš, 2003). Radikálny názor však môže zastávať akákoľvek politická strana, jednotliviec, skupina ľudí i tí, ktorí nie sú považovaní za radikálnych. Radikalizmus teda stojí medzi extrémizmom a demokratickým stredom, no vzhľadom na ich nejasnú a nejednoznačnú definíciu, sú často zamieňané.

Podľa Charváta (2007) označuje extrémizmus v politickej teórii takú pozíciu na politickej osi, ktorá je najviac vzdialená od politického stredu. Zvyčajne sa chápe ako akákoľvek ideológia alebo aktivita, smerujúca proti existujúcemu politickému systému a kladie si za cieľ jeho likvidáciu a nahradenie vlastnou alternatívou. Väčšinou sa predpokladá, že daná alternatíva bude nedemokratická a bude porušovať ľudské práva. Neoznačuje žiadnu pevne danú politickú ideológiu alebo doktrínu, taktiež ani politickú alebo sociálnu teóriu. Extrémizmus možno vnímať skôr ako dynamický jav – to, čo bolo považované v minulosti za extrémne (v časoch absolutistickej monarchie tak boli označované liberálne myšlienky), je v súčasnosti normálne a naopak (v súčasnosti sú ako extrémisti označovaní fašisti, nacisti či komunisti).

Komplexnosť a komplikovanosť pojmu extrémizmus sa odráža aj v klasifikácii samotného extrémizmu. V kontexte na pravo-ľavé ideologické politické spektrum možno extrémizmus zaznamenať vo všetkých jej častiach. Rozlišujeme teda extrémizmus pravicový, ľavicový, ale aj extrémizmus stredu, ktorý je v socio-

logických pohľadoch spájaný s liberalizmom. Na akademickej pôde sú však takéto rozdelenia extrémizmu často kritizované, keďže extrémistické subjekty a ich deklarované názory a postoje nie je možné jednoznačne zaradiť do ideologického rámca. Preto je potrebné hlbšie analyzovať ich ciele a aktivity v širších súvislostiach.

Pravicový extrémizmus predstavuje jednu z foriem politického extrémizmu, ktorý popiera princíp rovnosti ľudí, prejavuje sa jednostranným a vyšším hodnotením vlastného národa, rasy alebo etnika v komparácii s inými, ktorých označuje za cudzích (MY vs. ONI). K jeho charakteristickým znakom by teda mohli zaradiť etnocentrizmus, xenofóbiu, rasizmus, vyhranený nacionalizmus alebo antisemitizmus. Charvát (2007) nazýva pravicových extrémistov ako krajnú pravicu, pričom približuje najvýznamnejšie, resp. kľúčové témy, na ktoré sú zamerané. Tu možno zaradiť vzťah k autorite a moci, ktorá pre nich predstavuje záruku nadradenosti niektorých skupín či jednotlivcov nad inými. To samozrejme vedie k preferovaniu autoritatívnych, prípadne diktátorských režimov, ktoré je odrazom moci v politickej rovine a odmietaní demokracie, v osobnej rovine ide o nadradenosť vychádzajúcu zo spoločenskej hierarchie a odmietania princípu rovnosti. Špecifickým variantom moci alebo jej pokračovaním je násilie, ktoré predstavuje legitímny spôsob riešenia politických problémov. Požadujú tiež „vládu tvrdej ruky“, prípadne „nulovú toleranciu“, bojovú pohotovosť alebo militantnosť, často sa hlásia k otvorenej spolupráci s neonacistickými alebo neofašistickými skupinami. Významné miesto v koncepcii pravicového extrémizmu zohráva národ a nacionalizmus, ktorý je vnímaný exkluzívne, t. j. akékoľvek cudzie vplyvy sú nežiadúce, kultúrna rozmanitosť a multikulturalizmus sú zhubné, dôraz sa kladie na etnickú jednotu a spoločné dejiny, národ spája pevná a vrozená citová väzba k jazyku, viere, tradičnému spôsobu života alebo domovine, pričom národná identita je daná, nemenná a nezameniteľná. To vedie k odmietaniu legálnej migrácie, či tvrdým trestom v prípade nelegálnej migrácie. Výlučné vlastníctvo často prerastá do rasizmu, ktorého špecifickou formou je antisemitizmus.

Strobl (2001) definuje pravicovo extrémistickú komunikáciu ako prejav, zahŕňajúci tri prvky – dehumanizácia vonkajších (cudziech)

skupín, verbálna agresia k mocensky menej významným menšinám a nacionalistická idealizácia vlastnej skupiny. Ako poukazuje Štefančík a Hvasta (2019), dôležitú úlohu zohráva národ vnímaný nativisticky a predstavujúci centrálny element jazyka pravicového extrémizmu, pričom sa podčiarkujú rozdiely medzi ľuďmi a vyvolávanie pocitu strachu pred určitými skupinami, ako sú napr. migranti, moslimovia, etnické skupiny, ktorým prisudzujú zodpovednosť za vznik viacerých problémov, a to nezamestnanosti, straty pocitu bezpečia, kriminality, sociálnej exklúzie. V prípade oficiálnych dokumentov alebo verejných prejavov má miernejšiu podobu. Agresívnu formu nadobúda na straníckych podujatiach alebo na internete. Nárast extrémistických síl zaznamenávame v posledných rokoch naprieč celou Európou, kde etablované národno-populistické politické strany čoraz častejšie využívajú ako mobilizačný nástroj práve xenofóbiu. Takáto forma aktivizácie občanov však získava úplne iný rozmer. Začína sa formovať pokrivená predstava toho, kto je skutočným občanom a kto tvorí ľud, ktorý je držiteľom štátnej moci. Nové chápanie ľudu je volaním po národnej jednote a tí, ktorí týmto ľuďom či už z etnických, náboženských alebo iných príčin nie sú, strácajú doteraz nadobudnuté práva a privilégia. V tejto súvislosti je ich nevyhnutnou úlohou ochraňovať národ pred vnútorným (národnostné, etnické či sexuálne menšiny, politiky stredú či mainstreamové médiá) a vonkajším nepriateľom (migranti alebo politika medzinárodných organizácií). V jazyku pravicových extrémistov sa objavuje silný motív hrozby, bez ohľadu na to, či je hrozba reálna alebo fiktívna. Strach, ktorý je týmto spôsobom vyvolávaný, je výsledkom komunikačnej stratégie pravicových extrémistov s cieľom podľahnúť emóciám, uchýliť sa k iracionálnemu správaniu, uveriť jednoduchým a rýchlym riešeniam, prípadne rôznym dezinformáciám a konšpiračným teóriám, ktoré pravicoví extrémisti verejnosti tlmočia. Vyvolávajú tak permanentný dojem človeka (vlastenca) ako obeť.

Pravicový radikalizmus a extrémizmus v online priestore

Vývoj informačných technológií a používanie internetu a sociálnych sietí spôsobilo, že sa veľká časť politickej komunikácie presunula do

online priestoru. Z pohľadu politických aktérov alebo strán ide o jednoduchý a pomerne lacný spôsob ako nielen ostať v povedomí svojich voličov, ale aj získať potenciálnu podporu nerozhodnutých voličov či voličov iných strán. Extrémisti disponujú vďaka tomu viacerými možnosťami ako realizovať svoje aktivity, precizovať stratégie a postupy ako osloviť a zmanipulovať verejnosť. Pravicoví extrémisti využívajú internet na vzájomnú (*ingroup*) komunikáciu, taktiež komunikáciu s ich nepriateľmi (*outgroup*), ale aj inými používateľmi internetu, ktorí môžu byť potenciálnymi sympatizantmi pravicového extrémizmu. V kontexte náborových aktivít zohráva internet dôležitú úlohu, keďže umožňuje šíriť extrémistický materiál. Ten môže byť skrytý na prvý pohľad v „normálnom“ obsahu dostupnom aj bežným užívateľom, ale tiež umožňuje realizovať emočný marketing zameraný na vyvolanie strachu ako účinný (politický) nástroj (Rieger, Frischlich, Bente, 2013).

Okrem výhod, ktoré sa vo všeobecnosti spájajú s používaním internetu boli identifikované aj mnohé negatívne vplyvy, ktoré súvisia s overovaním pravdivosti informácií, rýchlo a nekontrolovateľne sa šíriacich medzi užívateľov. Prostredníctvom sociálnych sietí často prenikajú obsahy smerujúce v rôznych podobách k popieraniu základných ľudských práv a slobôd, šíriace nenávisť a strach, relativizujúce zločiny, korupciu, spochybňujúce holokaust a pod. Dochádza k využívaniu slobody slova v online priestore na demonizáciu nepriateľa prostredníctvom poukazovania na jeho negatívne vlastnosti, v mnohých prípadoch vymyslené alebo zveličené v prospech prezentovaných názorov pravicových extrémistov a naopak, k vytváraniu a posilňovaniu pozitívneho obrazu o sebe. Výsledkom je aj utvrdzovanie sa vo vzťahu „MY“ a „ONI“, pričom „zostávame rezistentní voči zmenám protivníkovho správania, odmietame prijať informácie, ktoré nezodpovedajú nášmu vnímaniu obrazu protivníka, hľadáme informácie, ktoré náš obraz potvrdzujú, informácie reinterpretujeme a odmietame pripustiť, že protivník môže zdieľať rovnaké hodnoty a videnie sveta ako my“ (Brhlíková, 2018, s. 92). Internet teda umožňuje pravicovým extrémistom prezentovať svoje skutky svetu bez minimálnych dôsledkov tohto konania. Krajne pravicové subjekty využívajú predovšetkým otvorené fóra a sociálne siete, či

už s istou mierou regulácie ako je Facebook alebo platformy, bez akejkoľvek cenzúry ako komunikačná platforma Telegram. Týmto spôsobom sa dostáva do kontaktu a osvojuje si politické a ideologické vzorce pravicového extrémizmu, ponúkajúce fiktívny svet, za ktorý je nevyhnutné bojovať.

Naratív hraníc v jazyku pravicového extrémizmu

Na základe vyššie uvedenej definície pravicového extrémizmu možno konštatovať, že vzhľadom na nativistické vnímanie národa, vytváranie rozdelenia spoločnosti na MY a ONI (oni ako cudzí) dochádza ku kreovaniu predstavy o homogénnom, nediferencovanom národnom, kultúrnom a hospodárskom spoločenstve vylučujúcim tých, ktorí do neho nepatria. Hranice v tomto kontexte zohrávajú zásadnú úlohu, keďže esencionalizácia národného štátu uprednostňuje interpretáciu hranice ako nástroja obrany. Národný štát je vnímaný ako zdroj politickej, kultúrnej a sociálnej identity a územia sú významným prvkom procesov vylúčenia a inkluzie. Populistické a krajne pravicové strany však majú tendenciu zveličovať pórovitosť hraníc a prispôbovať svoje pozície aktuálnemu kontextu v prospech posilnenia hraničenia (*re-bordering narrative*). Imigrácia totiž predstavuje hrozbu pre národnú identitu a súdržnosť krajiny vo všetkých aspektoch, pričom v kontexte krízy disponujú väčším potenciálom na dramatizáciu vonkajších hrozieb (Yerly, 2022). Cezhraničné krízy odhaľujú deficity hraníc, vytvárajú tlaky na ich zmeny, často spochybňujú identitu alebo autonómiu politickej komunity. Vzniká dopyt po uzatváraní hraníc a ich posilnenej kontrole. V tomto prípade by sme ako cezhraničné krízy mohli vnímať pandémiu COVID-19 a ruskú inváziu na ukrajinské územie. Pandémia COVID-19 viedla k posilneniu k naratívu hraničenia, a to *re-bordering narrative*. Pravicoví populisté a extrémisti ťažili z kontextu pandémie, pretože poukazovali na to, ako nás hranice chránia. Kým pandémia COVID-19 uzatvorila (nielen) vonkajšie hranice schengenského priestoru, ruská invázia na Ukrajinu ich opätovne otvorila pre migračné toky utečencov. Hranice okolitých štátov boli plné ľudí, ktorí odchádzali z Ukrajiny kvôli vojne a hľadali útočisko v krajinách Európskej únie, vrátane Slovenska.

V období tesne po vypuknutí konfliktu poukazovala krajná pravica slovenskej verejnosti na témy predovšetkým vo vzťahu k ohrozeniu bezpečnosti, zvýšeniu kriminality a ohrozeniu verejného zdravia spojeného s vyvolaním strachu v dôsledku spomínaného príchodu Ukrajincov na slovenské územie. Pravicoví populisté a extrémisti natočili viaceré videá o potrebe pomáhať ukrajinským utečencom, v niektorých prípadoch priamo na hraniciach. Avšak v týchto videách zároveň poukazovali na to, že hranicami prechádzajú aj jednotlivci pochádzajúci z iných krajín, ktorí len zneužívajú situáciu. Na základe vonkajších znakov obviňovali príslušníkov iných národov, kultúr či náboženstiev, že môžu byť pre slovenskú spoločnosť nebezpeční, prípadne môže ísť o potenciálnych teroristov. Verejnosti tiež interpretovali názory, že hranica už neplní funkciu ochrany národa z dôvodu nedostatočnej kontroly na hraničných priechodoch, čím prispievali k dramatizovaniu situácie. Poukazovali na minimálne kontroly, absenciu registrácie utečencov, ktorí prekročili slovenské hranice bez pasu alebo iného preukazu totožnosti, čím podľa ich tvrdení môže dôjsť k zvýšeniu kriminality a zároveň k minimálnej šanci identifikovať a spravodlivo potrestať prípadného páchatľa. Na problém so šírením dezinformácií ohľadom bezpečnosti slovenského národa a kriminality utečencov prichádzajúcich predovšetkým z afrických a arabských krajín, ktorí predstierali svoj útek z ukrajinského územia, poukazovala aj Polícia Slovenskej republiky prostredníctvom sociálnej siete Facebook. Na svojej stránke zameranej na informovanie verejnosti o rôznych typoch dezinformácií šíriacich sa na internete, zverejnila aj najčastejšie sa objavujúce klamlivé a manipulatívne správy.

Po uplynutí približne 3 mesiacov sa situácia na hraničných priechodoch Slovenska s Ukrajinou ustálila, zaznamenaný bol klesajúci počet utečencov a zmenil sa aj naratív hranice v rétorike pravicových populistov a extrémistov, často aj samotnej opozície. Týkal sa prevažne zamestnanosti a finančnej podpory ukrajinských utečencov predstavujúcich záťaž pre národnú populáciu a štát. Často interpretovaná bola aj téma suverenity spojená so zodpovednosťou za slovenský národ. Ukrajinskí utečenci sú v tomto kontexte vnímaní ako záťaž na sociálny a hospodársky systém Slovenska, pretože sa uspokojia aj s nižšími mzdami a „kradnú“ prá-

cu Slovákom. Z tohto dôvodu je na hraniciach potrebné posilniť kontroly na rozlíšenie toho, či ide skutočne o utečencov alebo len o ekonomických migrantov, ktorí využívajú vojenský konflikt na migráciu z ekonomických dôvodov. Vládnymi predstaviteľmi preto vyzývali na ochranu záujmov domáceho obyvateľstva, prísnejší prístup k utečencom v prípade kriminálneho správania, ale aj identifikovaným ekonomickým migrantom, čím chceli dosiahnuť, aby sa Slováci vo vlastnej krajine necítili ako cudzinci. Krajná pravica často poukazovala aj na bohatých Ukrajincov a ich luxusné automobilové vozidlá, ktorých obviňovali z príchodu na Slovensko len kvôli finančnej podpore poskytnutej slovenskou vládou. Tá, podľa vyjadrení krajnej pravice, mohla radšej podporiť slovenské rodiny, ktoré majú finančné problémy z dôvodu dopadov pandémie ochorenia COVID-19 alebo vojny na Ukrajine. Vláda tak nepracovala v prospech slovenského národa, ale uprednostňovala Ukrajincov.

Možno teda konštatovať, že prebiehajúci konflikt na druhej strane hranice využili pravicoví populisti a extrémisti na posilnenie diskurzu proti migrácii (bez ohľadu na príčiny migrácie) a otvorenejším hraniciam. Prísnejšie kontroly a monitorovanie na hraniciach zaručujú bezpečnosť krajín. Otvorenie hraníc pre ukrajinské obyvateľstvo, ktoré opúšťa svoje domovy v dôsledku ruskej invázie na ich územie, považujú do istej miery za bezpečnostnú a hospodársku hrozbu. Verejnosti účelovo interpretovali názory a postoje, ktoré prispeli k polarizácii spoločnosti a ovplyvňovali vývoj nálad verejnosti, o čom svedčia viaceré realizované výskumy.

V roku 2022 preukázali prieskumy verejnej mienky Slovákov ich pozitívne vnímanie prijatia Ukrajincov na našom území, pričom zaznamenaný bol silný pocit solidarity k hľadaniu útočiska pred vojnou, pomerne vysoká ochota podporovať utečencov z Ukrajiny formou materiálnej alebo dobrovoľníckej pomoci (Papcunová, 2023). Neutíchajúci konflikt, šíriace sa dezinformačné snahy, či negatívne dopady vojny preukazujúce sa aj v hostiteľských krajinách čoraz viac ovplyvňovali nálady v spoločnosti. Výskum mimovládnej organizácie GLOBSEC (2022), ktorý bol uskutočnený v krajinách V4 ukázal, že ľudia z Českej republiky, Maďarska a Poľska majú kladný vzťah k utečencom z Ukrajiny, pričom na Slovensku

sa na nich 52% ľudí pozerá negatívne. Jedným z kľúčových faktorov zmeny vnímania ukrajinských utečencov je strach ľudí z pomoci utečencom, keďže predstavujú záťaž pre ekonomickú situáciu na Slovensku. To sa odráža aj v názoroch na to, akú podporu by mali utečenci dostávať. Viac ako polovica Slovákov nesúhlasí s prijímaním ukrajinských utečencov a tiež so zachovaním poskytnutej podpory. Výskum poukazuje na to, že postoje verejnosti k utečencom bývajú ovplyvnené vzdelaním a finančnou situáciou respondentov (negatívny názor častejšie vyjadrujú ľudia s nižšími príjmami a nižším vzdelaním) a sú tiež ovplyvnené informáciami, ktoré nekriticky prijímajú a neoverujú ich pravdivosť. Významnú úlohu však zohráva aj politická príslušnosť. Ďalším dôležitým faktorom ovplyvňujúcim toto vnímanie je stranícka politika. Voliči strán, ktoré presadzujú nepriateľskú rétoriku voči utečencom, oveľa častejšie vnímajú prítomnosť Ukrajincov negatívne. Výskum Central European Digital Media Observatory (Wenzel, 2023) realizovaný v Poľsku, v Českej a Slovenskej republike ukázal, že naratívy namierené proti ukrajinským utečencom boli z krajín opäť najviac rozšírené na Slovensku. Najväčší počet respondentov veril, že medzi utečencami je veľa zločincov, pričom práve medzi slovenským obyvateľstvom sú najviac zaznamenané proruské naratívy zamerané proti ukrajinskému obyvateľstvu a štátu. Na základe uvedeného teda možno konštatovať, že táto rétorika bola úspešná, keďže sa vnímanie Slovákov vo vzťahu k ukrajinským utečencom postupne menilo.

V tomto kontexte považujeme za dôležité poukázať na najvýznamnejšie subjekty krajnej pravice, a to stranu ĽSNS a hnutie Republika. ĽSNS reprezentuje ambície pravicového extrémizmu a je charakteristická historickým revizionizmom, nacionalizmom, tvrdým euroskepticizmom, protirómskym, protimigračným a protimoslimským naratívom. Je tiež známa využívaním fašistickej symboliky, rasistickými a xenofóbnymi postojmi. Prezентuje sa ako jediná alternatíva voči etablovaným stranám s cieľom ochrániť slovenský národ pred nebezpečenstvom globalizácie a rôznymi vnútornými či vonkajšími nepriateľmi. Líder politickej strany, Marián Kotleba, ale aj iní členovia strany sú spájaní s extrémistickým konaním, za ktoré boli obžalovaní a súdení. Hnutie Republika, založené v roku 2021 odídencami z ĽSNS,

predstavuje populistickú radikálnu pravicovú stranu, ktorá sa snaží dištancovať od svojej minulosti. Snaží sa navodiť dojem umiernennej opozičnej strany odmietajúcej extrémizmus v akejkolvek podobe. Vzhľadom na kontinuitu v personálnom obsadení, ale aj čiastočným zmenám v rétorike strany, ju však možno považovať za subjekt silne presadzujúci ochranu národných záujmov pred negatívnymi vonkajšími a vnútornými vplyvmi. Na základe obsahovej analýzy novín ktoré vydáva ĽSNS, predvolebných programov, vyjadrení a stanovísk prezentovaných predstaviteľmi ĽSNS a Republika môžeme konštatovať, že sa často objavuje myšlienka ochrany národa, pričom ako jeho nepriatelia sú identifikovaní migranti alebo ukrajinská menšina.

„Zabrániť invázii imigrantov, násilníkov a znásilňovačov!“ (KOTLEBOVCI – Ľudová strana Naše Slovensko, 2020, s. 10).

„Zradné vlády tak budú mať výhovorku, prečo musia imigrantov prijímať. Pre nás sa strata národnej a kresťanskej identity nedá vyčíslieť peniazmi, a preto takéto šialenstvo razantne odmietame“ (KOTLEBOVCI – Ľudová strana Naše Slovensko, 2023, s. 2).

„Oni slúžia svojim globálnym pánom, a podľa toho ich politika aj vyzerá. Keď sa im v minulom volebnom období nepodarilo našu národnú identitu a štátnu suverenitu rozobrať a zničiť cez povinné kvóty na prijímanie imigrantov zo západu, tak to dnes skúšajú cez Ukrajincov z východu. A je na každom z nás, ako sa k tejto obrovskej hrozbe pre národ sám postaví“ (KOTLEBOVCI – Ľudová strana Naše Slovensko, 2022, s. 2).

„Najprvo Slováci, až potom Ukrajinci“ Vláda z obyvateľov SR robí občanov 2. kategórie“ (KOTLEBOVCI – Ľudová strana Naše Slovensko, 2022, s. 1).

„Na pomoc Ukrajincom doplatí celý národ! Prišielci vás pripravujú o vyšší plat a potom aj o samotnú prácu“ (KOTLEBOVCI – Ľudová strana Naše Slovensko, 2022, s. 2).

V súvislosti s hnutím Republika môžeme konštatovať, že skutočne došlo k zmene, resp. k zmierneniu rétoriky. V mnohých prípadoch však zdieľa rovnaký názor na migráciu, avšak tendencia poukazovať na problém týkajúci sa príchodu Ukrajincov na slovenské územie nie je taká intenzívna. Rovnako ako ĽSNS, aj hnutie Republika tvrdí, že Slovensko pomáha Ukrajine na úkor národného obyvateľstva, predovšetkým vo vzťahu k neadekvátne vyso-

kej vojenskej pomoci, ktorá pomáha pri eskalácii konfliktu a neprináša mier.

„Nebudeme sa len nečinne prizerať, ako Slovensko zaplavujú ilegálni migranti. Nie sme banánová krajina, do ktorej môže prísť hocikto bez povolenia. Čo robí štát!? Nič! Prizerá sa, ako sa tu promenujú špekulanti bez papierov. Ombudsmana trápi porušovanie ich práv, nie obavy a strach Slovákov. Všetko je postavené na hlavu! REPUBLIKA je za nekompromisné riešenie. Nelegálnych imigrantov tu nechceme a proti nedovolenému prekračovaniu hraníc tvrdo zakročíme!“ (Republikán, 2023a).

„Myslíme si, že Slovensko pomohlo Ukrajine už dosť. Humanitárne, finančne aj vojensky. My, žiaľ, už nemáme z čoho pomáhať. Štátny rozpočet, štátne financie sú rozvrátené a ozbrojené sily sú vybrakované. My nemáme náboje, nemáme tanky, nemáme stíhačky, nemáme migy, nemáme vrtuľníky, nemáme protivzdušnú obranu, nemáme nič. Preto bude našou prioritou obnovovať Slovenskú republiku a nie Ukrajinu“ (Uhrík, 2023).

Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že rétorika pravicových populistov a extrémistov využíva naratív hranice a jej prísnejšej kontrole prispievajúcej k eliminácii potenciálnych hrozieb významne prispela k ovplyvneniu verejnej mienky. Najvýznamnejší dopad mala na zmenu postoja k prijímaniu a pomoci ukrajinských utečencov, či pomoci poskytnutej samotnej Ukrajine, ale aj potrebe posilnenia hraníc, čo deklaruje viacero realizovaných výskumov zaoberajúcich sa vnímaním slovenskej spoločnosti. V nasledujúcej časti štúdie objasníme jej dopad na respondentov pochádzajúcich z Košického a Prešovského kraja, ktoré predstavujú prihraničné oblasti s Ukrajinou. Z tohto dôvodu možno chápať ich kontakt s príslušníkmi ukrajinského národa ako intenzívnejší a bezprostrednejší, zároveň možno predpokladať vyššiu mieru pocíťovanie obáv z dopadov tohto konfliktu.

Metodologicko-analytická časť

Výber výskumnej vzorky, vekové rozpätie respondentov – celkový počet respondentov zapojených do prieskumu bol 884,¹ pričom bola reprezentatívna podľa veku, pohlavia, úrovne

¹ Reprezentatívny prieskum bol realizovaný agentúrou 2muse v období 29. 1. – 15. 02. 2024 v rámci projektu APVV-21-0057 Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.

najvyššieho dosiahnutého vzdelania i veľkosti sídla, čo korešponduje s demografickým rozložením obyvateľstva na vybranom území. Vzhľadom na testovanie stanovených hypotéz budeme pracovať s celou vzorkou, pričom v niektorých prípadoch poukážeme na komparáciu vekových skupín respondentov 18 – 29 rokov,² 30 – 39 rokov, 40 – 49 rokov, 50 – 59 rokov, 60 a viac rokov.

Technika zberu dát – berúc do úvahy deskriptívnu povahu štúdie, vhodnou technikou pre zber dát je napriek svojim obmedzeniam online dotazníkový prieskum, ktorý bol realizovaný v rámci Prešovského a Košického kraja. Výber týchto krajov súvisí s dlhodobou vysokou volebickou podporou ĽSNS (jej pokles bol zaznamenaný až v súvislosti s voľbami do NR SR 2020) a pomerne vysokou podporou hnutia Republika v Prešovskom (druhý najvyšší volebný zisk) a Košickom kraji (štvrtý najvyšší volebný zisk).

Dotazník bol zameraný na získanie názorov a postojov respondentov v súvislosti s režimom hranice a infraštruktúrou, cezhraničnú interakciu a spoluprácu, Európsku úniu a bilaterálnymi vzťahmi, obavami z vojny na Ukrajine, dopadmi pandémie a problematikou vnímaním pravicového extrémizmu. Na účely merania percepcií, postojov a názorov sme okrem kategorickej škály s dichotomickou od-

poveďou použili predovšetkým verbálnu 5-bodovú a numerickú 7-bodovú alebo 10-bodovú Likertovu viacpoložkovú škálu pre každú skupinu otázok.

V procese analýzy výsledkov prieskumu sme využili kontingenčné tabuľky ako nástroj pre systematické usporiadanie a vizualizáciu vzťahov medzi dvomi alebo viacerými kategorickými premennými. Pre štatistické spracovanie dát sme pracovali aj so softvérom SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*). Na vyhodnotenie odpovedí respondentov sme použili explanačnú a deskriptívnu analýzu zahŕňajúcu priemerné hodnoty a štandardné odchýlky, taktiež Spearmanovu korelačnú analýzu, ale aj Cramerovo V, aby sme vyhodnotili vzťahy medzi odpoveďami respondentov v prípade jednotlivých premenných v rámci rôznych skupín otázok. Pri analýze dát sme použili neparametrický test zameraný na komparáciu, a to Kruskal-Wallisova analýzu rozptylu.

Interpretácia a analýza výsledkov prieskumu

Vzhľadom na početnosť otázok v dotazníku sa pri interpretácii a analýze výsledkov prieskumu zameriame iba tie, ktoré bezprostredne súvisia so stanovenými hypotézami.

Pravicové extrémistické subjekty si získavajú najväčšiu podporu prostredníctvom internetu predovšetkým mladých ľudí. Testovaním tejto hypotézy budeme zisťovať, či respondenti, skutočne získavajú najviac informácií z internetu (sociálnych sietí a online spravodajstva), a tiež skutočnosť, či online priestor prispieva k radikalizácii ich názorov, a to predovšetkým vo vzťahu k migrantom i samotnému vnímaniu Ukrajincov. Taktiež overíme, či respondenti získavajúci informácie predovšetkým z online priestoru vykazujú vyššiu mieru obáv z diania na Ukrajine a jej dopadov pre Slovensko.

² Vzorka 18 – 29 rokov bola stanovená z dôvodu rôznych (najmä psychologických) výskumov, ktoré hovoria o tomto období ako o vznikajúcej, resp. vynárajúcej sa dospelosti. Vek 18 rokov predstavuje hranicu získania aktívneho volebného práva, je spojené s ukončením štúdia, hľadaním si zamestnania, ale aj odchodom z domu, predefinovaním vzťahov s rodičmi (zvýšená nezávislosť od rodičov), založenia si vlastnej rodiny, či formovania kariérneho postupu alebo rozvíjania náboženského presvedčenia. Jednotlivec prijíma zodpovednosť za seba/svoj život, robí nezávislé rozhodnutia a stáva sa finančne nezávislým. V porovnaní s dospelými však nemá vytvorenú stabilnú životnú štruktúru (dlhodobý vzťah, stabilné zamestnanie a pod.). Skúma, kým chce byť, necíti sa ako dieťa, ale skôr ako dospelý, zameriava sa na vlastné potreby a túžby, pričom rád experimentuje. Mladí ľudia sa v tomto období často cítia nezraniteľní voči negatívnym dôsledkom, ich hedonistické postoje sú spájané s účasťou na rizikovitom správaní (Sussman, Arnett, 2014). Čelia rôznym výzvam, pričom zažívajú nestabilitu a zmeny v sociálnych rolách a očakávaníach v ich správaní, ktoré môže prispieť k zvýšeniu stresu a k vzniku alebo prejavom rôznych duševných chorôb.

Tabuľka 1 Najsledovanejší zdroj informácií

	Iné	Online spravodajstvo	Priatelia	Rodina	Sociálne siete	Médiá
Muž	2,91%	21,69%	2,91%	3,44%	21,16%	47,88%
18 – 29 rokov	4,55%	20,45%	4,55%	13,64%	34,09%	22,73%
30 – 39 rokov	2,78%	22,22%	4,63%	0,93%	25,00%	44,44%
40 – 49 rokov	2,33%	23,26%	1,16%	4,65%	19,77%	48,84%
50 – 59 rokov	2,04%	26,53%	2,04%	2,04%	20,41%	46,94%
60 a viac rokov	3,30%	17,58%	2,20%	1,10%	12,09%	63,74%
Žena	3,56%	13,83%	2,96%	4,15%	20,36%	55,14%
18 – 29 rokov	1,61%	17,74%	4,03%	10,48%	33,06%	33,06%
30 – 39 rokov	6,45%	9,68%	8,06%	3,23%	27,42%	45,16%
40 – 49 rokov	4,62%	10,77%	1,54%	3,08%	27,69%	52,31%
50 – 59 rokov	3,48%	13,04%	2,61%	2,61%	13,91%	64,35%
60 a viac rokov	3,57%	14,29%	0,71%	0,71%	7,86%	72,86%
	3,28%	17,19%	2,94%	3,85%	20,70%	52,04%

Zdroj: vlastné spracovanie

Na otázku, z akých zdrojov najčastejšie získavajú respondenti informácie o politickom dianí doma a vo svete³ obe pohlavia jednoznačne preferovali možnosť médií (TV, rozhlas, printové médiá) v takmer všetkých vekových kategóriách (44 – 73%). Mladí muži ako jediní považujú za najdôležitejší zdroj informácií skôr sociálne siete (34%), u mladých žien sú preferencie médií a sociálnych sietí na rovnakej úrovni (v oboch prípadoch 33%). U mužov v takmer všetkých vekových kategóriách okrem 60 a viac rokov (18%), zohráva významnú úlohu aj online spravodajstvo (20 – 27%), pričom takmer vo všetkých prípadoch ho možno vnímať ako druhý najčastejšie vyhľadávaný zdroj informácií. Pre ženy do 60. roku života sú druhým významným zdrojom sociálne siete (14 – 27%), vo vyššom veku dôležitejšiu úlohu zohráva online spravodajstvo (14%). Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že marginálny vplyv má ako zdroj informácií o politickom dianí na Slovensku či vo svete rodina a priatelia.

Kultúrna diverzita je neoddeliteľnou súčasťou ľudskej identity a každý má právo na jej rešpektovanie. V demokracii je preto dôležité, aby ju každý občan mohol prejavíť bez strachu z diskriminácie a potlačania, naopak je potrebné vnímať, že prispieva k pluralite názorov a hodnôt. Xenofóbia, ako chorobný strach zo všetkého cudzieho, je zdrojom negatívnych alebo nenávistných vyjadrení voči menšinám,

prípadne rasistických prejavov založených na predsudkoch k ľuďom iného etnického či kultúrneho pôvodu. Cudzinci sú často vnímaní ako vonkajší nepriateľ, ktorý z pohľadu pravicových extrémistov a predstavuje hrozbu národa a jeho identity. Zisťovali sme preto postoj respondentov k výroku „Cudzinci sú len zdrojom kriminality a všemožných problémov“.

³ Pri tejto otázke je tiež dôležité podotknúť, že respondenti mali označiť len jeden zo spomínaných zdrojov, ktorý považujú zo svojho pohľadu za najčastejšie využívaný.

Tabuľka 2 Postoj ku kultúrnej diverzite – Cudzinci ako zdrojom kriminality a problémov

	Rozhodne nesúhlasíte	Nesúhlasíte	Ani súhlas, ani nesúhlas	Neviem posúdiť	Súhlasíte	Rozhodne súhlasíte
18 – 29 rokov	11,31%	20,83%	30,95%	11,31%	17,26%	8,33%
30 – 39 rokov	8,82%	11,76%	38,82%	10,59%	14,71%	15,29%
40 – 49 rokov	11,26%	19,87%	35,76%	9,27%	14,57%	9,27%
50 – 59 rokov	6,71%	17,68%	43,29%	12,20%	14,63%	5,49%
60 a viac rokov	8,66%	21,21%	42,42%	7,79%	12,99%	6,93%
	9,28%	18,44%	38,57%	10,07%	14,71%	8,94%

Zdroj: vlastné spracovanie

Najväčší súhlas vyjadrila veková skupina respondentov 30 – 39 rokov. Naopak, najvyššiu mieru nesúhlasu preukázali mladí ľudia (36%), a tiež respondenti vo veku nad 60 rokov. Je však dôležité podotknúť, že naprieč všetkými vekovými kategóriami, okrem mládeže, prevládal neutrálny postoj (35%).

V uskutočnenom reprezentatívnom dotazníku sme zisťovali vnímanie odlišných skupín (menšín) a mieru ich tolerancie. Respondentmi deklarovaná miera prekážania uvedených skupín (menšín) nám naznačí tolerantný alebo

intolerantný postoj voči rozmanitosti ľudí žijúcich alebo prichádzajúcich na územie Slovenska. Svoju pozornosť sme zamerali na skúmanie postoja k odlišným skupinám, kde sme zaradili Rómov, Moslimov, ľudí inej sexuálnej orientácie alebo inej farby pleti, taktiež Židov, utečencov z krajín zasiahnutých vojnou a hladom, ale aj cudzincov okolitých krajín zamestnaných na Slovensku i mieru ich tolerancie z pohľadu respondentov. Nás zaujímali postoje k posledným dvom uvedeným skupinám, analýzou ktorých sme sa bližšie zaoberali.

Tabuľka 3 Vnímanie odlišných skupín (menšín) a miera ich tolerancie – Utečenci z krajín zasiahnutých vojnou a hladom

	1 - vôbec by neprekážali	2	3	4	5	6	7 - veľmi by prekážali
18 – 29 rokov	13,69%	11,90%	13,69%	20,83%	14,29%	11,31%	14,29%
30 – 39 rokov	10,59%	9,41%	11,18%	22,94%	18,82%	8,82%	18,24%
40 – 49 rokov	11,26%	9,27%	11,92%	21,19%	17,22%	7,28%	21,85%
50 – 59 rokov	10,37%	10,98%	11,59%	29,27%	14,63%	7,93%	15,24%
60 a viac rokov	9,96%	14,72%	13,42%	20,35%	17,32%	11,69%	12,55%
	11,09%	11,54%	12,44%	22,74%	16,52%	9,62%	16,06%

Zdroj: vlastné spracovanie

Toleranciu utečencov z krajín zasiahnutých vojnou a hladom možno vnímať aj ako mieru empatie voči týmto ľuďom, ktorí čelia ťažkým životným podmienkam. Značný vplyv má na to politická polarizácia. Krajne pravicové subjekty hovoria o týchto utečencoch prevažne ako o ekonomických migrantoch predstavujúcich hrozbu pre národnú identitu a ekonomickú stabilitu štátu. Negatívne postoje k týmto oso-

bám v najmenej miere vykazujú práve mladí ľudia, kde približne rovnaký počet poukazuje na mieru prekážania resp. neprekážania utečencov v susedstve (39%). Opačné tendencie možno zaznamenať u respondentov vo veku 30 – 39 a 40 – 49 rokov, kde by sa táto skupina nestretla s pozitívnym prístupom u viac ako 45% z ich celkového počtu.

Tabuľka 4 Vnímanie odlišných skupín (menšín) a miera ich tolerancie – Cudzinci okolitých krajín zamestnaní na Slovensku

	1 - vôbec by neprekážali	2	3	4	5	6	7 - veľmi by prekážali
18 – 29 rokov	22,02%	14,29%	16,67%	20,24%	8,33%	8,93%	9,52%
30 – 39 rokov	15,29%	10,00%	11,76%	26,47%	15,29%	8,24%	12,94%
40 – 49 rokov	17,22%	14,57%	12,58%	19,87%	13,91%	9,27%	12,58%
50 – 59 rokov	23,17%	12,80%	12,80%	29,88%	10,37%	6,10%	4,88%
60 a viac rokov	16,02%	19,91%	12,99%	22,94%	14,72%	7,36%	6,06%
	18,55%	14,71%	13,35%	23,87%	12,67%	7,92%	8,94%

Zdroj: vlastné spracovanie

Xenofóbne tendencie respondentov sme zisťovali už na základe tvrdení v súvislosti s kultúrnou diverzitou. Aj v prípade výroku „Cudzinci okolitých krajín zamestnaní na Slovensku“, zaznamenávame najväčšiu mieru tolerancie u mladých ľudí, kde viac ako 52% by táto skupina ľudí neprekážala. Najväčšiemu počtu respondentov, ktorým by naopak pracu-

júci cudzinci na Slovensku v susedstve prekážali, patria do vekových kategórií 30 – 39 rokov a 40 – 49 rokov.

V oblasti cezhraničnej interakcie a spolupráce sme zisťovali názory respondentov na samotných Ukrajincov, pričom vyjadrovali mieru súhlasu s uvedenými charakteristikami.

Tabuľka 5 Miera súhlasu s charakteristikami ľudí na Ukrajine

	Rozhodne súhlasíte	Súhlasíte	Ani súhlas, ani nesúhlas	Nesúhlasíte	Rozhodne nesúhlasíte	Nevie posúdiť
Pracoviti	6,56%	7,92%	35,86%	27,38%	7,92%	14,37%
Produktívni (výkonni/zruční/schopní)	6,22%	9,84%	35,63%	26,47%	6,45%	15,38%
Úprimní	8,60%	13,12%	37,10%	18,21%	5,54%	17,42%
Pokojní	9,95%	18,67%	36,65%	12,90%	4,75%	17,08%
Bohatí	6,00%	13,57%	38,01%	15,84%	8,14%	18,44%
Otvorení/prístupní/priateľskí	6,56%	10,29%	38,35%	23,08%	4,64%	17,08%
Disciplinovaní	11,99%	18,67%	35,52%	14,03%	3,51%	16,29%
Rovnakí ako my	10,63%	16,06%	30,43%	21,15%	8,82%	12,90%
S pozitívnym prístupom k nám	8,82%	13,35%	34,50%	22,40%	4,98%	15,95%
Majú „európsku“ kultúru	12,33%	17,31%	32,35%	17,08%	4,52%	16,40%
Spoľahliví/dodržia slovo	11,88%	15,38%	32,24%	13,35%	3,05%	24,10%
Majú sklon ku korupcii	1,24%	5,66%	25,34%	28,05%	17,08%	22,62%

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe odpovedí respondentov môžeme konštatovať, že približne tretina respondentov má v prípade jednotlivých charakteristických čŕt Ukrajincov prevažne neutrálny postoj, ktorý vyjadřila prostredníctvom možnosti ani súhlas, ani nesúhlas. Výnimkou je tvrdenie, že ľudia na Ukrajine majú sklon ku korupcii, kde neutrálne stanovisko zaujalo len 25%, pričom len 6,9% čiže najnižší počet respondentov vyjadrilo súhlas a až 45,13% z ich celkového počtu nesúhlas s touto charakteristikou. V tomto prípade zaznamenávame najvýraznejšiu odchýlku miere vyjadreného ne/súhlasu s inými prisudzovanými charakteristickými čŕtami

ukrajinského obyvateľstva žijúceho na druhej strane hranice.

Prejavy extrémizmu sú čoraz častejším spoločenským javom, pričom možno zaznamenať ich rastúcu akceptáciu. K prejavom pravicového extrémizmu možno zaradiť rasizmus, xenofóbiu, intoleranciu, antisemitizmus, ale aj náboženský fanatizmus a ultranacionalizmus. V súvislosti s vnímaním prejavov pravicového extrémizmu sme zisťovali postoj jednotlivcov, kde vyjadrením miery súhlasu, resp. nesúhlasu deklarovali akceptáciu extrémistického konania.

Tabuľka 6 Postoj k prejavom pravicového extrémizmu

	Nesúhlasím s nimi	Niekedy s nimi súhlasím	Súhlasím s nimi	Nezaujíam sa	Nezaregistroval/a som ich
Muž	39,95%	15,08%	10,58%	15,08%	19,31%
18 – 29 rokov	38,64%	20,45%	31,82%	4,55%	4,55%
30 – 39 rokov	36,11%	14,81%	12,96%	11,11%	25,00%
40 – 49 rokov	38,37%	16,28%	10,47%	10,47%	24,42%
50 – 59 rokov	34,69%	20,41%	4,08%	24,49%	16,33%
60 a viac rokov	49,45%	8,79%	1,10%	24,18%	16,48%
Žena	33,20%	12,45%	5,73%	19,76%	28,85%
18 – 29 rokov	28,23%	11,29%	12,90%	20,16%	27,42%
30 – 39 rokov	11,29%	20,97%	9,68%	24,19%	33,87%
40 – 49 rokov	30,77%	16,92%	3,08%	18,46%	30,77%
50 – 59 rokov	46,96%	10,43%	3,48%	13,91%	25,22%
60 a viac rokov	37,14%	9,29%	0,71%	22,86%	30,00%
	36,09%	13,57%	7,81%	17,76%	24,77%

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 7 War-related stress scale: Miera pociťovaných obáv v súvislosti s vojnou na Ukrajine

War-related stress scale	1 – žiadne obavy	2	3	4	5	6	7 – veľké obavy
Moja osobná bezpečnosť	10,18%	8,82%	8,71%	18,10%	22,74%	14,03%	17,42%
Bezpečnosť mojich blízkych	9,62%	8,60%	9,05%	15,38%	19,46%	15,72%	22,17%
Prístup k základným tovarom (potraviny, lieky)	13,46%	12,44%	9,73%	19,57%	18,55%	12,67%	13,57%
Prílev vojnových utečencov	5,88%	7,47%	8,71%	14,93%	18,21%	16,18%	28,62%
Vojna sa presunie na Slovensko	12,22%	9,05%	10,63%	16,74%	14,59%	14,59%	22,17%
Vojna sa presunie do ďalších krajín Európy alebo do celého sveta	11,54%	9,62%	11,20%	17,08%	14,71%	13,12%	22,74%
Vojna prerastie do jadrového konfliktu, hrozí nám jadrová apokalypsa	9,73%	10,63%	10,07%	16,86%	17,08%	11,99%	23,64%
Rast cien (inflácia), ekonomická kríza v krajine	3,17%	2,15%	6,22%	16,40%	19,12%	20,48%	32,47%
Nedostatok zdrojov energie (plyn, ropa, elektrina)	4,19%	3,73%	8,03%	16,29%	19,91%	20,59%	27,26%
Vojna spôsobí zmenu politického režimu na Slovensku	10,18%	8,60%	9,95%	20,25%	18,10%	12,67%	20,25%

Zdroj: vlastné spracovanie

Približne tretina mužskej populácie v rôznom veku nesúhlasí s prejavmi pravicového extrémizmu, ktoré sa vyskytujú v ich okolí. Mladí muži vo veku 18 – 29 rokov predstavujú najpočetnejšiu skupinu respondentov (38,64%), no len o čosi nižší počet s nimi súhlasí (31,82%). Takmer 5% z ich celkového počtu prejavy pravicového extrémizmu vo svojom okolí nezaregistrovalo, čo je v komparácii s mladými ženami (27%) podstatne menej. Rovnaký trend možno vidieť aj v prípade občasných súhlasu, prípadne nezájmu. S takýmto konaním nesúhlasí 28,23% mladých respondentiek. Celkovo môžeme zhodnotiť, že svoj nesúhlas vyjadril väčší počet mužov (39,95%) ako žien (33,20%).

Aktuálne prebiehajúca vojna na Ukrajine ovplyvňuje životy ľudí v mnohých krajinách sveta, no predovšetkým Európy a Slovenska. V tejto súvislosti bola vytvorená⁴ škála stresu týkajúcej sa predmetnej vojny s cieľom zistiť jej vplyv na životy ľudí žijúcich mimo oblasti konfliktu. Škála pozostáva z deviatich položiek, ktoré zahŕňajú stres o vlastnú bezpečnosť a budúcnosť, prístup k základným potrebám, potenciálne zhoršenie hospodárskej situácie a možnú eskaláciu konfliktu s možnosťou jadrovej hrozby. Prostredníctvom zistenej miery stresu sa pokúsime zistiť, ako aktuálna miera pociťovaných obáv v konkrétnych oblastiach

ovplyvňuje tendenciu inklinovať k pravicovému extrémizmu. Subjekty krajnej pravice, ktoré sme si v práci predstavili totiž často prezentujú názory, v rámci ktorých poukazujú na dianie na Ukrajine ako oprávnené, ukrajinskí odídenci (utečenci z dôvodu vojenského konfliktu) žijú na úkor národného obyvateľstva, pričom štát dopláca na podporu Ukrajiny po ekonomickej stránke. Ukrajinci sú teda často nepriamo označovaní a vnímaní ako vonkajší nepriateľ národa.

Na základe odpovedí respondentov môžeme konštatovať, že v prípade väčšiny oblastí (osobná bezpečnosť, bezpečnosť blízkych, presun vojenského konfliktu na Slovensko, ale aj do iných krajín Európy či sveta, hrozba jadrového konfliktu, vojna môže spôsobiť zmenu politického režimu na Slovensku) sa miera obáv pohybovala na úrovni 50%, pričom respondenti sa najmenej obávajú obmedzenia prístupu k základným potravinám a liekom (44,80%). Vyššia miera obáv bola zaznamenaná v prípade prílevu vojnových utečencov (63,01%) a nedostatku zdrojov energie ako plyn, ropa a elektrina (67,76%). Najviac sa respondenti obávajú rastu cien (inflácie), ekonomickej krízy v krajine v dôsledku vojny, miera obáv dosiahla až 72,06%. Možno teda konštatovať, že naratív krajnej pravice v tomto smere je úspešne šírený a akceptovaný verejnosťou, no do istej náratu obáv z ekonomickej a energetickej krízy v krajine prispela aj opozícia kritikou prijatých opatrení na zmiernenie ich dopadov pre spoločnosť.

Hypotéza 1 – Online prostredie ovplyvňuje mieru radikalizácie a prispieva:

A) k šíreniu nenávisťných názorov a postojov

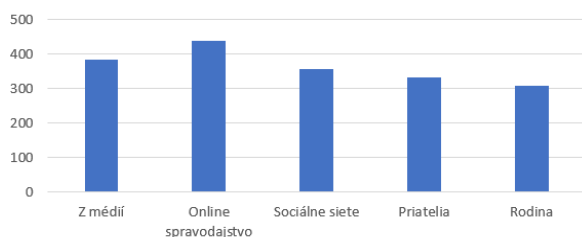
⁴ Škála bola vypracovaná autormi Lenka Vargová, Bibiána Jozefiaková, Martin Lačný a Matúš Adamkovič (2023) v rámci štúdie podporenej Slovenskou agentúrou pre výskum a vývoj a Výskumnou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied.

subjektov pravicového radikalizmu a extrémizmu zameraných voči cudzincom i negatívne vnímajú samotných Ukrajincov;

B) vykazovaniu vyššej miery obáv z dopadov vojnového konfliktu na Ukrajinu pre Slovensko.

Vo vzťahu k uvedenej hypotéze 1 sme uskutočnili korelačnú analýzu medzi vybranými premennými. V prípade premennej P2, kde sme zisťovali, z akého zdroja získavajú respondenti najčastejšie informácie o politickom dianí na Slovensku a vo svete, sme skúmali súvislosť s mierou stotožnenia sa s tvrdením obsiahnutým v premennej P5_B zameranej na vnímanie cudzincov. Na základe Kruskal-Wallis testu (17.387) $p < 0,01$ možno konštatovať rozdiel medzi mierou stotožňovania sa s tvrdením, že cudzinci sú zdrojom kriminality a všemožných problémov a typom zdroja, z ktorého respondenti najčastejšie získavajú informácie.

Graf 1 Rozdelenie rankov Kruskal-Wallis testu



Zdroj: vlastné spracovanie, SPSS

Obrázok 1 Spearmanov korelačný test – korelačný koeficient medzi P6_C a Q15

Correlations													
P6_C - Miera prekážania skupiny v susedstve Utečenci z krajín zasiahnutých vojnou a hladom	Q15_A - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Produktívni (výkonní/zruční/šchopní)	Q15_B - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Produktívni (výkonní/zruční/šchopní)	Q15_C - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Úprimní	Q15_D - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Pokojní	Q15_E - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Bohatí	Q15_F - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Otvorení/prístupní/priateľskí	Q15_G - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Disciplinovaní	Q15_H - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Rovnakí ako my	Q15_I - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine S pozitívnym prístupom k nám	Q15_J - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú „európsku“ kultúru	Q15_K - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Spôľahliví/do držia slovo	Q15_L - Miera súhlasu s nasledujúcim charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú sklon ku korupcii	
1,000	,219**	,187**	,133**	,102**	-,155**	,199**	,160**	,261**	,216**	,185**	,047	-,168**	
	,000	,000	,000	,002	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,162	,000	
884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884

Zdroj: vlastné spracovanie, SPSS

V prípade premenných P6_C (Utečenci z krajín zasiahnutých vojnou a hladom) a miery stotožnenia sa s uvedenými tvrdeniami Q15 sme zaznamenali najvyššiu koreláciu vo vzťahu k Q15_H (0.261), Q15_I (0.219), Q15_A (0.216). Môžeme teda konštatovať, že respondenti, ktorým by v susedstve prekážali utečenci z krajín zasiahnutých vojnou a hladom vykazujú rovnako negatívny postoj voči Ukrajincom, ktorých nevnímajú rovnakých ako sme

Na vzorke všetkých respondentov bez ohľadu na vek sa názor na cudzincov líšil v súvislosti s typom zdroja, z ktorého respondenti najčastejšie čerpajú informácie. Korelačný test Cramerovo V zaznamenal slabú, ale signifikantnú koreláciu (0.115) medzi zdrojom informácií a názorom na cudzincov ako ľudí, ktorých možno označiť za zdroj kriminality. V prípade online spravodajstva, médií a sociálnych sietí ako najpreferovanejšieho zdroja informácií, respondenti s tvrdením o negatívnom vnímaní cudzincov viac súhlasili.

Následne sme zisťovali koreláciu medzi premennou P6 zahrňujúcou mieru prekážania vybraných skupín v susedstve z pohľadu respondentov (zamerali na možnosť C, t. j. utečencov z krajín zasiahnutých vojnou a hladom a D, t. j. cudzincov okolitých krajín zamestnaných na Slovensku) a Q15 zachytávajúcou škálu súhlasu respondentov s charakteristikami Ukrajincov.

my (Q15_H), označujú v nízkom miere ako pracovitých a pozitívnym prístupom k nám. Naopak, negatívna korelácia bola zaznamenaná v prípade Q15_L (-0.168), Q15_E (-0.155), z ktorej usudzujeme, že tí respondenti, ktorým by utečenci v susedstve prekážali, menej súhlasia s tvrdeniami, že Ukrajinci majú sklon ku korupcii (Q15_L) a sú považovaní za bohatých ľudí (Q15_E).

Obrázok 2 Spearmanov korelačný test medzi premennými P6_D a Q15

Correlations												
P6_D - Miera prekážania skupiny v susedstve Cudzinci okolitých krajín zamestnaní na Slovensku	Q15_A - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Pracovití	Q15_B - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Produktívni (výkonní/zruční /šchopní)	Q15_C - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Úprimní	Q15_D - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Pokojní	Q15_E - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Bohatí	Q15_F - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Otvorení/prístupní/priateľskí	Q15_G - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Disciplinovani	Q15_H - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Rovnakí ako my	Q15_I - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine S pozitívnym prístupom k nám	Q15_J - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú „európsku“ kultúru	Q15_K - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Spofahliví/do držia slovo	Q15_L - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú sklon ku korupcii
1,000	,237**	,204**	,122**	,080*	-,137**	,171**	,100**	,208**	,192**	,145**	,029	-,119**
.	,000	,000	,000	,018	,000	,000	,003	,000	,000	,000	,391	,000
884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884	884

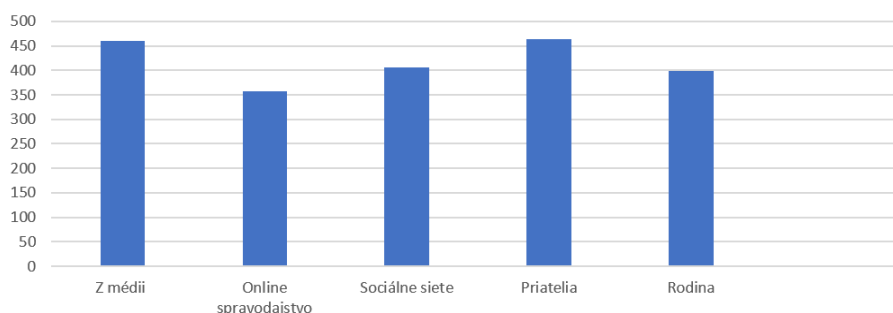
Zdroj: vlastné spracovanie, SPSS

Miernu, slabú koreláciu sme spozorovali v prípade premennej Q15_A (0.237) a Q15_B (0.204) rovnako ako v prípade Q15_H (0.208) naopak zápornú koreláciu v prípade premennej Q15_E (-0.137) a Q15_L (-0.119). To znamená, že bola zaznamenaná súvislosť v prípade respondentov, ktorým by v susedstve veľmi prekážali cudzinci z okolitých krajín zamestnaní na Slovensku a nízkej miere vnímania Ukrajincov ako pracovitých (Q15_A), produktívnych (Q15_B) a ľudí, ktorí sú rovnakí ako

my (Q15_H). V prípade negatívnej korelácie možno konštatovať, že respondenti, ktorým cudzinci najviac prekážajú, naopak uviedli nízky súhlas s tvrdeniami, že Ukrajinci sú bohatí (Q15_E) a majú sklon ku korupcii (Q15_L).

Následne sme zisťovali, či medzi premennou P2 identifikujúcou najčastejšie vyhľadávaný zdroj informácií o politickom dianí a premennou Q26 vyjadrujúcou mieru pociťovaných obáv z dopadov vojny na Ukrajine existuje z pohľadu respondentov súvislosť.

Graf 2 Rozdelenie rankov Kruskal-Wallis testu



Zdroj: vlastné spracovanie, SPSS

Kruskal-Wallis test (22.975) $p < 0,001$ potvrdzuje signifikantný rozdiel v dátach s väčšou mierou stresu z vojny v prípade sledovania médií so zdrojom informácií (priatelia a rodina). Spolu s miernou až slabou koreláciou Cramerovo V 0.228 $p < 0.05$.

Hypotéza 2 – Respondenti vyjadrujúci súhlasný postoj k prejavom pravicového extrémizmu:

A) prisudzujú ukrajinskému národu prevažne negatívne charakteristiky;

B) deklarujú vyššiu mieru obáv z vojny na Ukrajine a jej dopadmi pre Slovensko.

V nadväznosti na uvedenú hypotézu sa pokúsime sa objasniť, či a do akej miery súvisí vývoj spoločensko-politickej situácie so sympatiami a podporou krajnej pravicových názorov

a postojov. V súvislosti s vojnou na Ukrajine sa totiž v jazyku pravicového extrémizmu poukazuje na potrebu posilnenia hraničných kontrol, kriminalitu ukrajinských utečencov, resp. odídenčov prichádzajúcich na územie Slovenska, taktiež zneužívanie slovenského sociálneho systému, ohrozenie bezpečnosti a ekonomické problémy plynúce z poskytnutia pomoci Ukrajine. Zameriame sa na vzťah respondentov vyjadrujúcich súhlas, resp. nesúhlas s prejavmi pravicového extrémizmu a ich vnímanie charakteristických črt Ukrajincov. Overíme tiež, či postoj k prejavom pravicového extrémizmu súvisí s mierou deklarovaných obáv v súvislosti s vojnou na Ukrajine a dopadmi, ktoré z nej môžu plynúť pre Slovensko.

Vychádzajúc z uvedeného sme preto sledovali koreláciu medzi premennou P9, predstavujúcou vyjadrenú mieru súhlasu, resp. nesúhlasu s prejavmi pravicového extrémizmu

a premennou Q15, v rámci ktorej respondenti deklarovali mieru súhlasu s charakteristikami ľudí, žijúcich na druhej strane hranice, a to na Ukrajine.

Obrázok 3 Spearmanov korelačný test medzi premennou P9 a Q15

Correlations												
P9 - Postoj k prejavom pravicového extrémizmu, ktoré sa vyskytujú v okolí	Q15_A - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Pracovití	Q15_B - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Produktívni (výkonní/zruční /šchopní)	Q15_C - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Uprímní	Q15_D - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Pokojní	Q15_E - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Bohatí	Q15_F - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Otvorení/prístupní/prateľskí	Q15_G - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Disciplinovaní	Q15_H - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Rovnakí ako my	Q15_I - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine S pozitívnym prístupom k nám	Q15_J - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú „európsku“ kultúru	Q15_K - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Spôľahiví/do držia slovo	Q15_L - Miera súhlasu s nasledujúcim i charakteristikami ľudí na Ukrajine Majú sklon ku korupcii
1,000	,237**	,189**	,149**	,066	-,091*	,156**	,079	,165**	,167**	,127**	,020	-,118**
	,000	,000	,001	,136	,041	,000	,076	,000	,000	,004	,660	,008
508	508	508	508	508	508	508	508	508	508	508	508	508

Zdroj: vlastné spracovanie, SPSS

Na základe Spearmanovho korelačného testu sme zistili kladnú strednú a slabú koreláciu v prípade premennej P6 – postoj k prejavom pravicového extrémizmu a Q15_A (0.237), Q15_B (0.189), Q15_J (0.167) a Q15_H (0.165). Slabá záporná korelácia bola zaznamenaná vo vzťahu ku Q15_L (-0.118). To znamená, že respondenti, ktorí súhlasia s prejavmi pravicového extrémizmu zväčša nesúhlasia s tvrdeniami, že Ukrajinci sú pracovití (Q15_A) a produktívni (Q15_B), majú pozitívny prístup k Slovákom (Q15_J) a sú rovnakí ako oni (Q15_H). V prípade negatívnej korelácie možno konštatovať, že respondenti, ktorí súhlasia s prejavmi pravicového extrémizmu skôr súhlasia s tvrdením, že Ukrajinci majú sklon ku korupcii (Q15_L).

Následne sme sa snažili zistiť vzťah medzi premennou P9 vyjadrujúcou postoj respondentov k prejavom pravicového extrémizmu a premennou Q26, čiže nimi pociťovanou mierou obáv v súvislosti s vojnou na Ukrajine. Pri zisťovaní korelácie medzi uvedenými premennými sme nezistili žiadnu významnú koreláciu ($r = 0.064$ $p > 0.05$). To nám potvrdil aj realizovaný Kruskal-Wallis test (3.603); $p > 0.05$.

Záver

Problematika radikalizmu a extrémizmu je v súčasnosti často diskutovanou témou. Vzhľadom na posilnenie populistických a extrémistických síl, ktoré sú neprehliadnuteľným európskym trendom, je dôležité rozlíšiť ich skutočnú hrozbu. Definovať jasnú hranicu medzi radikalizmom a extrémizmom je veľmi problematické, pretože ide o konkrétne vyme-

dzenie určitých prejavov a postojov jednotlivca, ktoré je v súlade s demokratickými princípmi alebo sa vymyká akceptovanému konformnému správaniu. Oslovujú veľký počet ľudí, nespokojných so svojimi životnými podmienkami, frustrovaných vlastnými zlyhaniami a neúspechmi. Usilujú sa vyvolať a následne šíriť a živiť rasové predsudky a nenávisť voči menšinám, inovercom, migrantom, inak zmýšľajúcim ľuďom. Práve tí sú postavení do pozície nepriateľa, ktorý je pôvodcom všetkých problémov, a preto je potrebné ho vo verejnom záujme zničiť.

Zisťovali sme preto názory respondentov súvisiace s aktuálne najväčším problémom, a to ruskou inváziou na Ukrajinu, ktorá v poslednom období polarizuje spoločnosť, vedie k negatívnym emóciám, nárastu populizmu či neistoty v spoločnosti.

Na základe hlbšej analýzy výsledkov prieskumu môžeme konštatovať viaceré dôležité zistenia. Na otázku, z akých zdrojov najčastejšie získavajú respondenti informácie o politickom dianí doma a vo svete jednoznačne preferovali médiá (TV, rozhlas, printové médiá) v takmer všetkých vekových kategóriách, oboch pohlaviach, v oblasti najvyššieho ukončeného vzdelania, ale aj veľkosti sídla. Jedine mladí muži preferujú ako zdroj informácií sociálne siete, u mladých žien je dôležitosť médií a sociálnych sietí na rovnakej úrovni. Druhým alebo tretím najvýznamnejším zdrojom informácií u ostatných vekových kategórií boli buď sociálne siete alebo online spravodajstvo. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že marginálny vplyv ako zdroj informácií o politickom dianí má rodina či priatelia.

Rozličný je aj postoj jednotlivých vekových kategórií ku kultúrnej diverzite. Mládež vykazuje vyššiu mieru tolerancie a akceptovania inakosti prejavujúcu sa k cudzincom. U iných vekových kategórií sú xenofóbne alebo šovinistické tendencie na základe vyjadrenej miery súhlasu s uvedeným výrokom významne vyššie. To potvrdzujú aj zistenia o vnímaní odlišných skupín (menšín) a miery ich tolerancie, kde mládež deklaruje najnižšiu mieru prekážania ku všetkým skupinám spomenutým v dotazníku.

Na základe odpovedí respondentov môžeme konštatovať, že približne tretina respondentov má v prípade jednotlivých charakteristických črt Ukrajincov prevažne neutrálny postoj, ktorý vyjadřila prostredníctvom možnosti ani súhlas, ani nesúhlas. Výnimkou je tvrdenie, že ľudia na Ukrajine majú sklon ku korupcii, kde neutrálne stanovisko zaujala len štvrtina respondentov, pričom najnižší počet respondentov vyjadřilo súhlas a takmer polovica z ich celkového počtu nesúhlas s touto charakteristikou.

V súvislosti s vnímaním prejavov pravicového extrémizmu sme zisťovali mieru ich akceptácie. Na základe výsledkov prieskumu môžeme konštatovať, že približne tretina mužskej populácie v rôznom veku nesúhlasí s prejavmi pravicového extrémizmu. Mladí muži v tomto smere predstavujú najpočetnejšiu skupinu respondentov, no len o čosi nižší počet s nimi naopak súhlasí. U tretiny mladých respondentiek evidujeme skôr nesúhlas a približne rovnaký počet takéto konanie nezaregistrovalo, prípadne sa o neho nezaujíma. Celkovo však možno tvrdiť, že svoj súhlas vyjadřilo viac mužov ako žien.

Vo vzťahu k deklarovanej miere obáv kvôli vojne na Ukrajine sme zaznamenali, že vo väčšine oblastí (osobná bezpečnosť, bezpečnosť blízkych, presun vojenského konfliktu na Slovensko, ale aj do iných krajín Európy či sveta, hrozba jadrového konfliktu, vojna môže spôsobiť zmenu politického režimu na Slovensku) sa pohybovala na úrovni 50%, pričom respondenti sa najmenej obávajú rastu cien (inflácie), ekonomickej krízy v krajine v dôsledku vojny, nedostatku zdrojov energie ako plyn, ropa a elektrina a obmedzenia prístupu k základným potravinám a liekom.

Ako hlavné zistenia na základe realizovanej korelačnej analýzy vo vzťahu k hypotéze 1 možno konštatovať nasledovné:

- Existuje rozdiel medzi mierou stotožnenia sa s tvrdením, že cudzinci sú zdrojom kriminality a všemožných problémov a typom zdroja, z ktorého respondenti najčastejšie získavajú informácie. Zaznamenaná bola slabá, ale významná korelácia medzi zdrojom informácií a názorom na cudzincov ako ľudí, ktorých možno označiť za pôvodcov kriminality a problémov. V prípade online spravodajstva, médií a sociálnych sietí ako najpreferovanejšieho zdroja informácií, respondenti s tvrdením o negatívnom vnímaní cudzincov viac súhlasili.
- Respondentom, ktorým by v susedstve prekážali utečenci z krajín zasiahnutých vojnou a hladom vykazujú rovnako negatívny postoj voči Ukrajincom, ktorých nevnímajú rovnakých ako sme my, v nízkej miere ako pracovitých a pozitívnym prístupom k nám. Tí respondenti taktiež menej súhlasia s tvrdeniami, že Ukrajinci majú sklon ku korupcii a sú považovaní za bohatých ľudí.
- Zaznamenaná bola súvislosť v prípade respondentov, ktorým by v susedstve veľmi prekážali cudzinci z okolitých krajín zamestnaní na Slovensku a nízkou mierou vnímania Ukrajincov ako pracovitých, produktívnych a ľudí, ktorí sú rovnakí ako my. Táto skupina respondentov naopak menej súhlasí s tvrdeniami, že Ukrajinci sú bohatí a majú sklon ku korupcii.
- Existuje súvislosť medzi najčastejšie vyhľadávaným zdrojom informácií o politickom dianí a vyjadrenou mierou pociťovaných obáv z vojny na Ukrajine, a tiež významný rozdiel medzi týmito premennými. Zdá sa, že v prípade respondentov deklarujúcich ako zdroj informácií práve rodinu a online spravodajstvo vyjadřili nižšiu mieru obáv, naopak sociálne siete či priatelia ako zdroj informácií označili respondenti s vyššou mierou obáv z vojny na Ukrajine.

Záverom testovania hypotézy 1 je, že uvedená hypotéza sa nám potvrdila v plnom rozsahu, a to v časti A a B. V kontexte postoja k cudzincom, kedy respondenti sledujúci so-

ciálne siete alebo online spravodajstvo s tvrdením o negatívnom vnímaní cudzincov viac súhlasili. Korelácia bola zaznamenaná následne aj v prípade negatívneho postoja respondentov a vnímania charakteristických čŕt Ukrajincov, pritom títo respondenti ich v menšej miere vnímajú ako pracovitých, produktívnych či rovnakých ako my. V súvislosti so zdrojom informácií o politickom dianí a mierou pociťovaných obáv z vojny sa zdá, že v prípade respondentov získavajúcich informácie zo sociálnych sietí a rodiny možno zaznamenať vyššiu mieru obáv z dopadov vojny na Ukrajinu.

Ako hlavné zistenia na základe realizovanej korelačnej analýzy vo vzťahu k hypotéze 2 možno konštatovať nasledovné:

- Respondenti, ktorí súhlasia s prejavmi pravicového extrémizmu zväčša nesúhlasili s tvrdeniami, že Ukrajinci sú pracovití a produktívni, majú pozitívni prístup k Slovákom a sú rovnakí ako my. Taktiež respondenti, ktorí súhlasia s prejavmi pravicového extrémizmu skôr súhlasia s tvrdením, že Ukrajinci majú sklon ku korupcii.
- Medzi postojom k prejavom pravicového extrémizmu a mierou obáv v súvislosti s vojnou na Ukrajine sme nezistili žiadnu významnú koreláciu.

Záverom testovania hypotézy 2 je, že sa potvrdila v časti A, keďže respondenti deklarujúci súhlasný postoj k prejavom pravicového extrémizmu skôr vykazovali negatívny postoj voči charakteristickým čŕtám Ukrajincov. Hypotéza 2 v časti B naše zistenia nepotvrdili.

Na základe vyššie uvedených zistení možno konštatovať, že rétorika pravicových populistov a extrémistov využívajúca naratív hranice v online priestore (predovšetkým na sociálnych sieťach) významne prispela k zmene verejnej mienky, keďže možno zaznamenať negatívne vnímanie cudzincov, ale aj samotných Ukrajincov, či vyššiu mieru obáv z dopadov vojny na Ukrajinu. Dôležité je ale podotknúť, že mladí respondenti pochádzajúci z krajov východného Slovenska sa najčastejšie stretávajú s prejavmi pravicového extrémizmu na internete. Preto je zreteľná vyššia miera otvorenosti mládeže voči ideám pravicového extrémizmu, ku ktorým vyjadrujú väčší súhlas, a to aj v kontexte diania na Ukrajine.

Literatúra

- Björge, T. (2011). Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups. *Crime Law Soc Change*, 55, 277-285.
- Brhlíková, R. (2018). Démonizácia nepriateľa v 21. storočí. In: Štefančík, R. (ed.), *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie III*. EKONÓM, 91-100.
- Globsec (2022). Ideas shaping the world. Perception of Ukrainian refugees in the V4. https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-12/GLTrends_Ukraine_refugees_summary%20v13%20spreads.pdf
- Charvát, J. (2007). *Současný politický extremismus a radikalismus*. Portál.
- Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko. (2020, február). *Naše noviny*, 3(1). <http://kotlebovci.sk/wp-content/uploads/2021/05/noviny-rocnik-3-cislo-1.pdf>
- Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko. (2022, jún). *Naše noviny*, 5(2). <http://kotlebovci.sk/wp-content/uploads/2022/07/noviny-jun-2022.pdf>
- Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko. (2023, september). *Naše noviny*. 6(2). <http://kotlebovci.sk/wp-content/uploads/2023/10/noviny-september2023.pdf>
- Mareš, M. (2003). *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Barrister & Principal.
- Milo, D. (2004). *Rasistický extrémismus v Slovenskej republike. Neonacisti, ich hnutia a ciele*. Ľudia proti rasizmu.
- Papcunová, J. (2023). Podpora Slovákov a Sloveniek k prijatiu odídencom z Ukrajiny postupne klesá. https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=11059
- Rieger, D., Frischlich, L. & Bente, G. (2013). *Propaganda 2.0. Psychological Effects of Right-Wing and Islamic Extremist Internet Videos*. Wolters Kluwer.
- Strobl, R. (2001). Wissenschaftliche Erklärungsmuster des Rechtsextremismus. https://www.proval-services.net/download/vortrag_strobl_re.pdf

- Sussman, S., & Arnett, J. J. (2014). Emerging Adulthood: Developmental Period Facilitative of the Addictions. *Evaluation & the Health Professions*, 37(2), 147-155.
- Štefančík, R., & Hvasta, M. (2019). *Jazyk pravicového extrémizmu*. EKONÓM.
- Uhrík, M. (2023). Našou prioritou je Slovensko, nie Ukrajina!
<https://www.facebook.com/ing.milan.uhrik/videos/1011433373401978/>
- Vargová, L., Jozefiaková, B., Lačný, M., & Adamkovič, M. (2023). War-related stress scale.
[https://assets.researchsquare.com/files/rs-](https://assets.researchsquare.com/files/rs-3018872/v1/f7a8c430-753f-4e85-b63e-bab506416a14.pdf?c=1686753968)
- 3018872/v1/f7a8c430-753f-4e85-b63e-bab506416a14.pdf?c=1686753968
- Vegrichtová, B. (2013). *Extremismus a společnost*. Aleš Čeněk, s.r.o.
- Wenzel, M. (2001). Wissenschaftliche Erklärungsmuster des Rechtsextremismus.
[https://www.proval-](https://www.provalser-vices.net/download/vortrag_strobl_re.pdf)
- ser-
- vices.net/download/vortrag_strobl_re.pdf
- Yerly, G. (2022). Right-Wing Populist Parties' Bordering Narratives in Times of Crisis: Anti-Immigration Discourse in the Genevan Borderland during the COVID-19 Pandemic. *Swiss Political Science Review*, 28(4), 675-695. <https://doi.org/10.1111/spsr.12516>

Príspevok je čiastkovým výstupom projektu APVV-21-0057 Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.

CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF THE SERVICE DELIVERY AND BUDGET IMPLEMENTATION PLAN IN SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF UPHOLONGO LOCAL MUNICIPALITY

THEMBA ANDRIESON MASONDO – THEMBINKOSI G. MKHIZE – FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE

School of Business, Mancosa
Durban, South Africa
E-mail: nyamboseta@gmail.com

Department of Public Governance, University of KwaZulu-Natal
Durban, South Africa
E-mail: tgmkhize1987@gmail.com

Department of Development Planning and Management, University of Limpopo
Polokwane, South Africa
E-mail: khutsokgobe@gmail.com

Abstract:

This paper examines the challenges encountered during the implementation of the Service Delivery and Budget Implementation Plan (SDBIP) within the uPhongolo Local Municipality. The paper adopted New Public Management (NPM) theory as the theoretical framework that offers insights into organisational capabilities and resources relevant to this study. The paper utilises a qualitative methodology, which combines an extensive evaluation of existing literature with primary research methods such as interviews conducted with municipal personnel. The study sample was 9 participants. The present study aims to expand the existing knowledge on the obstacles encountered in municipal government and offers practical strategies to improve the execution of the Service Delivery and Budget Implementation Plan (SDBIP). These findings have the potential to be relevant to other municipalities experiencing similar concerns. The primary obstacles that have been highlighted include limitations in resources, hurdles to effective com-

munication, and the resulting consequences on the provision of services and public perception. The paper's findings indicate that the issues result in project execution delays, which have a detrimental impact on the municipality's capacity to achieve its strategic goals and undermine public confidence. Moreover, the research emphasises the significance of community involvement in local government administration and the potential advantages of using digital technologies to improve operational effectiveness. The report presents a series of practical suggestions based on the aforementioned results. The recommendations include enhancing resource management practices, using digital project management tools, and establishing periodic community involvement forums.

Keywords:

Community engagement, good governance, local government, service delivery.

Introduction and background

Implementing Service Delivery and Budget Implementation Plans (SDBIPs) holds significant importance in municipal management in South Africa. Nevertheless, the execution of SDBIPs frequently confronts diverse obstacles, which can compromise their efficacy and subsequently influence the standard of service provision (Sebake and Mukonza, 2020). The uPhongolo Local Municipality is experiencing pronounced challenges in implementing the SDBIP. The SDBIP, a crucial component of the municipal management framework in South Africa, offers a comprehensive analysis of the municipal budget allocated for a given fiscal year (Asha and Makalela, 2020). This process enhances the conversion of Integrated Development Plans into tangible, implementable initiatives, thereby fostering adequate service provision and optimal allocation of resources (Mkhize, 2019). Despite their significant importance, the implementation of SDBIPs is frequently hindered by various obstacles. Previous research has identified several common challenges in the performance of the SDBIP. Nevertheless, there is a lack of comprehensive exploration regarding the intricacies of these matters and their potential consequences on the provision of services. This study aimed to fill the existing research gap by examining the obstacles encountered during the implementation of the SDBIP in uPhongolo Local Municipality. Additionally, this research proposes potential remedies to overcome these challenges. Since the demise of apartheid municipalities in South Africa have served as development agencies (Kaywood, 2021). The author also argues that establishing the new developmental role was achieved through creating Integrated Development Plans (IDPs). Every municipality was mandated to formulate its developmental vision and mission and identify specific programmes and projects linked to their effective implementation. As per Section 25 of the Local Government: Municipal Systems Act, 32 of 2000, it is mandatory for every municipality to establish a comprehensive strategic plan aimed at promoting the progress of its jurisdiction. Theron (2017, p. 80) asserts that the IDP functions as a strategic instrument for municipal administration and strategic planning, aiming to achieve the municipality's developmental

aspirations and targets. The document comprehensively covers a municipal council's development priorities, strategies, objectives, and financial plan (Nealer, 2018). On the 2nd of December 2009, the national government approved implementing the Local Government Turnaround Strategy (LGTAS). One of the primary strategic objectives of this initiative is to improve the operational effectiveness of municipalities within their respective domains of authority. According to LGTAS (2009, p. 2), this involves establishing and operating essential administrative and institutional systems. The main goal of this initiative is to focus on the necessity of improving the operational efficiency of local government entities. According to Utama, Evana and Gamayuni (2019, p. 199), stated that performance is the administration achievement from an activity/program/policy to realize target, aim, mission and vision of an organization. Additionally, the author posits that the rationale behind undertaking this measurement stems from the close relationship between performance and the institution's strategic objectives.

The current body of literature on strategic management asserts a notable association between strategic plans and performance measures (Brown, 2022). According to Minnaar and Bekker (2005, p. 125), a crucial aspect of incorporating modern strategic management methodologies is their capacity to enhance organisational performance. Performance evaluation is contingent upon the benefits an institution generates for its clientele. Van der Walddt (2019, p. 8) argues that IDP helps align financial and other resources with service delivery objectives. The services offered within this context include providing water, electricity, sanitation, waste management, and road infrastructure. Furthermore, the scope of development concerns includes land reform, tourism promotion, and local economic growth facilitation.

Theoretical underpinning - New Public Management

The study is grounded in the New Public Management (NPM) theory, which provides the framework for analysing and interpreting administrative practices in public institutions. The emergence of the NPM theory can be attributed to the desire to address the perceived

inefficiencies associated with traditional public administration models. Neoliberal economic principles influenced the paradigm shift in the late 20th century and drew inspiration from private sector management practices. The genesis of this concept can be traced back to the desire for improved public services that are more efficient, effective, and customer oriented. Tompkins (2023), extensively examines this idea in his analysis of organisational theory and public management. As a new approach in public administration, NPM emphasises market-oriented methods and efficiency. NPM aims to improve efficiency and effectiveness in public service delivery (Tompkins, 2023). This enhancement focuses on optimising outputs concerning inputs, not just reducing costs. According to Lapuente and Van de Walle (2020), incorporating private sector management techniques, a key aspect of NPM improves the quality of public services. Privatisation, a key aspect of NPM, transfers public sector services to the private sector to benefit from their efficiencies and innovation. Improved service delivery can result from this, but it may also raise concerns about equity and access. Outsourcing under NPM enables public agencies to prioritise core functions and utilise the specialised skills of private entities.

Tompkins (2023), emphasises that performance management in NPM now emphasises outcome-based evaluations. Transitioning from process-centric to results-centric evaluation improves efficiency and effectiveness. Deconcentration and decentralisation, under NPM, distribute administrative responsibilities for more responsive and tailored local services. Lapuente and Van de Walle (2020), emphasise the significance of public participation in NPM for aligning services with community needs. Transparency and accountability are crucial in democratic governance. NPM prioritises cost-effective and high-quality services, emphasising efficiency and effectiveness. Autonomy in NPM allows government units to make decisions independently, promoting innovation and responsiveness. Autonomy and accountability mechanisms ensure that public services are responsive to citizen needs.

Reiter and Klenk (2019), provide a comprehensive analysis of the multifaceted nature of NPM, highlighting its focus on performance measurement and results-oriented manage-

ment. Torfing and Bentzen (2020), provide additional support for aligning public services with citizens' needs and expectations, a fundamental principle of New Public Management (NPM). Torfing and Bentzen (2020), argues that traditional performance management, which emphasises control, is subject to criticism. In response, they propose stewardship theory as an alternative approach that aligns with the ethos of NPM. This alternative approach empowers public managers and prioritises outcomes.

The concept of market-oriented management strategies prioritising service quality and cost-effectiveness applies to private entities and public institutions, according to NPM. Implementing NPM in local municipalities, including UPhongolo, emphasises the importance of resource management and utilisation in achieving effective service delivery. This literature review examines the challenges encountered in implementing the SDBIP from the perspectives of managerial efficiency, organisational agility, and responsiveness to public needs. This literature review examines the implementation of the SDBIP in UPhongolo Local Municipality under the NPM framework. The evaluation of this implementation focuses on outcome metrics, service quality, and stakeholder satisfaction. It highlights the transition from traditional bureaucratic processes to a more dynamic and results-oriented approach in public service.

Research methodology

This study adopted an exploratory research design to investigate the challenges in implementing SDBIP within the uPhongolo local municipality in South Africa. Exploratory research aims to clarify uncertainties and generate hypotheses for future studies by exploring unexplored areas (Pandey and Pandey, 2021). The focus was on comprehending the overall aspects of a topic rather than reaching definitive conclusions. Flexibility is crucial for a thorough and unrestricted exploration of the complexities related to SDBIP implementation. The preliminary nature of this approach may limit generalizability and conclusive findings and could lead to extensive data collection that challenges effective analysis (Pandey and Pandey, 2021). This method was suitable for gain-

ing initial insights into SDBIP implementation dynamics and laying the groundwork for future research.

The relevant data for this study was collected through conducting in-depth interviews, which facilitated a thorough examination of individual experiences and perspectives. Braun and Clarke's (2006) thematic analysis steps were utilised in this qualitative approach and helped to facilitate the identification of recurring themes and patterns on the challenges that impact the implementation of SDBIP. The researcher included participants from diverse backgrounds to ensure the research findings were robust, inclusive, and accurately represented the wide range of individuals within the municipality's workforce.

Literature review

This section will in greater detail present a literature review on challenges surrounding the efficacious implementation of the SDBIP in South Africa.

Challenges affecting the effective implementation of SDBIP in South Africa

The Service Delivery and Budget Implementation Plan (SDBIP) is an important tool for South African municipalities (Zweni, 2020). Its purpose is to ensure transparency in monetary allotments and make providing services to local communities easier. Despite its significance, several obstacles prevent it from being effectively implemented. Capacity constraints are among the most important of these factors; many municipalities do not possess the qualified professionals to effectively draught and oversee the SDBIP (Auditor-General South Africa, 2017). Political interference, which can sometimes lead to administrative decisions inconsistent with the goals outlined in the SDBIP (Mngomezulu, 2020), further complicates the landscape. The realisation of the plan's goals is frequently hampered by financial difficulties (National Treasury, 2018), which can be traced back to either insufficient levels of revenue or administrative mismanagement. In addition, the lack of stringent accountability structures in some municipalities creates an environment where deviations from the SDBIP can occur without being investigated (Auditor-General

South Africa, 2019). In the same vein, a lack of robust monitoring and reporting mechanisms makes it difficult to keep accurate track of SDBIP initiatives and make necessary adjustments (Municipal IQ, 2019). Additionally, although community engagement is still the cornerstone of the SDBIP's ethos, it is sometimes overlooked, leading to a misalignment between community goals and municipal strategies (Ngamlana and Coopoo, 2018). The following challenges highlight how important it is to conduct an exhaustive review and to put reforms into place if one wishes to improve the performance of the SDBIP in terms of local governance.

Budgetary Constraints and Mismanagement

Poor SDBIP implementation causes budget constraints and mismanagement, greatly affecting service delivery in local governments. Financial year-end performance reviews in municipalities often uncover budgetary constraints and mismanagement (De Klerk et al., 2020). Insufficient budgeting can lead to underfunded and poorly executed projects, impacting the quality and accessibility of public services. Financial mismanagement worsens these problems, causing resource waste and inefficiencies. Insufficient infrastructure and essential services hinder development and strain local government finances, requiring a strategic approach to budget allocation and financial oversight.

Lack of Transparency and Accountability

Lack of transparency and accountability in SDBIP implementation is a critical challenge that harms public trust and hinders local governance effectiveness. Sebake and Mukonza (2020), highlight inadequate monitoring and evaluation in local governance for transparency and accountability. Lack of transparency in the process can make citizens unaware of fund usage, leading to suspicions of corruption or misallocation. The absence of these elements in SDBIP implementation reduces public trust and hampers service delivery (Brown, 2022). Additionally, municipal officials need more incentive to optimize service delivery or adhere to the stipulated plans with accountability. The

lack of transparency and accountability hampers community engagement and leads to inadequate public services.

Inadequate Training and Development

The success of SDBIP implementation relies on the expertise of municipal staff. Municipalities in South Africa face challenges due to insufficient training and development, resulting in employees lacking the expertise to effectively implement and manage plans (Sbusisiwe and Abiso, 2021). This causes errors, delays, and poor service execution. Continuous professional development and training are necessary for staff in public administration to stay updated with the latest skills and knowledge. This ensures their ability to manage and execute SDBIPs effectively. Training is important for improving the performance of municipal staff.

Poor Planning and Lack of Alignment with IDP

Successful SDBIP implementation necessitates thorough planning and alignment with the IDP. There needs to be better planning in municipalities to ensure effective service delivery (Sebake and Mukonza, 2020). Thus, projects fail to align with community goals, leading to a mismatch between allocated resources and citizen requirements (Sebake and Mukonza, 2020). Coherent and effective public service delivery requires well-planned SDBIPs harmonising with the IDP.

Ineffective Monitoring and Evaluation

Insufficient monitoring and evaluation of SDBIP implementation has hindered oversight, making it challenging to track progress and assess service effectiveness. De Vries and Ile (2021), emphasise the significance of participatory monitoring for improving governance monitoring and evaluation of SDBIP implementation, which hinders progress tracking and effective resolution of service delivery issues. Lack of monitoring and evaluation has made it difficult to identify areas for improvement or hold responsible parties accountable for underperformance in different municipalities across South Africa. Monitoring and evaluation are crucial for ensuring services meet

community expectations and are delivered as intended.

Presentation of Qualitative Results

The study established that there are recurrent challenges in Implementing SDBIP within local government contexts, like uPhongolo Municipality. The findings revealed that various issues such as resource allocation, communication barriers, and resource constraints affecting projects emerged as some of the recurrent challenges identified by the participants to be hindering the successful implementation of SDBIP. The findings explore the intricacies and practical aspects of public administration, specifically emphasising the disparities between planning and implementation, challenges related to resource allocation, financial limitations, and the ever-changing nature of municipal requirements. Through a comprehensive analysis of these challenges, the objective is to unveil the fundamental patterns and suggest strategic approaches that can enhance the implementation of SDBIPs more efficiently and flexibly.

Resource Allocation

The findings of the study revealed that lack of proper resource allocation is one of the critical challenges affecting the effective implementation of SDBIP. The disparity in resource allocation aligns with a prevalent issue encountered in the field of public administration. The existing body of scholarly work in the field of public management frequently emphasises the discrepancy that exists between the process of planning and its subsequent execution. This discrepancy is primarily attributed to limitations in available resources (Smith, 2019). The discrepancy can arise due to financial constraints, discrepancies in the prioritisation of resources, or unanticipated costs, which are common occurrences in municipal endeavours (Johnson, 2020). The employees highlighted their concerns and explained the following: "As someone involved in the SDBIP process, I've noticed that resource allocation doesn't always match the actual needs on the ground. We need a more flexible approach to adapt to unforeseen challenges and ensure effective service delivery" (Participant 9).

Another participant shared similar sentiments: *"Balancing the available resources with the municipality's growing demands is one of our biggest challenges"* (Participant 1).

Poor resource allocation is one of the critical challenges to the effective implementation of SDBIP identified by uPhongolo municipality employees. The multifaceted nature of resource allocation challenges in the implementation of the SDBIP at uPhongolo Local Municipality can be better understood by examining it through the perspectives of NPM and GGT. The NPM emphasises the value of efficiency and market-oriented approaches in local governance, highlighting the importance of optimising resource utilisation (Tompkins, 2023; Lapuente and Van de Walle, 2020). In contrast, the concept of GGT places a strong emphasis on ethical and equitable governance (Kovač et al., 2016; Keping, 2018). GGT underscores the significance of transparent and accountable resource distribution. Collectively, insights from these theories offer a comprehensive framework for efficiency, effectiveness, market-oriented methods, ethical governance, transparency, and accountability, ensuring equitable and just allocation of resources to promote optimal use of resources. Scholars on South African local governance issues agree that well-structured budget practices are crucial in improving municipal performance and can advance a more transparent, accountable, and efficient service delivery (Govender and Reddy, 2019; Zweni, 2022). These insights help to analyse and resolve the persistent challenges associated with resource allocation in SDBIP processes.

Communication Barrier

The study found that communication barriers are one of the critical challenges affecting the effective implementation of SDBIP in local municipalities. Efficient communication is considered essential and effective in achieving local government project objectives, thus in the event of miscommunication negative consequences are imminent (Brown and Osborne, 2018). Participants attested to these sentiments by reflecting on their experiences in the uPhongolo municipality: *"Communication barriers between departments often lead to misunder-*

standings and delays in project execution" (Participant 5).

Another participant said: *"In our team, we often struggle with receiving timely updates. Delays in communication lead to gaps in understanding the latest changes in SDBIP policies, which directly impact our work efficiency"* (Participant 1).

Another participant explained: *"Differing communication styles across departments create a barrier. What one team perceives as a priority may not be clearly communicated to another, leading to misalignment in executing the SDBIP effectively"* (Participant 8).

Communication challenges are frequently intensified in multi-departmental contexts characterised by divergent interpretations and approaches to the SDBIP (Mabuza, 2016). Communication barriers have detrimental effects which lead to the rise of misunderstandings and inefficiencies, particularly in dynamic municipal settings where time is of the essence (Muneer et al., 2022). The frequency of challenges is consistent with the cyclical pattern observed in budget and project reporting within municipal environments. The frequent manifestation of these difficulties can be ascribed to the systematic schedules that municipal administrations adhere to, frequently resulting in a hurried pace during designated periods of data submission (Lekhhera, Schutte and Dlamini, 2023). The haste involved in this process has the potential to undermine the integrity of the reporting and the ultimate results of the project. The insights from the findings highlight the importance of implementing effective communication strategies that are clear and consistent to ensure the successful execution of the SDBIP in municipalities such as uPhongolo.

Resource Constraints Affecting Projects

The challenges of resource constraints affecting projects that were identified by the participants are not exclusive to the uPhongolo Local Municipality but rather represent systemic issues encountered by numerous local governments. For instance, the existing body of literature provides evidence that resource allocation problems and communication barriers are prominent challenges affecting public sector project management (Smith, 2019). Infrastructure projects in local governance are notably susceptible to experiencing delays as a con-

sequence of financial constraints. The occurrence of such delays has a dual impact, not only on the designated timeline of the project but also on the perception of the municipality's effectiveness by the general public (O'Leary, 2021). The participants said: *"Resource constraints affect not just our project timelines but also the quality of services we deliver"* (Participant 8).

Another one said: *"Financial limitations are a constant challenge. We have to frequently adjust our plans due to budget cuts"* (Participant 3).

In addition, another participant also said: *"Adapting to the changing needs of our municipality is tough, especially with rigid planning structures and limited resources"* (Participant 7).

These perspectives provide insights into how resource constraints affect projects in the local government of uPhongolo municipality. To mitigate these issues, it is recommended to adopt a flexible budgeting approach and proactive planning (Fisher, 2020). Additionally, regular meetings and integrated project management systems should be implemented (Harris, 2021). Khan, Kaviani, Galli and Ishtiaq (2019), supports continuous improvement and using past experiences for future planning. To optimize SDBIP effectiveness and improve service delivery, a comprehensive strategy is needed. This strategy should include strategic resource management, effective communication, and a commitment to continuous enhancement. Theoretical perspectives emphasise strategic resource management, efficient communication, and a culture of continuous improvement for addressing resource constraints in public projects. For instance, the lens of NPM suggests optimising resource use and implementing flexible budgeting practices to address such constraints (Tompkins, 2023). GGT focused on the importance of fairness and accountability in resource management, emphasising the need for equitable and transparent resource allocation (Kovač, Tomažević, Leben, and Aristovnik, 2016; Keping, 2018).

Discussion of research findings

The implementation of SDBIP presents several key challenges, primarily revolving around resource allocation and communication barriers. The issue of resource allocation, specifically the financial constraints (Smith, 2019; Johnson, 2020), have been identified as a signifi-

cant factor contributing to delays and inefficiencies. In the realm of municipal planning, the implementation of plans can often be hindered by internal communication challenges (Brown and Osborne, 2018). Those obstacles play a significant role in creating discrepancies and inconsistencies within the process. The challenges mentioned have a significant impact on both service delivery and public perception. In their study, O'Leary (2021) examines into the impact of delays on public trust in the efficiency of municipal operations. Meanwhile, Yang and Holzer (2021) highlight the significance of service provision inefficiencies in generating community dissatisfaction, which is a crucial factor in assessing the performance of local government.

To effectively tackle these challenges, scholarly literature proposes two key approaches which include digital transformation (Gil-Garcia et al., 2016) and participatory governance (Fung, 2015). The integration of digital tools has the potential to significantly improve transparency and efficiency in municipal operations. Additionally, actively engaging the community in decision-making can enhance service outcomes and foster a stronger relationship between the municipality and its citizens. These literature insights aligned with the study objectives providing a comprehensive analysis of the challenges faced by the uPhongolo Local Municipality in implementing the SDBIP. It offers a nuanced understanding of these challenges and proposes strategic recommendations to enhance the effectiveness of the SDBIP. The study found that implementing the SDBIP at uPhongolo Local Municipality was challenging. Participants in the study talked about the lack of resources, particularly financial constraints, which severely affected project timelines and quality. They also mentioned that communication barriers existed within and between departments, leading to misaligned objectives and operational inefficiencies. These challenges highlight the need for improved resource management and communication strategies to enhance the effectiveness of SDBIP implementation.

Conclusion

The profound impact of these implementation challenges on the delivery of municipal

services cannot be overstated. The research discovered that the delays in executing projects not only hindered the efficiency of the municipality but also harmed public perception and trust. The study established a correlation between these delays and a decrease in community satisfaction, highlighting the crucial significance of timely and effective service delivery in maintaining public trust in municipal governance. After gathering insights from the participants, several key recommendations were made. Firstly, it was suggested that improving transparency in decision-making processes and adopting digital tools for project management would enhance operational efficiency. Secondly, the importance of community engagement in municipal planning was emphasized, with participants advocating for inclusive decision-making processes that consider public input. These recommendations aim to address the identified challenges and promote a more responsive, efficient, and community-aligned municipal governance system.

References

- Asha A. A., & Makalela K. I. (2020). Challenges in the implementation of integrated development plan and service delivery in Lepelle-Nkumphi municipality, Limpopo province. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 12(1), 1-14.
- Auditor-General of South Africa (AGSA). (2019). Consolidated General Report on the audit outcomes of local government 2017-2018. Government Printer.
- Auditor-General of South Africa (AGSA). (2018). Consolidated General Report on the audit outcomes of local government 2016-2017. Government Printer
- Brown, B. (2022). Municipal Adjustments Budget. *CIGFARO Journal*, 23(2), 12-14.
- Brown, J., & Osborne, T. (2019). 'Imaginative Literature and Political Theory: An Engagement'. In Ashenden, S., & Hess, A. (Ed.), *Between Utopia and Realism: The Political Thought of Judith N. Shklar* (pp. 116-135).
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- De Klerk, A., Van Schalkwyk, A., & Wassermann, E. (2020). Performance Management Reviews at financial year-end: practical measures to get the best out of the process and improve future performance. *CIGFARO Journal*, 20(4), 16-20.
- De Vries, S., & Ile, I. (2021). Low Hanging Fruit for Improved Governance Through Participatory Monitoring and Evaluation System in South Africa: With Specific Reference to Ward Committee's System. *African Journal of Public Affairs*, 12(1), 99-113.
- Fung, A. (2015). Putting the Public Back into Governance: The Challenges of Citizen Participation and Its Future. *Public Administration Review*, 75(4), 513-522.
- Gil-Garcia, J. R., Helbig, N., & Ojo, A. (2016). Being Smart: Emerging Technologies and Innovation in the Public Sector. *Government Information Quarterly*, 33(1), 11-18.
- Govender, N., & Reddy, P. S. (2019). Performance budgeting in local government: A case study of eThekweni Municipality in South Africa. In De Vries, M. S., Nemec, J., & Špaček, D. (Eds.), *Performance-Based Budgeting in the Public Sector* (pp. 143-159). Palgrave Macmillan Cham.
- Fisher, G. M. (2020). Basic needs budgets in policy and practice. In Deeming, Ch. (Ed.), *Minimum Income Standards and Reference Budgets* (pp. 291-306). Policy Press.
- Harris, B. R. (2021). Design to maintenance: a new construction design and building life cycle management approach [Doctoral dissertation, Queensland University of Technology]. <https://eprints.qut.edu.au/213059/>
- Johnson, T. (2020). Challenges in Municipal Governance: Resource Limitations and Solutions. *Journal of Public Administration and Policy Research*, 12(2), 34-42.
- Kaywood, L. (2021). Exploring the history and development of the local government system in South Africa. *African Journal of Public Affairs*, 12(3), pp. 42-61.
- Keping, Y. (2018). Governance and good governance: A new framework for political analysis. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11, 1-8.
- Khan, S. A., Kaviani, M. A., Galli, B. J., & Ishtiaq, P. (2019). "Application of continuous improvement techniques to improve organization performance: a case study". *International Journal of Lean Six Sigma*, 10(2), 542-565.
- Kovač, P., Tomažević, N., Leben, A., & Arisovnik, A. (2016). Reforming public admin-

- istration in Slovenia: between theory and practice of good governance and good administration. *International Journal of Public Policy*, 12(3-6), 130-148.
- Lapiente, V., & Van de Walle, S. (2020). The effects of new public management on the quality of public services. *Governance*, 33(3), 461-475.
- Lekhera, T., Schutte, D. P., & Dlamini, B. (2023). An exploratory study on the challenges faced by South African municipalities in implementing the Municipal Standard Chart of Accounts: a case of the city of Tshwane. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 12(8), 375-382.
- Mabuza, C. A. (2016). *'Factors that affect the implementation of the Integrated Development Plan (IDP): The case of Molemole Local Municipality in Limpopo, South Africa.* [Master's dissertation, University of Limpopo]. http://ulspace.ul.ac.za/bitstream/handle/10386/2594/mabuza_ca_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Minnaar, F. & Bekker, K. (2005). *Public management in the information age.* Van Schaik Publishers.
- Mkhize, T. G. (2019). *The Role of Multi-Stakeholder Engagement in Local Economic Development Projects in eThekweni Municipality: A Case Study of Inanda, Ntuzuma and Kwamashu.* [Master's dissertation: University of KwaZulu Natal]. <https://core.ac.uk/reader/304374815>
- Mngomezulu, S. (2020). Political interference in the administration of service delivery in Umlalazi local community of KwaZulu-Natal, South Africa. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 12(1), 38-45.
- Muneer, M., Khan, N., Awais Hussain, M., Shuai, Z., Khan, A. A., Farooq, R., Moawwez, M. A., & Tariq, M. A. U. R. (2022). A Quantitative Study of the Impact of Organizational Culture, Communication Management, and Clarity in Project Scope on Constructions' Project Success with Moderating Role of Project Manager's Competencies to Enhance Constructions Management Practices. *Buildings*, 12(11), 1-34.
- Municipal IQ. Municipal Data and Intelligence. (2019, April 5). Service Delivery Uptick. <https://www.municipaliq.co.za>
- National Treasury. (2018). *Budget Review 2018.* <http://www.treasury.gov.za/documents/National%20Budget/2018/review/FullBR.pdf>
- Nealer, E. J. (2019). *Public Management Study Guide.* Platinum Press.
- Ngamlana, N., & Coopoo, S. (2018), "Do ward committees assist municipalities achieve developmental goals? A case study of Buffalo City Metropolitan Municipality." In Good Governance Learning Network. *Developmental Local Government: Dream Deferred? Perspectives from civil society on Local Governance in South Africa* (19-29).
- O'Leary, R. (2021). The Impact of Municipal Governance on Public Trust and Community Engagement. *Local Government Studies*, 47(2), 210-229.
- Pandey, P., & Pandey, M. M. (2021). *Research methodology, tools, and techniques.* Bridge Center.
- Public Affairs Research Institute. (2015). *Financing the Future: Budget Reform in South Africa: 1994-2004.* (A Case Study by the Public Affairs Research Institute). University of Cape Town.
- Reiter, R., & Klenk, T. (2019). The manifold meanings of 'post-New Public Management' – a systematic literature review. *International review of administrative sciences*, 85(1), 11-27.
- Rogers, S. (1994). *Performance Management in Local Government.* Longman.
- Sbusisiwe, Z., & Abiso, K. (2021). Influence of Training and Development on Human Resources Performance in South Africa. *American Journal of Multidisciplinary Research in Africa*, 1(1), 1-15.
- Sebake, B. K., & Mukonza, R. M. (2020). Integrated Development Plan, Monitoring and Evaluation in the City of Tshwane: a confluence question for optimizing service delivery. *Journal of Public Administration*, 55(3), 342-352.
- Smith, P. (2019). Budgeting Challenges in Local Government: A Literature Review. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 31(2), 198-213.
- Smith, V. K. (2019). *The challenges of virtual leadership affecting project delivery in the public sector.* Walden Dissertations and Doctoral Studies.

- South Africa. (2009). *Local Government Turnaround Strategy: Working together, turning the tide in Local Government*. Government Printers.
- Theron, J. H. (2017). *Lessons from the Strategic Management of Integrated Development Planning in Kwazulu-Natal from 1994 to 2006*. [Doctoral dissertation, University of the Free State].
- Tompkins, J. R. (2023). *Organization theory and public management*. Waveland Press.
- Torfin, J., & Bentzen, T. Ø. (2020). Does stewardship theory provide a viable alternative to control-fixated performance management? *Administrative Sciences*, 10(4), p. 86.
- Utama, F. R., Evana, E., & Gamayuni, R. R. (2019). The effect of local government characteristics on performance of local government administration. *International Research Journal of Business Studies*, 12(2), 197-208.
- Van der Wal, G. (2019). Community profiling as instrument to enhance project planning in local government. *African Journal of Public Affairs*, 11(3), 1-21.
- Yang, K., & Holzer, M. (2021). Public Administration and the Role of Public Perception. *Public Administration Review*, 81(1), 1-11.
- Zweni, A. G. (2022). Critical evaluation of service delivery in selected South African municipalities: the role of budget management. [Doctoral dissertation: Cape Peninsula University of Technology].

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA AKO AKTÉR POMOCI UKRAJINSKÝM ODÍDENCOM

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

Abstract:

Not only did the military invasion of Ukraine at the end of February 2022 have a significant impact on the region of Europe, but it has also had far-reaching global implications. However, the direct impact of the war has been felt the most by the countries immediately adjacent to it as thousands of people began fleeing Ukraine from the very first days of the conflict. At the same time, however, this tragedy also raised a wave of enormous solidarity in the neighbouring countries, involving local municipalities, entrepreneurs, humanitarian organizations, the churches and thousands of volunteers. This article focuses on such assistance within Slovakia, especially in its eastern part, with the aim of evaluating the activities of the University of Prešov as one of the important actors in assisting refugees from Ukraine.

Keywords:

Refugees, students, Ukrainian refugees, University of Prešov, volunteers.

Úvod

Vojenská invázia Ruska na Ukrajinu 24. 2. 2022 spôsobila obrovskú migračnú vlnu z tejto krajiny smerom do Európy. Svedčí o tom skutočnosť, že hneď v prvý deň vojny prekročilo podľa údajov *Operational Data Portal*

UNHCR (2022) ukrajinskú hranicu smerom von až 79 209 osôb ako utečencov, smerom späť iba 10 946. Počet utečencov z Ukrajiny rýchlo narástol aj v nasledujúcich dňoch, pričom počas prvého týždňa konfliktu (k 2. 3. 2022) to bolo celkovo už 989 560 osôb (denne priemerne 141,4 tis.), pričom sa vrátilo iba 76 598. Po dvoch týždňoch od začiatku invázie to bol už dvojnásobok na úrovni 2 301 246 osôb a po mesiaci (k 23. 3. 2022) až 3 589 938 osôb.

Tri najkrízovejšie týždne na začiatku vojny predstavovali zároveň aj týždne, keď sa na Ukrajinu vrátilo najmenej osôb, a to celkovo iba 241 091, pričom v priemere denne len 11,5 tis. osôb. V nasledujúcich mesiacoch sa na Ukrajinu začalo vracieť viac osôb denne (druhý mesiac – 21,8 tis. osôb, tretí – 29,6 tis. a štvrtý – 32,6 tis.).

Pri sledovaní rozdielu medzi počtom osôb odchádzajúcich z Ukrajiny a osôb vracajúcich sa na Ukrajinu od začiatku konfliktu podľa údajov UNHCR (2022) je jasný odliv obyvateľov. Po prvom mesiaci vojny to bolo 3,24 mil. osôb, po druhom mesiaci to bolo kumulatívne už 4,17 mil. osôb, po treťom číslo stúplo na 4,66 mil. a po štvrtom na 5,17 mil. osôb. Prudký trend nárastu počtu utečencov sa potom spomalil vďaka zníženiu počtu osôb odchádzajú-

cich z Ukrajiny, ako aj nárastu vracajúcich sa späť domov.¹

Čo sa týka Slovenska,² z pohľadu vývoja počtu utečencov z Ukrajiny bol najkritickejší prvý mesiac, pričom už od prvých dní konfliktu začal štát pomáhať utečencom smerujúcim na Slovensko. Plynulý chod cez slovensko-ukrajinskú hranicu sa snažil zabezpečiť svojimi posilnenými zložkami v radoch colníkov, policajtov, vojakov, hasičov, pracovníkov migračného úradu, zahraničných zložiek, ako i zamestnancov okresných úradov.

Enormný nápor utečencov pomáhali však štátu a samosprávam zvládnuť aj rôzne občianske združenia, neziskové organizácie, nadácie, cirkevné charitatívne organizácie, firmy či tisíce dobrovoľníkov na celom Slovensku, bez ktorých by nebolo možné zvládnuť masívnu migračnú krízu. Ľuďom, ktorých zasiahla vojna, ponúkali humanitárnu pomoc, organizovali finančné aj materiálne zbierky, koordinovali dobrovoľníkov a mnoho iného. Zo subjektov zapojených do pomoci možno spomenúť mimovládnu neziskovú organizáciu Človek v ohrození, Slovenskú katolícku charitu, Slovenský Červený kríž, Slovenský skauting, Maltézske pomoci Slovensko a mnohé iné. Viac ako tridsať mimovládnych organizácií zároveň spoločne iniciovalo aj samostatnú výzvu na podporu Ukrajiniek a Ukrajincov v ohrození s názvom #KtoPomôžeUkrajine. Išlo primárne o humanitárnu pomoc na Ukrajinu alebo pomoc tým občanom Ukrajiny, ktorí hľadali bezpečie na Slovensku. Každý obyvateľ Slovenska môže ponúknuť pomoc podľa svojich možností, či už je to uby-

tovanie, doprava, materiálna, psychologická alebo sociálna podpora, alebo iné. Platforma buduje silnú sieť jednotlivcov aj organizácií, ktorí chcú pomôcť občanom Ukrajiny a prepája ich priamo s potrebami ľudí v núdzi (Kto pomôže Ukrajine, 2023).

Vysokému počtu ukrajinských utečencov v prvých týždňoch od vypuknutia vojny čelili prevažne prihraničné obce a priľahlé menšie či väčšie mestá nachádzajúce sa v blízkosti ukrajinských hraníc. Medzi také možno zaradiť aj krajské mesto Prešov. Zo subjektov na území mesta Prešov, ktoré aktívne participovali na pomoci, možno uviesť napr. OZ Podaj ďalej Prešov, Prešovské dobrovoľnícke centrum, Gréckokatolícky kňazský seminár PU, Mesto Prešov či Prešovský samosprávny kraj, ktorý spustil platformu (PSK, 2022) pomoci pre Ukrajinu, sieťujúc neziskové organizácie, občanov, dobrovoľníkov, podnikateľov a pod. Do pomoci sa popri iných subjektoch zapojila aj Prešovská univerzita v Prešove (PU), ktorá sa svojimi aktivitami snažila a snaží pomôcť odídencom z Ukrajiny (najmä rodinám ukrajinských študentov študujúcich na PU) a zmierniť tak negatívne dopady stále pretrvávajúcej vojny.

Opatrenia univerzity na pomoc študentom a zamestnancom z Ukrajiny

Na PU v akademickom roku 2021/2022 študovalo 904 ukrajinských študentov, ktorým univerzita po vypuknutí vojnového konfliktu na Ukrajine vyjadrila maximálnu podporu. Zároveň pripravila súbor opatrení s cieľom pomôcť zmierniť ťažkú situáciu, v ktorej sa ocitli jej študenti a zamestnanci pochádzajúci z Ukrajiny. Jedným z prvých krokov, ku ktorým univerzita pristúpila, bolo vyčlenenie voľných ubytovacích kapacít jej študentských domovov na dočasné ubytovanie rodinných príslušníkov ukrajinských študentov a pracovníkov zamestnaných na univerzite. Bezplatné ubytovanie v internátoch využilo viac ako 100 rodinných príslušníkov vrátane 30 detí. Tí využili možnosť ubytovania na internáte buď krátkodobo v rámci prechodu do ďalšej krajiny, alebo dlhodobejšie, keďže im univerzita poskytla zmluvu na ubytovanie od 25. marca do 31. augusta 2022 (Polačková, 2022a).

Študenti z Ukrajiny, ktorí sa ocitli v obzvlášť nepriaznivej sociálnej situácii, zároveň mohli požiadať o jednorazové mimoriadne šti-

¹ Celkovo počas viac ako pol roka od vypuknutia vojnového konfliktu (24. 2. – 31. 8. 2022) najviac osôb z Ukrajiny smerovalo v rámci susedných krajín do Poľska (viac ako 5,6 mil.), 2,3 mil. do Ruska, viac ako 1 mil. osôb do Maďarska a do Rumunska, viac ako 750 tis. na Slovensko a takmer 600 tis. do Moldavska. Z hľadiska prepočtu na 1000 obyvateľov prijímajúcich štátov to bolo najviac opäť do Poľska (149,0 osôb), potom Moldavska (145,4 osôb), Slovenska (130,7 osôb) a Maďarska (129,3 osôb).

² Slovenská republika podobne ako Poľsko a Maďarsko bezprostredne susedia s Ukrajinou. Štátna hranica je však podstatne kratšia (iba 97,8 km), pričom sa tu nachádzajú dva železničné (Čierna/T. – Čop, Maťovské Vojkovce – Pavlovo) a tri cestné hraničné priechody (Veľké Slemence – Mali Slemenci, Vyšné Nemecké – Užhorod, Ubľa – Malýj Bereznij), cez ktoré prichádzali utečenci z Ukrajiny na územie Slovenska.

pendium, pričom finančné prostriedky vo výške 150 eur boli vyplatené viac ako 600 študentom. V prvé dni po vypuknutí konfliktu univerzita vytvorila databázu dobrovoľníkov z radov ukrajinských a slovenských študentov, ktorí boli ochotní zapojiť sa do rôznych dobrovoľníckych aktivít, napríklad pomáhať na hraničných priechodoch, pri tlmočení, s výučbou/doučovaním žiakov školopovinných ukrajinských detí, s organizovaním humanitárnej a materiálnej pomoci a pod., prípadne ďalšími aktivitami v spolupráci so štátnymi inštitúciami a organizáciami tretieho sektora (Polačková, 2022a).

Ukrajinským študentom, zamestnancom a ich rodinným príslušníkom univerzita taktiež ponúka psychologické poradenstvo a s cieľom vyhodnocovať ich akútne špecifické potreby zriadila aj jednotnú kontaktnú adresu ukrajina@unipo.sk, na ktorú mohli adresovať svoje požiadavky. Tie, vzhľadom na svoje možnosti, aj univerzita promptne riešila prostredníctvom konkrétnych opatrení.

Nezisková organizácia Universitaes Prešov, n. o., PU zriadila transparentný účet, na ktorý mohli darcovia prispievať svojimi finančnými príspevkami. Vyzbierané zdroje následne slúžili ako finančná pomoc pre ukrajinských študentov univerzity. Nemenej dôležitým univerzitným opatrením bolo aj zohľadnenie zhoršenej možnosti účasti študentov na výučbe. Vedenie univerzity poprosilo pedagogických zamestnancov o vyššiu mieru tolerancie v prípade neúčasti študentov na vyučovaní, či už z dôvodov ich zapojenia do dobrovoľníckej činnosti, alebo z iných osobných dôvodov (Polačková, 2022a). O univerzitných opatreniach na pomoc Ukrajine informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (Ahoj TV, 2022a; Košice online, 2022; PIS, 2022a; Prešov 24, 2022a; TASR, 2022a).

Pomoc univerzity ukrajinským odídencom vyzdvihol aj mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec na Ukrajine Marek Šafin, ktorý osobne navštívil PU 13. apríla 2022. Na pôde univerzity diskutoval so študentmi a dobrovoľníkmi z rôznych sfér zameraných na pomoc ukrajinským utečencom. S rektorom univerzity Petrom Kónym podpísal aj memorandum o vzájomnej spolupráci s cieľom prehĺbiť a rozšíriť súčinnosť pri pomoci ľuďom zasiahnutých vojnovým konfliktom na Ukrajine, osobit-

ne v oblasti školstva, národnej a regionálnej kultúry, spoločenského života a medzinárodnej spolupráce. „Je to prejav ľudskosti a vyzretosti študentov, ktorí vedia, že je potrebné v týchto neľahkých časoch pomáhať. Občianska spoločnosť u nás je veľmi rozvinutá, nebol som prekvapený, že sa študenti takto zaangažovali, osobne som to priam očakával,“ uviedol na stretnutí veľvyslanec. Zároveň dodal, že Slovensko a Ukrajina sú síce susedné štáty, no aj napriek tomu sa stále dostatočne dobre nepoznajú. „Máme toho dosť spoločného a dlho sme o sebe veľa nevedeli. Aj táto dnešná situácia prispieva k tomu, že lepšie spoznáme my vás a vy nás,“ poznamenal Šafin (Polačková, 2022b).

Na stretnutí s veľvyslancom boli prítomní dobrovoľníci z radov učiteľov a študentov PU, ktorí vykonávali rôznorodé aktivity týkajúce sa pomoci utečencom, nechýbali však ani rodinní príslušníci ukrajinských študentov bývajúcí v študentských domovoch PU. „Chcela by som sa veľmi poďakovať Prešovskej univerzite za to, že nám poskytla ubytovanie. Som rada, že mám možnosť navštevovať aj rôzne prednášky mojich slovenských kolegov, mám prístup do univerzitnej knižnice a taktiež sa zúčastňujem rôznych kultúrnych podujatí. Aj to nám pomáha nemyslieť na to, čo sa deje u nás doma na Ukrajine,“ vyzdvihla Iryna Špičko, docentka z Dniprovskej národnej univerzity, ktorá bývala v študentskom domove od vypuknutia konfliktu až do konca augusta 2022 (Polačková, 2022b). O návšteve veľvyslancu informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (Ahoj TV, 2022b; Frank, 2022; PIS, 2022b; Prešovský večerník, 2022a; TASR, 2022b).

Dobrovoľnícke aktivity na pomoc ukrajinským odídencom

Prešovská univerzita má osem fakúlt, na ktorých v akademickom roku 2021/2022 študovalo viac ako 8300 študentov. Na pomoci ukrajinským odídencom participovali stovky študentov a zamestnancov univerzity naprieč všetkými fakultami, ktorí sa pravidelne zapájali a stále zapájajú do rôznych foriem dobrovoľníckej činnosti, či už individuálne, alebo v spolupráci s rôznymi organizáciami, štátnymi inštitúciami, centrami, charitami a pod.

Univerzitní študenti pochádzajúci z Ukrajiny sa zapojili do charitatívneho koncertu s názvom Koncert pre Ukrajinu, ktorý sa realizoval v rôznych mestách na Slovensku s cieľom vyjadriť podporu a solidaritu vojnou zmietanej Ukrajine. V centre mesta Prešov sa koncert realizoval 6. marca 2022 a vystúpili na ňom študenti s viacerými osobnými svedectvami, ale taktiež aj s hudobnými číslami.

Pomocnú ruku na hraničných priechodoch od samého začiatku konfliktu podávali stovky študentov univerzity. Nemalá skupina študentov prekladateľstva a tlmočníctva, učiteľstva, ale aj iných študijných programov Filozofickej fakulty (FF) zabezpečovala tlmočenie na hraničných priechodoch, kde sa prichádzajúcim utečencom prihovárali v ukrajinskom alebo anglickom jazyku. Pracovali taktiež na korektúrach textov v ukrajinčine pre centrálny vízový orgán, ale pomáhali i na oddeleniach cudzineckej polície. Do komunitného tlmočenia v rámci aktivít spojených s migráciou s cieľom prekonať jazykové bariéry na rôznych kontaktných miestach (tlmočenie na úradoch pri vybavovaní dokladov, na autobusových a železničných staniach, v obchodoch, na školách a pod.) sa v spolupráci s organizáciami tretieho sektora zapájali aj študenti iných fakúlt (Polačková, 2022c).

Nechýbali ani študenti Gréckokatolíckej teologickej fakulty a bohoslovci Gréckokatolíckeho kňazského seminára PU, ale tiež Pravoslávnej bohosloveckej fakulty, ktorí zároveň telefonicky koordinovali utečencov na ceste z Ukrajiny do Prešova a okolia. Fakulta v spolupráci s Pravoslávnym kňazským seminárom PU ponúkala tiež sociálno-právne, duchovné či psychologické poradenstvo. V súvislosti s dianím na Ukrajine sa do pomoci ľuďom postihnutým vojnou zapájala i Prešovská pravoslávna eparchia v Prešove (Polačková, 2022c).

Psychologickú pomoc pre svojich ukrajinských študentov zabezpečoval Inštitút psychológie Filozofickej fakulty či Katedra manažérskej psychológie Fakulty manažmentu, ekonomiky a obchodu, ktorá zároveň zriadila Výcvikové stredisko krízovej intervencie. Jeho cieľom bol praktický tréning základných komunikačných zručností krízovej intervencie pri poskytovaní sociálnej opory ľuďom utekajúcim pred ozbrojeným konfliktom na Ukrajine. Fakulta manažmentu, ekonomiky a obchodu zároveň zrealizovala finančnú zbierku a jej výnos

následne odovzdala Slovenskému Červenému krížu v Prešove (Polačková, 2022c).

Zastúpenie pri dobrovoľníckych aktivitách mala aj Fakulta zdravotníckych odborov, ktorej študenti okrem pomoci na hraniciach pomáhali i na železničných staniach s kúpou cestovných lístkov, zabezpečením stravy či dozorom detí. Do pomoci sa zapojili taktiež ukrajinské študentky pôrodnej asistencie. Tie boli pri pôrode ukrajinskej mamičky, ktorá opustila Ukrajinu bezprostredne po vypuknutí konfliktu a rozhodla sa usadiť v Prešove. O tejto aktivite informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (TV JOJ, 2022; Dudová-Bašistová, 2022).

Pedagogická fakulta prostredníctvom svojich študentov participovala na pomoci materským a základným školám v meste Prešov v súvislosti so začleňovaním ukrajinských detí do svojich radov. Pre mladších súrodencov študentov z Ukrajiny, ktorí bývali v študentských domovoch, ako aj pre ukrajinské deti z externého prostredia sa na univerzite realizoval dvakrát do týždňa športový krúžok pod gesciou študentov Fakulty športu. Na pôde Pedagogickej fakulty sa za účasti študentiek Inštitútu estetiky a Inštitútu politológie FF PU zároveň raz týždenne ukrajinské deti stretávali na kreatívno-umeleckom krúžku, ktorý bol podobne ako ten športový veľmi obľúbený a vyhľadávaný.

Kolektív študentov Fakulty športu zorganizoval 23. mája 2022 i benefičný turnaj s názvom „zaŠPORTujem“. S myšlienkou zorganizovať podujatie s charitatívnym zámerom prišli traja študenti druhého ročníka študijného programu šport pre zdravie, ktorí viedli na univerzite športový krúžok určený pre ukrajinských odíedencov. Na turnaji sa zúčastnilo viac ako 80 športových nadšencov, ktorí v rámci 20 tímov súťažili v plážovom volejbale a v streetballe. „Nebolo to len o súťažení, ale hlavne o krásnej myšlienke prepojiť športové populácie s finančnou pomocou pre deti z Ukrajiny, ktoré sa stali za posledné mesiace aj našimi kamarátmi,“ povedala študentka Timotea Jarošová, jedna z hlavných organizátoriek. Študentom sa podarilo vyzbierať 301 EUR, ktoré poputovali na nákup športových potrieb pre deti zasiahnuté vojnovým konfliktom (Polačková, 2022d). O tejto aktivite informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (TASR, 2022c, Prešov 24, 2022c).

K univerzitným dobrovoľníckym aktivitám pribudol aj bezplatný kurz slovenského jazyka pre odídencom z Ukrajiny, ktorý sa na univerzite realizoval od konca marca do konca júna 2022. Kurz slovenského jazyka pre 100 záujemcov z Ukrajiny viedlo 5 lektoriiek z Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty. K lektorkám, ktoré majú skúsenosť s výučbou slovenčiny ako cudzieho jazyka, sa neskôr pridali aj pedagogickí asistenti z radov študentov. Vzhľadom na veľký počet záujemcov sa vytvorilo päť 20-členných skupín, ktoré sa stretávali na jednej 60-minútovej vyučovacej hodine týždenne. Cieľom kurzu bolo, aby si odídencom osvojili základnú slovnú zásobu a frázy, vďaka ktorým budú schopní fungovať v každodenných komunikačných situáciách (Polačková, 2022e). O tejto univerzitnej aktivite informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (Korzár, 2022; TASR, 2022d; Prešov 24 2022b; Prešovský večerník, 2022c).

K pomoci ukrajinským študentom a odídencom z Ukrajiny sa pridali i mnohí študenti a zamestnanci univerzity, ktorí sa zapojili do rôznych finančných či materiálnych zbierok alebo inej formy dobrovoľníckej činnosti. Jednou z nich bola aj zbierka v rámci iniciatívy Univerzita pre univerzitu, ktorá bola zameraná na materiálnu pomoc pre Užhorodskú národnú univerzitu, s ktorou PU dlhodobo spolupracuje. Keďže Užhorodská univerzita prichýlila vo svojich internátoch 1500 utečencov z najrizikovejších častí Ukrajiny, požiadala PU o materiálnu pomoc pre týchto ľudí. Pri jej uskladňovaní univerzita spolupracovala s občianskym združením Podaj ďalej Prešov, ktoré sa zaoberá materiálnou pomocou ľuďom v ťažkých životných situáciách formou zbierok či dobrovoľníckych aktivít. Na Ukrajinu od vypuknutia vojnového konfliktu prepravilo stovky ton humanitárnej pomoci. Práve v uvedenom občianskom združení vypomáhali ako dobrovoľníci aj mnohí univerzitní študenti. O dobrovoľníckej činnosti univerzity v oblasti pomoci ukrajinským odídencom informovali na základe tlačovej správy z PU aj viaceré regionálne či národné médiá (Ahoj TV, 2022c; Ahoj TV, 2022d; Prešovský večerník, 2022b; Rádio Slovensko, 2022; TV Markíza, 2022; TASR, 2022e, TASR, 2022f; TV Noviny, 2022).

Prieskum zameraný na problémy, potreby a pocity ukrajinských odídencom bývajúcich v študentských domovoch PU

Metodológia a popis prieskumnej vzorky

Ako výskumnú metódu sme použili kvantitatívny prieskum medzi ukrajinskými odídencomi bývajúcimi v študentských domovoch PU. V prípade metodiky zberu dát šlo o dopytovanie prostredníctvom elektronického dotazníka, ktorý bol zaslaný respondentom na ich mailové adresy, nakoľko univerzita disponovala mailovými adresami, ktorú odídencomi uviedli pri podpise zmluvy o ubytovanie. Zber dát sa realizoval v mesiaci júl 2022. Dotazník bol štruktúrovaný do troch základných okruhov, ktoré boli zamerané na potreby, problémy a pocity respondentov. Úvodná časť dotazníka mapovala demografické údaje o respondentovi ako je pohlavie, vek, miesto bydliska, vzdelanie, profesia, jazyk, ktorý ovláda a taktiež sme zisťovali, s kým prišiel respondent na Slovensko. Dotazník pozostával z 26 otázok, z toho 7 položiek bolo otvorených, 13 položiek uzavretých a 6 poloťvorených. Na účely merania percepcií, postojov a názorov bola v dotazníku použitá aj Likertová viacpoložková škála (Walker, 2010) pre každú skupinu otázok. Takéto škálovanie totiž vytvára intervalové premenné, ktoré nielenže umožňujú určiť poradie (ranking) položiek, ktoré meriame, ale aj kvantifikovať a porovnávať veľkosť rozdielov medzi nimi. Následne vypočítané priemerné hodnoty každej položky môžu byť interpretované ako diferenciácie názorových odtieňov medzi dvoma extrémami. Bodová škála umožňuje respondentovi relatívne široký rozsah odpovedí a poskytuje presnejšie informácie o tom, čo si respondenti myslia.

V študentských domovoch PU bolo ubytovaných 103 odídencom, pričom viacerí z nich využili ubytovanie len na pár dní. Dlhodobejšie ubytovanie, od marca do augusta celkovo využilo 75 Ukrajincov, vrátane 30 detí. Náš prieskum sme sa snažili zamerať práve na túto dlhodobejšie ubytovanú skupinu dospelých ľudí, ktorých bolo 45. Z uvedeného počtu sa do prieskumu zapojilo celkovo 36 respondentov, z ktorých bolo 91,7% žien a 8,3% mužov. Najväčšie zastúpenie mali respondenti vo veku 40 (11,9%) a 44 rokov (11,9%), nasledoval vek 20 rokov (8,6%), 19 (5,7%), 30 (5,7%) a 38 rokov

(5,7%). Po jednom respondentovi mali zastúpenie respondenti v ďalších vekových kategóriách, pričom najstarší respondent mal 66 rokov. Respondenti pochádzali z rôznych častí Ukrajiny, najviac z nich pochádzalo z Kyjeva (22,2%), zo Sumy bolo 8,3% respondentov, pričom 2,7% mali zastúpenia mestá a obce ako: Lvov, Melitopol, Starý Saltov, Fastiv, Dobropillya (Donecká oblasť), Záparošie, Mariupol, Kropivnický, Malutyanka, Bushtyno, Cherson, Zinkiv, Dnipro, Korostyshiv (Žytomyrská oblasť), Charkov, Ivano-Frankivsk, Užhorod či Uman.

Čo sa týka vzdelania, prevládali respondenti s vysokoškolským vzdelaním (61,6%), nasledovalo stredoškolské vzdelanie s maturitou a bez maturity s rovnakým percentuálnym podielom 13,9%, so základným vzdelaním bolo 5,5% respondentov a jeden respondent bol bez vzdelania. V prípade demografických údajov o respondentoch sme sa zaujímali aj o ich pracovné povolanie, ktoré vykonávali na Ukrajine. Medzi respondentami prevládali povolania ako obchodný manažér, IT startup manažér, obchodný kouč, učiteľka, psychológ, riaditeľka maklérskej spoločnosti, vedúca odboru, pracovníčka v banke, stavebná inžinierka, banská inžinierka, personalistka, účtovník, herečka, predavačka, kaderníčka, skladník, kuchárka, vedúca predaja, študentka, ale aj štátni zamestnanci, či dôchodcovia.

Vzhľadom na možnú jazykovú bariéru pri príchode na Slovensko sme sa respondentov taktiež pýtali, akým jazykom sa dohovoria, pričom mohli označiť viacero možností. Popri ukrajinskom jazyku (100%), 80% respondentov ovláda ruský jazyk, 42% sa dohovoria anglickým a 28,6% slovenským jazykom. Taktiež nás zaujímala informácia, s kým prišli jednotliví respondenti na Slovensko. Viac ako polovica (54,3%) respondentov označila možnosť „sám/a s deťmi“, 22,9% prišlo s príbuznými a 20% so známymi. Iba jedna respondentka uviedla možnosť, že prišla s manželom a deťmi.

Hlavné zistenia a interpretácia výsledkov prieskumu

Výsledky prieskumu v časti zameranej na potreby ukazujú, že prvú z potrieb, ktorú respondenti bezprostredne po príchode na Slovensko riešili bolo „vybavenie dokladov na

cudzineckej polícii (dočasné útočisko, doklad „Potvrdenie o udelení tolerovaného pobytu na území SR“), túto možnosť označilo 68,6% opýtaných. 11,4% označilo možnosť „hľadanie si práce“ a 8,6% respondentov ako prvú z potrieb identifikovali „prihlasovanie detí do škôlky/školy“. Zvyšní respondenti odporúčane uviedli možnosť „vyhľadávanie lekárskej starostlivosti“ a alternatívu „iné“. Vzhľadom na vzniknuté potreby sme sa respondentov pýtali, aký druh pomoci zo strany Prešovskej univerzity využili. Popri tom, že všetci respondenti využili možnosť ubytovania v študentskom domove PU, až 61,3% respondentov navštevovalo kurz slovenského jazyka, ktorý sa bezplatne realizoval na univerzite, 16,5% využilo možnosť športového krúžku pre ich deti a 6,5% respondentov označilo alternatívu „kreatívno-umelecký krúžok pre deti“. Možnosť „psychologické poradenstvo“, „stravovanie v školskej jedálni“, „materiálna pomoc“ (ošatenie, hygienické potreby a pod.) označilo rovnako 3,2% respondentov. Zvyšní uviedli, že nepotrebovali žiadnu ďalšiu pomoc od univerzity. V prieskume sme zároveň zisťovali, či respondenti plánujú na Slovensku zostať. Z výsledkov vyplýva, že až 63,9% respondentov plánuje na Slovensku zostať len dočasne, 19,4% sa chce čo najskôr vrátiť na Ukrajinu a 16,7% respondentov plánuje na Slovensku zostať natrvalo. V danej súvislosti sme taktiež respondentov pýtali, či majú na Ukrajine nejakého blízkeho člena rodiny, ktorý za nimi plánuje prísť na Slovensko. Viac ako polovica (54,3%) respondentov má príbuzného, ktorý však za nimi nepríde, 28,6% označilo možnosť „nie, nemám“, 11,4% respondentov má príbuzného, ktorý príde hneď, ako to situácia dovolí.

V súvislosti s príchodom odídencom na Slovensko sa spájali aj značné problémy. Respondentov sme sa v tejto súvislosti pýtali, do akej miery mali na Slovensku problémy s tým, že sú odídenkami z Ukrajiny. Tretina (34,3%) respondentov uviedla, že do „veľmi veľkej“, do „značnej“ 31,4%, do „veľkej“ 17,1%, alternatívu do „nízkej“ miery označilo 14,3% respondentov a do „veľmi nízkej“ iba 2,9%. Z časti dotazníka zameraného na problémy taktiež vyplýva, že jedným z problémov, ktorý respondenti najviac riešili po príchode na Slovensko, pričom mohli označiť viacero možností, bola jazyková bariéra (58,3%). Nasledovalo „hľadanie si ubytovania“ (27,8%) a „problém sa zamestnať“

(27,8%), problémom bol aj „nedostatok financií“ (19,4%), „neznalosť prostredia“, (11,1%), či problém s umiestnením detí do škôl/škôlok (8,3%). Iba 5,8% respondentov uviedlo, že nemalo žiadne problémy a 2,8% respondentov, že malo problém s vybavovaním dokumentov. V tejto časti dotazníka sme formulovali aj otvorenú otázku (č. 14), v ktorej sme sa pýtali na aktuálne potreby. Veľká časť respondentov uviedla, že má obavu o následné ubytovanie, keďže univerzita ponúkala ubytovanie kvôli začiatku ďalšieho akademického roka do 31. augusta. Medzi odpoveďami rezonovala aj potreba lekárskej starostlivosti („lekárska konzultácia s očným lekárom kvôli potrebnému okuliarom“, „potreba návštevy gynekológa kvôli tehotenstvu“), ale tiež dopyt po aktivitách, krúžkoch a táboroch pre deti, či potrebu komunikácie v slovenskom jazyku. Odídencov sme sa pýtali aj na problémy s hľadaním si práce. Takmer tretina (30,6%) označila možnosť „určite áno“, „skôr áno“ zase 16,7% respondentov. Viac ako štvrtina respondentov (27,8%) skôr nemali problém s hľadaním si práce a 19,4% si prácu nehľadalo. Iba 5,5% nemalo žiaden problém pri hľadaní si práce.

Výsledky prieskumu vo vzťahu k časti dotazníka zameraného na pocity a emócie ukazujú, že 41,7% respondentov vnímalo situáciu na ukrajinsko-slovenských hraniciach ako „pokojnú“, 44,4% ako „priemernú“ a len 8,3% ako „veľmi nepokojnú“. V tejto súvislosti sme sa respondentov pýtali na to, aké emócie pociťovali na začiatku pri vypuknutí vojnového konfliktu. Všetci respondenti uviedli negatívne afektívne pocity – strach (47,2%), zúfalstvo (33%), hrôza (11,1%) a odpor (8,3%). Zároveň sme zisťovali ako sa menilo ich emocionálne rozpoloženie od vypuknutia vojnového konfliktu až po súčasnosť: 38,9% uviedlo, že sa „mení k prežívaniu skôr negatívnych emócií“, 22,0% bolo nerozhodných a 33,3% uviedlo posun smerom k pozitívnym emóciám. Z prieskumu ďalej vyplýva, že viac ako polovica respondentov (63,9%) cíti, že vojnový konflikt negatívne ovplyvnil ich duševný well-being do „veľmi veľkej“, resp. „veľkej“ miery, a takmer tretina respondentov (30,6%) uviedla „do značnej“ miery. Pýtali sme sa aj na aktuálne emocionálne rozpoloženie participantov vzhľadom k prežívaniu pocitu šťastia. Získané údaje naznačujú, že 62,9% respondentov charakterizuje svoje emocionálne rozpoloženie

ako „priemerne šťastné“, 20% ako „nešťastné“ a 8,6% dokonca uvádza možnosť „šťastné“.

V otvorených otázkach v tejto časti sme sa respondentov pýtali na prvé pocity, ktoré zažili po prekročení slovensko-ukrajinskej hranice, keď odchádzali z rodnej krajiny (otázka č. 23). Väčšina respondentov uviedla negatívne afektívne pocity – strach, neistota a zúfalstvo. Pesimistický tón odpovedí dokumentuje táto autentická výpoveď: „V duši je bolesť a prázdnota“. U niektorých respondentov sme však zaznamenali aj ambivalentnosť v hodnotení situácie, keď negatívnu emóciu sprevádza uvedomenie si pozitívneho aspektu, napr. „Neopísateľná ľútosť a bolesť z odchodu z vlasti, no zároveň úľava z toho, že už nebudú žiadne sirény“; „[...] Strach z neznámeho a radosť, že deti sú v bezpečí“ alebo „Vyčerpanie kvôli niekoľkodňovej ceste cez Ukrajinu k hraniciam. Strach a úzkosť, pretože sme nevedeli, kam presne ideme a kde skončíme, či sa budeme môcť vrátiť, či bude náš domov neporušený. Úľava, pretože konečne budeme v bezpečí.“

Podobné negatívne pocity (strach, zúfalstvo, neistota, zmätok a nervozita) uvádzala drvivá väčšina respondentov aj po príchode na Slovensko (otázka č. 24). Na druhej strane sme zaznamenali aj pozitívne vibrácie spojené s hodnotením novej prežíanej mimojazykovej reality aktérov, napr. „Bolo ťažké uveriť, že tu existuje pokojný život bez úzkosti vo vzduchu“; „Tu je pokojný a bezstarostný život. Za oknom spievajú vtáky, je tu ticho, miestni obyvatelia nás veľmi pohostinne privítali u nich doma. Plánoval som ísť do práce a zariadiť si život“.

Prevažná väčšina respondentov vníma pomoc zo Slovenska pre emigrantov (otázka č. 25) veľmi pozitívne. Je možné konštatovať, že prežívajú pocity vďačnosti. To dokumentuje výber nasledovných autentických komentárov, napr. „Veľmi pekne vám ďakujeme, že ste nás tak srdečne privítali. Slováci sú neskutoční. Stretli nás na hraniciach autom a priviezli nás domov. Všetko nám bolo dané a všetko bolo zabezpečené. Pomohli umiestniť dieťa do školy. Som veľmi vďačný!!!!“ alebo „Chcem vyjadriť svoju úctu a vďaka slovenskému ľudu za jeho obrovskú podporu. A hlavne ľuďom, s ktorými pracujem. Za štyri mesiace, čo pracujem, ma nikto neurazil, nikto na mňa nezvyšil hlas. Moji kolegovia sú tak trpezliví“. Niektorí respondenti oceňujú explicitne aj pomoc Prešovskej univerzity, napr. „Som veľmi vďačný Prešovskej univerzite za poskytnutie bezplatného ubytovania“.

Tendenciu smerom k emócií vďačnosti v percepčnom komplexe respondentov možno pozorovať aj v odpovediach na otázku Iné (otázka č. 26): „Robíte neskutočne dôležitú vec, chcem len povedať, že svet je postavený na ľuďoch ako ste vy! Ďakujem vám veľmi pekne za vašu starostlivosť a veľmi ťordú prácu!“

Diskusia a zhrnutie

Vojenská invázia na Ukrajinu na konci februára 2022 výrazne zasiahla nielen región Európy, ale mala a má i ďalekosiahle globálne dôsledky. Priamy dopad vojny však najviac pocítili krajiny bezprostredne susediace, pretože hneď od prvých dní konfliktu začali z Ukrajiny utekať tisíce obyvateľov. Prvých utečencov prichádzajúcich na Slovensko čakali na hranici ich priatelia alebo príbuzní, ktorí sa o nich postarali. Neskôr však začalo prichádzať stále viac ľudí, ktorí nemali na Slovensku nikoho a nemali kam ísť. Obdobnú situáciu s utečencami popísali v Poľsku Ociepa-Kicińska, Gorzalczyńska-Koczkodaj (2022). Zároveň zdôraznili, že kľúčový význam v prvých dňoch vojny zohralo aktívne občianstvo. Najrýchlejšia a najefektívnejšia pomoc bola ad hoc od jednotlivcov, mimovládnych organizácií, podnikateľov, inštitúcií, ktoré sa humanitárnou pomocou nezaoberajú ako napr. školy, internáty, športové areály, ktoré ponúkli svoje stravovacie i ubytovacie kapacity. Ľudia rýchlo vytvorili v rámci sociálnych médií podporné skupiny na pomoc utečencom a zabezpečeniu ich základných potrieb. Tieto aktivity boli účinné na základe „tu a teraz“, avšak situácia s množstvom ďalších utečencov si vyžiadala dlhodobú systémovú pomoc.

Na Slovensku podobne ako v Poľsku i v ďalších krajinách sa do pomoci následne zapojili štátne orgány, s ktorými spolupracovali miestne samosprávy. Ich pomoc aj naďalej dopĺňala aktívna dobrovoľnícka činnosť jednotlivcov i organizácií, medzi ktorých patrila aj Prešovská univerzita. Tá v rámci svojich možností (okrem bezprostrednej pomoci prostredníctvom dobrovoľníkov zo strany študentov) poskytla dlhodobejšie ubytovanie a stravovanie rodinám ukrajinských študentov študujúcich na univerzite. Okrem športových a umelecko-kreatívnych krúžkov pre ukrajinské deti, bol najväčší záujem o kurz slovenského jazyka – uviedlo ho až 61,3% respondentov v rámci

realizovaného prieskumu, čo vychádzalo z toho, že až 58,3% opýtaných uviedlo ako najväčší problém po príchode na Slovensko jazykovú bariéru. Korešponduje to s prácou Atrooz et al. (2022), ktorí uvádzajú, že utečenci v cudzej krajine musia čeliť okrem nových sociálnych a kultúrnych noriem aj stresu zo zvládnutia učenia sa cudzieho jazyka.

Samotná štruktúra respondentov v rámci realizovaného prieskumu (takmer 92% tvorili ženy) odzrkadľovala trend príchodu prevažne ukrajinských žien a detí na Slovensko (muži za prvých 6 mesiacov tvorili iba 19,9%; FB, 2022). Aj v rámci Správy IOM (2022) sa uvádza, že pri realizovanom prieskume na Slovensku (od 9. 3. – 30. 6. 2022) prostredníctvom 1 027 individuálnych rozhovorov s utečencami z Ukrajiny tvorilo výskumnú vzorku až 85% žien. Ďalším zistením bolo, že až 79% prichádzajúcich deklarovalo svoj príchod v skupine (až 77% aspoň s 1 dieťaťom). Podobný pomer sa potvrdil aj v našom prieskume, kde až 80,0% utečencov prišlo v rámci nejakej skupiny (s príbuznými, známymi), pričom 57,1% uviedlo, že prišlo s deťmi. Obdobné závery uvádzajú i Ociepa-Kicińska, Gorzalczyńska-Koczkodaj (2022) v prípade Poľska, kde podstatnú väčšinu prichádzajúcich utečencov tvorili práve ženy s deťmi.

Z najdôležitejších potrieb respondenti v realizovanom prieskume uviedli vybavenie dokladov, umiestnenie detí do škôl/škôlok, hľadanie si práce a lekársku pomoc. Isaňski et al. (2022), realizujúci prieskum medzi 523 utečencami (ženy tvorili opäť až 84,3%), uvádzajú nasledujúce potreby utečencov – hľadanie si práce, materiálna pomoc (oblečenie, jedlo), dlhodobý prenájom, lekárska pomoc, jazykový kurz a škola/škôlka pre deti.

Pozitívnym zistením je, že na Slovensku deklarovalo ostať iba „dočasne“ až 63,9% respondentov, pričom ďalších 19,4% by sa chcelo na Ukrajinu vrátiť čím skôr. Na Slovensku plánuje ostať 16,7% opýtaných. Podobne aj v rámci Správy IOM (2022) až 64% respondentov uviedlo, že by sa vrátili na Ukrajinu, až to bude bezpečné. Ďalšie dve zistenia ukázali, že 18% sa zatiaľ nerozhodlo a 14% opýtaných očakáva, že na Slovensku zostane.

Pri viacerých odpovediach respondentov na otvorené otázky bolo cítiť silné emócie ako aj vďačnosť za prejavenu pomoc v ťažkej životnej situácii. Dokumentujú to nasledujúce slová:

„Veľmi pekne vám ďakujeme, že ste nás tak srdečne privítali. Slováci sú neskutoční. Stretli nás na hraniciach autom a priviezli nás domov. Všetko nám bolo dané a všetko bolo zabezpečené. Pomohli umiestniť dieťa do školy. Som veľmi vďačný!!!!“ Teda aj na pozadí vojnovnej tragédie sa vynárali hlboké prejavy ľudskosti a nezištnej pomoci človeka človeku.

Záver

Vojenská invázia na Ukrajinu výrazne zasiahla nielen región Európy, ale mala a má i ďalekosiahle globálne dôsledky. Priamy dopad vojny pocítili aj krajiny bezprostredne susediace, pretože hneď od prvých dní konfliktu začali z Ukrajiny utekať tisíce obyvateľov. Prvých utečencov prichádzajúcich na Slovensko čakali na hranici ich priatelia alebo príbuzní, ktorí sa o nich postarali. Neskôr však začalo prichádzať stále viac ľudí, ktorí nemali na Slovensku nikoho a nemali kam ísť. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že kľúčovú a nezastupiteľnú úlohu v prvých dňoch vojny zohralo práve aktívne občianstvo. Najrýchlejšia a najefektívnejšia pomoc bola ad hoc od jednotlivcov, mimovládnych organizácií, podnikateľov, inštitúcií, ktoré sa humanitárnou pomocou nezaoberajú ako napr. školy, internáty, športové areály, ktoré ponúkli svoje stravovacie i ubytovacie kapacity. Ľudia rýchlo vytvorili v rámci sociálnych médií podporné skupiny na pomoc utečencom a zabezpečeniu ich základných potrieb. Tieto aktivity boli účinné na základe zásady „tu a teraz“, avšak situácia s množstvom ďalších utečencov si vyžiadala a stále vyžaduje dlhodobú systémovú pomoc.

Na Slovensku, podobne ako aj v iných susedných krajinách, sa do pomoci zapojili štátne orgány, s ktorými spolupracovali miestne samosprávy. Ich pomoc aj naďalej dopĺňala aktívna dobrovoľnícka činnosť jednotlivcov, organizácií a inštitúcií, bez ktorých by nebolo možné zvládnuť enormný nápor odídencom. Medzi také možno nepochybne zaradiť aj Prešovskú univerzitu.

Literatúra

Ahoj TV. (2022a). Na univerzite v tomto akademickom roku študuje 904 ukrajinských študentov.

- <https://www.ahoj.tv/clanky/clanok/8032/>
- Ahoj TV. (2022b). Na akademickej pôde diskutoval so študentmi a dobrovoľníkmi. <https://www.ahoj.tv/clanky/clanok/8222/>
- Ahoj TV. (2022c). Na univerzite v Prešove študuje takmer tisíc Ukrajincov, škola im pomáha. <https://www.ahoj.tv/clanky/clanok/8144/video-presovska-univerzita-podala-pomocnu-ruku-ukrajincom/>
- Ahoj TV. (2022d). Univerzita má vlastnú dobrovoľnícku databázu. <https://www.ahoj.tv/clanky/clanok/8114/>
- Atrooz, F., Chen, T. A., Biekman, B., Alrousan, G., Bick, J., & Salim, S. (2022). Displacement and Isolation: Insights from a Mental Stress Survey of Syrian Refugees in Houston, Texas, USA. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(5), 2547. <https://doi.org/10.3390/ijerph19052547>
- FBMV SR. (2022). Facebooková stránka Ministerstva vnútra SR. [Facebook page]. Facebook. Retrieved September 3, 2022, from <https://sk-sk.facebook.com/ministerstvovnutraSR>
- Frank, M. (2022, April 13). Ukrajinská docentka sa zmenila na študentku. Je rada, že je v Prešove. *Korzar*. <https://presov.korzar.sme.sk/c/22883394/tlmocia-vybavuju-poskytuju-psychologicku-pomoc-presov-je-v-prvej-linii.html>
- Korzar (2022, April 1). Ukrajinci sa učia slovenčinu už aj v Prešove. Záujem majú tínedžeri aj seniori. *Korzar*. <https://presov.korzar.sme.sk/c/22875117/ukrajinci-sa-ucia-slovenčinu-uz-aj-v-presove-zaujem-maju-tinedžeri-aj-seniori.html>
- Košice Online (2022, March 1). Prešovská univerzita pomáha ukrajinským študentom a zamestnancom. Košice Online. <https://www.kosiceonline.sk/presovska-univerzita-pomaha-ukrajinskym-študentom-a-zamestnancom>
- Kto pomôže Ukrajine. (2023). Informácie pre ľudí, firmy a organizácie ochotné pomôcť. <https://ktopomozeukrajine.sk/en/>
- Dudová-Bašistová, M. (2022, May 12). Spojil ich nový život. Jedna Ukrajinka utiekla pred vojnou, druhá jej tlmočila pri pôrode. *MY*

- Východ.
<https://vyhod.sme.sk/c/22905695/spojilich-novy-zivot-jedna-ukrajinka-utiekla-pred-vojnou-druha-jej-tlmocila-priporode.html>
- Ociepa-Kicińska, E., & Gorzałczyńska-Koczkodaj, M. (2022). Forms of Aid Provided to Refugees of the 2022 Russia-Ukraine War: The Case of Poland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(12), 7085. <https://doi.org/10.3390/ijerph19127085>
- PIS (2022a, March 1). Prešovská univerzita pomáha ukrajinským študentom a zamestnancom. *PIS.sk*
https://pis.sk/clanok/19960/presovska_univerzita_pomaha_ukrajinskym_studentom_a_zamestnancom.html
- PIS (2022b, April 13). Veľvyslanec Šafin vyzdvihol pomoc Prešovskej univerzity ukrajinským utečencom. *PIS.sk*
https://pis.sk/clanok/19999/velvyslanec_safin_vyzdvihol_pomoc_presovskej_univerzity_ukrajinskym_utecencom.html
- PIS (2022c, March 14). Dobrovoľníci z Prešovskej univerzity pomáhajú v teréne s tlmočením. *PIS.sk*
https://pis.sk/clanok/19970/dobrovolnici_z_presovskej_univerzity_pomahaju_v_terene_s_tlmocenim.html
- Polačková, A. (2022a). Univerzita pomáha svojim ukrajinským študentom a zamestnancom.
<https://www.unipo.sk/aktuality/41808/>
- Polačková, A. (2022b). Veľvyslanec Šafin vyzdvihol pomoc Prešovskej univerzity ukrajinským utečencom.
<https://www.unipo.sk/aktuality/42311/>
- Polačková, A. (2022c). Jedno veľké ĎAKUJEM dobrovoľníkom PU.
<https://www.unipo.sk/aktuality/41957/>
- Polačková, A. (2022d). Študenti Fakulty športu podporili benefičným turnajom deti z Ukrajiny.
<https://www.unipo.sk/aktuality/42573/>
- Polačková, A. (2022e). Univerzita spustila kurz slovenského jazyka pre odíedencov z Ukrajiny.
<https://www.unipo.sk/aktuality/42160/>
- Prešov 24 (2022a). Na univerzite v Prešove študuje vyše 900 Ukrajincov: Ako im vedia počas vojny pomôcť?
<https://presov.dnes24.sk/na-univerzite-v-presove-studuje-vyse-900-ukrajincov-ako-vedenie-reaguje-na-voynu-411254>
- Prešov 24 (2022b). Univerzita spustila kurz slovenčiny pre Ukrajincov: Lektorky naučia bez nároku na mzdu.
<https://presov.dnes24.sk/univerzita-spustila-kurz-slovenčiny-pre-ukrajincov-lektorky-naucia-naroku-na-mzdu-413541>
- Prešov 24 (2022c). Úžasní študenti v Prešove: Športovým turnajom vyzbierali peniaze deťom z Ukrajiny.
<https://presov.dnes24.sk/uzasni-studenti-v-presove-sportovym-turnajom-vyzbierali-peniaze-detom-z-ukrajiny-video-416460>
- Prešovský večerník (2022a). Veľvyslanec Šafin vyzdvihol pomoc Prešovskej univerzity ukrajinským utečencom.
<https://presovsky-vecernik.sk/spravy/presov-a-region/velvyslanec-safin-vyzdvihol-pomoc-presovskej-univerzity-ukrajinskym-utecencom/>
- Prešovský večerník (2022b). Dobrovoľníci z Prešovskej univerzity pomáhajú v teréne s tlmočením.
<https://presovsky-vecernik.sk/spravy/presov-a-region/dobrovolnici-z-presovskej-univerzity-pomahaju-v-terene-s-tlmocenim/>
- Prešovský večerník (2022c). Prešovská univerzita spúšťa bezplatný kurz slovenčiny pre utečencov.
<https://presovsky-vecernik.sk/spravy/presov-a-region/presovska-univerzita-spusta-bezplatny-kurz-slovenčiny-pre-utecencov/>
- PSK (2022). Platforma Chcem pomôcť Ukrajine.
<https://po-kraj.sk/sk/ukrajina/#platforma>
- Rádio Slovensko (2022). Prekladať na hraniciach budú aj ukrajinskí študenti.
<https://slovensko.rtvsk.sk/clanky/spolocnost/285169/prekladat-na-hraniciach-budu-aj-ukrajinski-studenti>
- TASR (2022a). Prešovská univerzita pomáha ukrajinským študentom a zamestnancom.
<https://www.teraz.sk/regiony/presovska-univerzita-pomaha-ukrajinsk/615823-clanok.html>
- TASR (2022b). Prešovská univerzita a veľvyslanectvo SR v Kyjeve uzavreli memorandum.

- <https://www.teraz.sk/regiony/presovska-univerzita-a-velvyslanectvo/626534-clanok.html>
- TASR (2022c). Študenti Prešovskej univerzity podporili turnajom deti z Ukrajiny. <https://www.teraz.sk/regiony/presov-studenti-fakulty-sportu-pu-po/635412-clanok.html>
- TASR (2022d). Prešov spustil výučbu kurzov slovenského jazyka pre Ukrajincov. <https://www.teraz.sk/regiony/presov-univerzita-spustila-vyucbu-ku/623638-clanok.html>
- TASR (2022e). Dobrovoľníci z Prešovskej univerzity pomáhajú v teréne s tlmočením. <https://www.teraz.sk/regiony/dobrovolnici-z-presovskej-univerzity/618474-clanok.html>
- TASR (2022f). Prešovská univerzita pomáha ukrajinským študentom a zamestnancom. <https://www.teraz.sk/regiony/presovska-univerzita-pomaha-ukrajinsk/615823-clanok.html>
- TV JOJ (2022). Anastazia ušla pred vojnou vo vysokom štádiu tehotenstva. Bábätko sa narodilo v Prešove. <https://www.noviny.sk/slovensko/680955-anastazia-usla-pred-vojnou-vo-vysokom-stadiu-tehotenstva-babatko-sa-narodilo-v-presove>
- TV Markíza (2022). Pomoc dobrovoľníkov. https://reflex.markiza.sk/aktualne/2053436_pomoc-dobrovolnikov
- TV Noviny (2022). Z mladých dievčat študujúcich u nás sa po vypuknutí vojny v ich domovine stali náhradní rodičia mladších súrodencov. https://tvnoviny.sk/domace/clanok/152677-mnohe-ukrajinske-mamy-iba-priviedli-deti-starsim-surodencom-a-vratili-sa-spat?campaignsrc=tn_clipboard
- UNHCR (2022). *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*. <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc4c47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.htm>
- Walker, I. (2010). *Research Methods and Statistics*. MacMillan.

Príspevok je čiastkovým výstupom projektu APVV-21-0057 Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.

ПРОБЛЕМАТИКА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СЛОВАЧЧИНИ

OLEKSANDR RADYSH

Department of Political Science and Public Administration
Faculty of Social Sciences
Uzhhorod National University
Ukraine
E-mail: oleksandr.radysh@uzhnu.edu.ua

Abstract:

The aim of the article was to highlight the attitudes of political parties towards Euro-Atlantic integration of the Slovak Republic in verbal form, but also the practical implementation of their policies in this regard. The work is dismantled issue of integration steps Slovak Republic to the North Atlantic Treaty Organization and the European Union. Significant work takes place in the analysis of electoral programs relevant political actors in relation to Euro-Atlantic integration SR. The attitudes of the parties were not always identical to the implementation of practical policies of some political parties.

Keywords:

Election, election manifestos, European elections, Euro-Atlantic integration, NATO, political party, the EU.

Вступ

Беззаперечно, євроатлантична інтеграція має велике значення для Словачької Республіки. У цьому сенсі слова актуальні також політичні партії, що діють у партійній системі, які привели Словаччину

до успішної інтеграції в ці структури. 31 січня 1993 року ми маємо змогу спостерігати словесні заяви політичних партій, які декларували зусилля щодо виходу Словачької Республіки з міжнародної ізоляції. Незважаючи на це, їхні практичні дії не завжди відповідали їхнім заявам. Проте результатом їх антагоністичних позицій все ж таки стала успішна євроатлантична інтеграція. Зрештою, це вплинуло на статус і успіх окремих політичних суб'єктів у партійній системі Словачької Республіки.

Питанням інтеграції Словачької Республіки до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу зараз займається багато авторів, багато з яких працюють саме як політологи. Можна згадати авторів Володимира Білчіка та Мартіна Брунцка, які є співавторами кількох публікацій, статей, досліджень, а також підсумкових звітів, які щорічно публікує Інститут громадських справ, у яких вони аналізують сферу зовнішньої політики Словачької Республіки. Окрім них, увагу привертають також інші відомі імена, такі як Мартін Бутора, Франтішек Шебей чи Григорій Месежніков та багато інших авторів, які щорічно беруть участь

у складанні підсумкових звітів компанії, підготовці аналізів та досліджень, пов'язаних із політичною системою Словаччини.

Ставлення до євроатлантичної інтеграції Політичні партії з антиінтеграційними тенденціями

Рух за демократичну Словаччину (HZDS)

Після проголошення незалежності Словацької Республіки HZDS розробив урядову концепцію зовнішньої політики Словацької Республіки, зміст якої містив частину про те, що в разі поточної потреби корисно розглянути умови вступу до НАТО. У 1994 році відбулися парламентські вибори, а розроблені передвиборні програми окремих політичних партій досить конкретно торкалися питання зовнішньої політики, тоді як партія HZDS у своїй передвиборчій програмі обіцяла продовжувати зусилля щодо членства в НАТО. Виборча кампанія партії HZDS базувалася як би на політичній дихотомії. На зовнішньополітичні успіхи уряду Йозефа Моравчика вона відреагувала нападками на іноземні держави, в яких звинувачувала спробу дешево скупити активи республіки. Голова руху за широку коаліцію заявив, що це не уряд Словаччини, а уряд іноземців у Словаччині. З іншого боку, однак, передвиборча програма, яку підготувала HZDS, ставила ті самі цілі, що й уряд Йозефа Моравчика в галузі зовнішньої політики (Leško, 1998, s. 24).

Незважаючи на ці факти, під час виборів 1994-1998 років ми стикалися з заявами представників урядової коаліції, які були сповнені критики і навіть повної відмови від членства Словаччини в НАТО. Політичний порядок денний партії SNS зосереджувався насамперед на підтримці етнонаціональної політики, а у випадку партії ZRS – на кроках, які перешкоджали економічним перетворенням Словаччини. Навіть у випадку HZDS існувала фракція з націоналістичним підтекстом, яка відкрито проголошувала неприйняття Північноатлантичного альянсу. Також ми мали змогу зустріти заяви голови руху чи

його членів, які часто заявляли про відмову від інтеграції. Хоча HZDS заявляв про підтримку вступу до НАТО навіть після виборів, внутрішні політичні події, які відзначалися дефіцитом демократії, унеможливили цей вступ до альянсу під час першої хвилі розширення. Представники відреагували на позицію НАТО критикою його представників, звинувативши їх у використанні подвійних стандартів щодо окремих країн-кандидатів (Malová, Láštík, Rybář, 2005, s. 102-104). Володимир Меч'яр був таким державним діячем, який був нерозбірливим і незрозумілим у цьому плані. Ми спостерігали антагоністичні тенденції між офіційними документами, такими як програмна заява уряду, та реальними кроками, які не відповідали її реалізації. Після парламентських виборів 1998 року, коли рух не увійшов до урядової коаліції, його риторика змінилася. HZDS почав цілковито підтримувати всі інтеграційні кроки новоствореного уряду з єдиною метою отримати політичні бали у своїх потенційних партнерів по коаліції.

Словацька національна партія (SNS)

У лавах SNS після створення незалежної Словацької Республіки епізодично лунали думки про можливий вступ до НАТО, але з перемогою радикального націоналістичного крила в керівництві партії з'явилася можливість зміцнення зовнішньополітичних пріоритетів на підтримку євроатлантичного варіанту практично зникло (Mesežnikov, 2001, s. 2).

При аналізі передвиборчої програми партії 1994 р. конкретної згадки про підтримку північноатлантичної інтеграції не зустрічається. Тим не менш, у тексті ми знаходимо намагання сприяти спадкоємності з концепцією зовнішньої політики, яка була розроблена в перший рік існування Словацької Республіки, і, таким чином, також її зусилля щодо інтеграції в НАТО. У тексті передвиборчої програми також приділяється увага покращенню та інтенсифікації відносин не лише з європейськими країнами, а й зі США (Strana SNS, 1994, s. 34-36.) Однак подальша участь партії в уряді була зосереджена на підтримці національної політики та

очолювала риторику, яка суперечила зусиллям щодо інтеграції в НАТО. Вона поступово зайняла позицію ізоляціоністського політичного суб'єкта з відкритою антиамериканською позицією. Ця негативна думка була також відображена у передвиборчій програмі 1998 року, коли партія SNS вважала своєю стратегічною метою «отримання для Словацької Республіки, з огляду на її геополітичне розташування та соціально-історичний розвиток, статусу нейтралітету як найбільш відповідного способу гарантувати безпеку держави та мирне життя її жителів» (Marušiak, 1999, s. 758).

У зв'язку з референдумом, СНД чітко виступило проти вступу Словацької Республіки до НАТО. Про це вона також заявляла під час референдумної кампанії на СТБ, де закликала жителів не голосувати за вступ до НАТО. Виборча кампанія партії 2002 року характеризувалася агресивністю та вульгарними випадками проти політичних опонентів. У сфері зовнішньої політики однак її політичні позиції не змінилися, партія продовжувала виступати проти членства Словаччини в НАТО і вважала це членство не вигідним для країни.

Проінтеграційні політичні партії

Після створення незалежної Словацької Республіки зовнішньополітичний напрямок Словаччини набув більшого значення, що знайшло відображення в більш конкретних позиціях навіть у випадку тодішніх опозиційних політичних суб'єктів. У своїй передвиборчій програмі 1993 року Християнсько-демократичний рух чітко заявив, що найкращим рішенням для СР є приєднання до атлантичних структур безпеки. Подібну позицію зайняла SDL, яка, як частина своєї зовнішньополітичної програми, вказувала на бажаність такого включення. Передвиборча програма Постійної конференції Громадянського інституту містила, мабуть, найбільш детально розроблені розділи, присвячені зовнішній політиці. Члени якої балотувалися в списку кандидатів від KDH, а також у виборчій програмі Демократичної партії. Постійна конференція

Громадянського інституту вважала членство в Північноатлантичному альянсі найвищим пріоритетом Словаччини, а також виступала за допуск військ і систем розвідки НАТО на територію Словацької Республіки. Проатлантична та проінтеграційна орієнтація партій (KDH, SDL, MK, DU, DS), які після парламентських виборів 1994 р. опинилися в опозиції, зміцнилися, на відміну від урядових партій HZDS і SNS, де відбувався протилежний розвиток. І незважаючи на словесну підтримку вступу до НАТО з боку урядових партій, внутрішній політичний розвиток був відзначений дефіцитом демократії, що унеможливлювало цей вступ. Цей факт став головним аргументом для опозиції. Представники партії висловили розуміння позиції альянсу, який вважає неприйнятним прийняття Словаччини як нового члена без виправлення внутрішньополітичної ситуації. 1998 рік був роком виборів, і політичні партії знову заявили про свою зовнішньополітичну позицію. У своїй передвиборчій програмі угорська коаліційна партія пов'язувала безпеку Словаччини з вступом до НАТО, оскільки це членство не має іншої альтернативи для Словаччини. Такої ж позиції дотримувався SDK, який вимагав якнайшвидшої інтеграції Словацької Республіки в НАТО. SOP також вимагала інтеграції, SDL вимагала повернення Словаччини до початкової стратегії колективної оборони, яка полягає в північноатлантичній інтеграції. Ставлення тодішніх опозиційних партій KDH, DU, DS, SDSS, SZS, MKDH, Spoluzietie, MOS, SDL до референдуму 1997 року було явно позитивним, вони рекомендували виборцям голосувати за членство в НАТО. Вони також висловили свою думку, беручи участь у передреферендумній кампанії з метою мобілізації громадян до участі та голосування за вступ Словацької Республіки до НАТО (Mesežnikov, 2001, s. 2).

Відношення політичних партій до інтеграції Словацької Республіки в ЄС

Європейський Союз був створений шляхом поступової трансформації Європейських співтовариств, створених на

основі угоди 1965 року про створення спільних органів трьох уже існуючих організацій: Європейського економічного співтовариства, Європейського об'єднання вугілля та сталі та Європейського Співтовариства атомної енергії. У 1992 році представники 12 країн-членів Європейських Співтовариств підписали в Маастрихті Договір про Європейський Союз. Європейські Співтовариства, пізніше ЄС, були поступово розширюючись і маючи стратегію поглиблення інтеграції, ЄС поступово намагався активізувати відносини з країнами Центральної та Східної Європи. Перше таке розширення Центральної та Східної Європи відбулося в 2004 році, коли членами стали такі країни: Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, Кіпр, Словенія, Естонія, Латвія, Литва і Мальта.

Рух за демократичну Словаччину

Партію часто вважали прибічником євроскептичних тенденцій з тієї причини, що під час її найвидатнішої ролі в урядовій коаліції в 1994-1998 роках вона була найпомітнішим адресатом критики з боку держав ЄС завдяки своїм недемократичним діям і політиці. Два її партнери по коаліції в цей період – Словацька національна партія та Робітничий союз Словаччини – також відкрито заявляли про свої критичні позиції, спрямовані проти Європейського Союзу, через загрозу розпаду національних держав. HZDS було важко класифікувати, і це тому, що партія пройшла через демократичне відновлення своєї відносної позиції влади в партійній політиці, а також зміни в тактиці та риториці, яку вона використовувала з 1995 року, коли голова цієї партії та тодішній прем'єр-міністр Словацької Республіки передав офіційній заяві запит на вступ Словацької Республіки до Європейського Союзу до 2004 року, коли члени партії HZDS в Європейському парламенті відмовилися приєднатися до фракції євроскептиків і постійно просили про прийняття до Європейської народної партії. (Malová, Láštík, Rybář, 2005, s. 102-103).

У наступний період HZDS намагався змінити імідж і репутацію, представляючи

свій «новий імідж», особливо висвітлюючи власну консервативну ідеологічну орієнтацію без націоналістичних та екстремальних елементів. Проте на подальшу діяльність руху вплинула його національна риторика, його репутація постраждала насамперед через відсутність європрийнятності. HZDS не зміг вибудувати свою міжнародно-політичну позицію, оскільки міжнародні організації відмовилися прийняти її до складу. Після виборів 2002 року HZDS стала найуспішнішою політичною партією, але її коаліційний потенціал був мінімальним і вона опинилася в опозиції. Згодом партія обрала тактику більш поступливої поведінки щодо створеного правоцентристського уряду з можливістю бачити своїх майбутніх партнерів по коаліції. Тому вона навіть не брала участі в критиці опозиції з метою отримання політичних балів, спрямованої на євроінформаційну кампанію тодішнього уряду Словаччини. Натомість вона була прихильником усіх кроків уряду щодо процесу вступу Словаччини до Європейського Союзу.

Слід зазначити, що ідеї щодо Європейського Союзу, висловлені головними представниками партії HZDS, не сформували єдиної думки. Позиція HZDS була суперечливою, з одного боку, з тактичних міркувань партія підтримувала інтеграційні процеси, але насправді мала принципові застереження щодо Європейського Союзу. Можна зробити висновок, що своїми діями партія намагалася здобути внутрішньо- та зовнішньополітичне визнання. Думки виборців партії також розійшлися в питанні інтеграції Словаччини, тому можна зробити висновок, що єдина партійна лінія щодо інтеграції могла швидше зашкодити партії (Bilčík, 2002, s. 225).

Християнсько-демократичний рух

Порівняно зі згаданою HZDS позиція християнських демократів у питанні євроінтеграції більш чітка. Помірний євроскептицизм, який є частиною ідеологічної конструкції партії, став одним із будівельних блоків нового

самовизначення KDH після виходу з SDK. Різне ставлення до європейської інтеграції також було однією з головних відмінностей між KDH та SDKÚ, двома спорідненими політичними партіями (Bútora, 2010, s. 364). Партія намагалася просувати такі кроки, як конституційний закон, який мав забезпечити національне вето в ЄС на культурні та етичні питання, або вони також виступали проти потенційного перенесення прийняття рішень у питаннях зовнішньої політики та оборони з національного на загальноєвропейський рівень. KDH не мала великої частки антиєвропейських виборців. Провідні представники KDH наголошували на християнсько-етичних питаннях, захисті традиційної сім'ї, тому позиції та діяльність партії вказували на те, що вона є поміркованою євроскептичною партією.

SMER-SD

Останньою партією, якій іноді приписували євроскептичні тенденції, була SMER-SD, спираючись на заяви голови партії Роберта Фіцо, який описав позицію своєї партії як єврореалістичну. Нечітка позиція політичних партій щодо євроінтеграції в умовах SMER-SD мала подвійну силу. Прикладом може бути передвиборча програма 2002 року, в якій SMER-SD лише одним реченням говорив про інтеграцію, і це було схвалення такої інтеграції. Така позиція партії представляла її тактику, оскільки з моменту свого заснування у 2000 році партія присвятила себе критиці інших політичних партій, але перш за все уряду Словацької Республіки, особливо після невдалих парламентських виборів у 2002 році, коли вона не змогла увійти до урядової коаліції. Кожного разу, коли SMER-SD подавав пропозицію або коментував ідеї уряду у сфері євроінтеграції, завжди був тісно пов'язаний із внутрішньою політикою. Партія також представила короткострокову точку зору, згідно з якою членство в ЄС мало принести лише різке зростання цін. Не було партійного документу партії, який би говорив про чітку позицію щодо функціонування розширеного ЄС. Єврореалізм, представлений Робертом Фіцо,

не мав на меті бути формою євроскептицизму, а скоріше вказати на тенденцію партії бути більш обережними, коли очікують переваг, які мають впливати з членства в ЄС. З іншого боку, SMER-SD підписався під офіційним текстом Конституції контракти. Це партія, яка підпорядковує своє ставлення до ЄС своїм виборчим стратегіям, тоді як партія SMER-SD поставила собі за мету чітко диференціювати себе від явно антиєвропейських партій, а також від партій, які інтегрували вступ Словаччини до ЄС у ядро їхньої програми. Провідні представники партії зосереджувалися більше на отриманні голосів виборців, ніж на формуванні послідовних ідей щодо ЄС, і в цьому напрямку вона швидше наблизилася до партії HZDS (Strana Smer, 2002, s. 7).

SDKÚ, SMK a ANO

Це три політичні партії, які вважалися єврооптимістами, всі три підтримували ідею євроінтеграції. SDKÚ був найбільш відкритим представником євроінтеграції. Серед іншого, партія запропонувала посилити зовнішньополітичний та оборонний вимір євроінтеграційного проекту. У порівнянні з SDKÚ, партії SMK і ANO надали менше інформації про своє ставлення до подальшої інтеграції. Однак основні представники партій підтримували всі кроки тодішнього уряду, які стосувалися інтеграційного процесу в Словаччині. Свого часу Новий громадянський альянс представив свою єврооптимістичну позицію, підтримуючи єдиний європейський ринок і ліберальні цінності, тоді як Угорська коаліційна партія вбачала в інтеграції шанс усунути перешкоди для спілкування з Угорщиною, яка також стала членом ЄС у 2004. „У Словаччині ЄС не став конфліктною точкою. Масове схвалення інтеграції за будь-яких умов, спричинене тимчасовим остракізмом Словаччини за уряду Владіміра Меч'яра, стало наслідком об'єднання демократичних сил суспільства проти уряду Владіміра Меч'яра. Зусилля щодо інтеграції також оцінювалися в Словаччині як завершальний етап процесу переходу. Іноді здавалося, що вступ

Словаччини до ЄС став кінцем історії” (Nosko, 2003, s. 3)

Висновки

Через двадцять років після свого заснування Словацька Республіка сьогодні є членом Європейського Союзу, а також Північноатлантичного альянсу. Проте її інтеграційний шлях був непростим. Своїм створенням у 1993 році Словацька Республіка дала зрозуміти, що вона зацікавлена в міжнародній інтеграції та не хоче йти шляхом ізоляції. Таку позицію декларували всі актуальні на той час політичні партії, що діяли в партійній системі. Їхня словесна підтримка інтеграції була закріплена або в їхніх офіційних передвиборчих програмах, або в програмних заявах уряду. Здавалося, що інтеграційний шлях Словаччини почав рухатися в правильному напрямку. Перелом стався після дострокових парламентських виборів у 1994 році. Перемогла політична партія Рух за демократичну Словаччину, яка була змушена сформувати урядову коаліцію разом зі Словацькою національною партією та Союзом робітників Словаччини.

Проблема полягала не лише в двох коаліційних партнерах HZDS, які невдовзі після виборів почали відкрито проголошувати антиінтеграційні погляди, але головним чином у самій HZDS, яка своєю політикою та діями спричинила виключення Словацької Республіки з першої хвилі інтеграції. Доленосною стала ніч з 3 на 4 листопада 1994 року, коли ХЗДС відмовилася від усіх принципів демократичного ладу і знехтувала ними, заповнивши всі посади своїми кандидатами. Варто згадати тодішню легендарну заяву прем'єр-міністра Володимира Мечіяра: „Вибори закінчилися, звикайте до цього”. сприяв тому, що Словацька Республіка була виключена з першої хвилі інтеграції. Вона не стала членом Північноатлантичного альянсу в 1999 році, як її сусіди з Вишеградської групи, і переговори про вступ до Європейського Союзу також були зірвані. HZDS не звинувачувала себе в такій ситуації, рух бачив проблему насамперед за

кордоном і свою упередженість до Словаччини.

Успіх інтеграції завжди залежить від здійснення державної влади в державі. У випадку Словацької Республіки, хоча найсильніший політичний суб'єкт у 1994-1998 роках усно декларував свою зацікавленість у євроатлантично інтегрованих країнах, його дії суперечили цьому. Всередині партії були прихильники і противники інтеграції, партійні заяви часто були суперечливими. Виборці HZDS також не були єдині в питанні інтеграції, і тому можна сказати, що зусилля партії були не стільки успішною інтеграцією Словаччини, скільки консолідацією власної влади в державі. Перелом стався після парламентських виборів 1998 року, коли іноземні країни чітко представили свою позицію, що інтеграція неможлива, поки при владі перебуває Володимир Мечіар. Це також був своєрідний виклик, мобілізація громадян, щоб змінити несприятливий стан, у якому опинилася країна. Це також стало поштовхом для тогочасної опозиції до об'єднання та боротьби проти Володимира Мечіяра. Партійна система Словаччини була розділена на два табори. Після поразки Володимира Мечіяра в 1998 році було сформовано уряд на чолі з Мікулашем Дзуриндою, і Словаччина була готова до інтеграційної реформи.

У 1994-1998 роках Словаччина опинилася на периферії Центральної Європи, тому одним із головних пріоритетів нового уряду була реінтеграція Словаччини в інтеграційний процес. Уряду на чолі з Мікулашем Дзуриндою вдалося поступово послабити напруженість, яка зберігалася між Словацькою Республікою та Заходом, а сам прем'єр-міністр Мікулаш Дзурінда став символом змін. Поступово робилися позитивні кроки щодо інтеграції. Що стосується європейської інтеграції, то ще в 1998 році було створено План дій, який містив огляд пріоритетів словацької інтеграційної політики. Важливим було також створення робочої групи високого рівня під головуванням Яна Фігеля, яка намагалася усунути бар'єри для входу. У зв'язку з північноатлантичною інтеграцією урядовий набір також не відставав, була створена програма

PERNAME - Підготовка Словацької Республіки до членства в НАТО, яка фокусувалася на підготовці до вступу в альянс. Проінтеграційна тенденція, пропагована тодішніми урядовими партіями, головним чином SDKÚ, KDH, SMK, також тривала продовжилася після парламентських виборів у 2002 році. Таким чином була підтверджена спадкоємність зовнішньої політики Словаччини. Він досяг свого піку в 2004 році, коли Словацька Республіка стала повноправним членом Північноатлантичного альянсу, НАТО та Європейського Союзу. У партійній системі Словацької Республіки окремі політичні партії, які брали участь в інтеграції, можна класифікувати за кількома категоріями як партії, які вербально висловлювали підтримку інтеграції, але це також підтверджувалося їхньою практичною політикою (KDH, SDKÚ, SMK, SMER-SD, SDL, SOP, DS), партії, які на словах підтримували інтеграцію, але їх практична політика мала антагоністичні тенденції (HZDS), партії, які відкидали інтеграцію (партія SNS у разі інтеграції до НАТО, у разі інтеграції для ЄС це була своєрідна підтримка із застереженнями).

References

- Bilčík, V., Bruncko, M., & Samson, I. (2000). Integrácia SR do EÚ, NATO a OECD. In Kollár, M., & Mesežnikov, G. (Eds.). *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti* (pp. 337 – 366). IVO.
- Bilčík, V. (2001). Integrácia SR do Európskej únie. In *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti* (pp. 281-296). IVO.
- Bútor, M. (2010). Zahraničná politika Slovenska na prahu nového desaťročia. In Bútor, M., Bútorová, Z., Kollár, M., & Mesežnikov, G. (Eds.). *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* (pp. 116-155). IVO – Kaligram.
- Hajko, J. (2006). Analýza volebných programov politických strán. https://www.alianciapas.sk/wp-content/uploads/2013/04/volebne_programy_2006_analyza.pdf
- Leško, M. (1998). Príbeh sebadiskvalifikácie favorita. In Bútor, M., & Šebej, F. (Eds.). *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhanie a perspektívy Slovenska* (pp. 15-80). IVO.
- Malová, D., Láštic, E., & Rybář, M. (2005). *Slovensko ako nový členský štát Európskej únie: Výzva z periferie?* Friedrich Ebert Stiftung.
- Marušiak, J. (1999). Hlavné trendy v zahraničnej politike SR. In Ivantýšy, M., & Mesežnikov, G. *Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti* (pp. 273-310). IVO.
- Mesežnikov, G. (2001, May 11). Vzťah k NATO v postojoch politických strán. *Sme*. <http://www.sme.sk/c/47887/vztah-k-nato-v-postojoch-politickych-stran.html>
- Nosko, A. (2003). Euroskepticizmus V4. In Czech-Slovak Political Science Student's Union, 2003. Dostupné na internete: <http://www.cpssu.org/view.php?cislocianku=2003050302>
- Strana HZDS. (2002, August 6). S ľuďmi a pre ľudí. Volebný program Hnutia za demokratické Slovensko-Ľudovej strany. *Sme*. <http://volby.sme.sk/c/622771/volebny-program-hnutia-zademocraticke-slovensko-ludovej-strany.html>
- Strana HZDS. (1998). Zmluva na 3. tisícročie medzi HZDS a občanmi SR. <http://sk.scribd.com/doc/51976354/Volebny-program-HZDS-z-roku-1998>
- Strana SDK. (1998). Spolu za lepšie Slovensko. <http://sk.scribd.com/doc/50771470/Predvolebn%C3%BD-programSDK-1998>
- Strana Smer. (2002). Voľte poriadok a slušný život! <https://domov.sme.sk/c/602127/volebny-program-smeru.html>
- Strana SMK. (1998). Volebný program Strany maďarskej koalície 1998. <http://sk.scribd.com/doc/51975858/Volebny-program-SMK-z-roku-1998>
- Strana SNS. (1994). Volebný program Slovenskej národnej strany 1994. <http://sk.scribd.com/doc/51971380/Volebny-program-strany-SNS-z-roku-1994>

RODOVÁ ROVNOSTĚ A AKTÍVNE OPATRENIA NA TRHU PRÁCE

SILVIA LECHMAN

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: silvia.lechman@smail.unipo.sk

Abstract:

On the basis of the analysis carried out, the fundamental purpose of the present article is to demonstrate to the reader the elementary essence of gender policy and at the same time to highlight the effective solutions implemented on the basis of the projects implemented by the European Structural and Investment Funds. The central object of the paper is the labour market, which is characterised by certain barriers directly related to the feminisation of poverty, which also stems from the unequal position of women in the labour process. Following the analysis of the undesirable situation, the author will present the reader with the potential of the implementation of the funds allocated for the implementation of the projects in question. Finally, on the basis of the analysis carried out, the paper illustrates good practice with an example from one of the EU Member States.

Keywords:

Conflict, gender equality, labour market, measures, projects.

vaná verejnosťou ako „post feministická doba“ v zmysle, že rovnosť hlavne v spoločnosti EÚ bola dosiahnutá predovšetkým z dôvodu, že ženy a muži majú rovnaké práva, napríklad ako právo voliť a byť volený. Uvedený argument nie je adekvátny, pretože v spoločnosti rezonujú témy, ktoré pretrvávajú z dlhodobého hľadiska, sú stále aktuálne a prispievajú k prehĺbovaniu rodovej nerovnosti. V tomto zmysle môžeme považovať cieľ dosiahnuť rodovú rovnosť v spoločnosti ako ambíciu a rodová nerovnosť je permanentne pretrvávajúci a aktuálny stav.

Disharmónia medzi kariérou a rodinou na pracovnom trhu

Pojem rod v kontexte rodovej rovnosti je vo verejnom priestore žiaľ neprimerane vnímaný a determinovaný ako rovnosť z biologického hľadiska, pričom pri presadzovaní rodovej rovnosti pojem rod poukazuje na spoločenský, historický, sociálny a kultúrny kontext. Rovnosť príležitostí je v uvedenom smere koncept, prostredníctvom ktorého sa môže zlepšiť postavenie žien, napríklad v oblasti trhu práce, v pracovnom v procese a v konečnom dôsledku zvýši úroveň spoločnosti ako takej.

Zo zákonodarného hľadiska má Slovensko efektívne nastavený legislatívny systém vo

Úvod

Problematika rodovej rovnosti, resp. feminizmus ako ideológia, je aktuálne tiež označo-

vzťahu k rodovej rovnosti, napriek tomu vo väčšine prípadov sa v bežnej praxi uplatňujú jednotlivé mechanizmy iba z formálneho hľadiska. Nízky záujem a orientácia v problematike rodovej rovnosti zo strany relevantných osôb z politického a legislatívneho prostredia negatívne ovplyvňuje spoločenskú klímu, a aj preto je agenda rodovej rovnosti často degradovaná zo strany spoločnosti. Z dôvodu nízkej informovanosti, nedostatočného záujmu verejnosti a absencii opatrení na zosúladenie rodinného a pracovného života, majú ženy nižšie šance uplatniť sa na pracovnom trhu a dosahovať kariérne výsledky v pracovnom procese. Faktom je, že v súčasnosti ženy zastávajú v spoločnosti lepšie postavenie ako v minulosti, avšak zdanlivo lepšia situácia na pracovnom trhu nie je dostatočná a ženy čelia každodenným problémom ako ekonomická nerovnosť, sektorová segregácia, rodovo mzdové rozdiely, sexuálne obťažovanie a diskriminácia na pracovisku.

Rodová rovnosť na pracovisku je jednou z aktuálnych tém, ktorou sa zaoberajú aj rôzni aktéri s cieľom podporiť túto oblasť prostredníctvom rozmanitých opatrení. Predmetom záujmu zainteresovaných aktérov je fakt, že ženy majú horšiu štartovaciu pozíciu pri uplatnení na trhu práce a dosahovaní kariérnych úspechov, vďaka ktorým by mohli potencionálne získať a pôsobiť v odvetviach, ktoré sú perspektívne a lepšie platovo ohodnotené. Konflikt medzi prácou a rodinou sa prejavuje napríklad vo vyššom manažmente, pre ktorý sú typické aktivity týkajúce sa reprezentatívnej funkcie, ekonomických a politických rozhodovacích činností, v ktorom pôsobia zamestnanci najmä mužského pohlavia. Stredný a nízky manažment, ktorý sa vyznačuje hlavne systematickou a náročnou prácou, je z pohľadu rodovej rovnosti vyrovnanejší. Zaužívané rodové stereotypy na Slovensku predstavujú zásadný problém pri presadzovaní rodovej politiky v rámci firemnej kultúry, ktorú zamestnávateľia často považujú za odchýlku od normy. Tradičná deľba práce v domácnosti udáva trend aj na pracovnom trhu, kedy zamestnávateľia sú skeptickí ohľadom zavádzania opatrení na zosúladenie rodinného a pracovného života na svojom pracovisku.

Ambície týkajúce sa dosahovania kariérnych úspechov zo strany žien sú obmedzené z dôvodu, že ženy sú vystavené skutočnosti,

kedy si musia zvoliť medzi kariérou a rodinou. Častokrát sú materstvo a rodinné povinnosti vnímané ako prekážky pri dosahovaní kariérnych úspechov. Bariéry v podobe tradičnej deľby práce v domácnosti, nízkej úrovni sociálnych služieb a pracovný trh vo všeobecnosti podporujú konflikt medzi prácou a rodinou, ktorý je vnímaný v spoločnosti ako „problém žien“. Tradicionalistický charakter Slovenska, absencia, či nedostatok služieb pre rodiny s malými deťmi, prevaha rodinnej starostlivosti delegovanej na ženy patria medzi ďalšie aspekty vplývajúce na slabú podporu rodovej rovnosti. Zlepšiť situáciu je možné aj vďaka osvete prostredníctvom informovania strategických subjektov, ktoré majú výrazný dosah na ovplyvnenie aktuálnej atmosféry vo verejnom a súkromnom živote. Jednotlivé problémy sa dajú odstrániť pomocou opatrení, ako napríklad prostredníctvom zvyšovania povedomia o vlastných právach, eliminácie sektorovej segregácie, zosúladenia rodinného a pracovného života. Ekonomická rovnosť, pracovné benefity alebo flexibilné formy práce patria tiež medzi efektívne nástroje rodovej politiky.

Na základe vykonania množstva štúdií a zo skúseností z iných krajín je známa existencia množstva opatrení, ktoré by vedeli nežiaduci stav v spoločnosti odstrániť. Základom pre intenzívnejšie uplatňovanie rodových opatrení je správna interpretácia rodovej politiky vo verejnom priestore s cieľom zvýšiť povedomie a záujem spoločnosti o danú problematiku a poukázať na jej výhody z ekonomického, politického a sociálneho hľadiska.

Perspektíva inovačných projektov EÚ na transformáciu pracovného trhu

Európa je miesto, kde ženy majú možnosť uplatniť svoje práva, ale aj napriek tomu, sa nevyužívajú naplno. Zo strany politických činiteľov na úrovni EK je požiadavka na efektívnejšie využívanie finančného mechanizmu, na základe ktorého by sa mohli intenzívnejšie realizovať podporné opatrenia rodovej rovnosti. Implementácia Európskych štrukturálnych a investičných fondov (ďalej aj ako „EŠIF“) predstavuje účinný a efektívny mechanizmus, využitím ktorého je reálna šanca zabezpečiť primerané postavenie žien v súkromnom a pracovnom živote. Z uvedeného dôvodu sa EÚ snaží prostredníctvom výdavkových pro-

gramov, ktoré sú financované z Európskeho sociálneho fondu (ďalej aj ako „ESF“) zlepšiť podmienky pre ženy v súkromnom a pracovnom živote.

Európsky sociálny fond je nástroj na dosahovanie priaznivých výsledkov v oblasti rodovej rovnosti prostredníctvom rôznych činností. Projekty, ktoré sa realizujú v regiónoch EÚ sú zamerané na špecifické potreby a ženám poskytujú možnosť získať nové príležitosti, zručnosti a rekvalifikácie v požadovaných oblastiach. Aktéri na úrovni EK na základe možnosti financovania a individuálnej pomoci motivujú ženy tiež k samostatnej činnosti formou podnikania, alebo zvyšujú atraktivnosť digitálneho odvetvia. Platforma *WEgate* vznikla práve s cieľom zvýšiť záujem žien o podnikateľskú činnosť a predstavuje kontaktné miesto pre ženy, ktoré podnikajú alebo majú záujem podnikat, v rámci ktorého môžu získať cenné informácie ohľadom odbornej prípravy, mentorovania a financovania (Európska komisia 2020). Z uvedeného vyplýva, že jeden z hlavných cieľov výdavkových programov financovaných z EŠIF je znížiť segregáciu na trhu práce z dôvodu pohlavia a podporiť zosúladienie pracovného a súkromného života.

Na Slovensku vo väčšine prípadov stále pretrváva trend, ktorý sa týka konfliktu medzi prácou a rodinou, kedy si musia ženy zvoliť medzi kariérou alebo rodičovskými povinnosťami. Na základe implementácie finančných nástrojov z EŠIF je možné aplikovať efektívne a účinné nástroje na dosiahnutie predmetnej kompatibility na Slovensku, napríklad formou poradenstva, inovatívnych prístupov, flexibilných foriem práce a dostupných služieb starostlivosti o dieťa. Realizované projekty podporujúce rodinnú politiku na lokálnej úrovni prostredníctvom daných opatrení predstavujú efektívny nástroj na odstránenie bariér na pracovnom trhu a v pracovnom procese. Efektívne a účinné využívanie EŠIF pri presadzovaní jednotlivých opatrení verejnými a súkromnými inštitúciami na základe spolupráce medzi relevantnými aktérmi z politiky, administratívy, firiem a organizácií majú potenciál zvýšiť úroveň lokálnych sietí a kvalitu života jednotlivých sociálnych skupín.

Opatrenia vo forme, ako zakladanie miestnych aliancií pre rodiny, projekty presadzujúce personálnu politiku zameranú na ústretovosť k rodinám vo všetkých oblastiach života, majú

pozitívny vplyv na pracovný a súkromný život zamestnancov a na ekonomickú výkonnosť firiem v podobe nízkej fluktuácie, motivácie a kvality zamestnancov. Medzi efektívne a účinné nástroje jednotlivých opatrení môžeme napríklad zaradiť: flexibilné formy práce, dostupné a kvalitné služby starostlivosti o dieťa, zriadenie firemných škôlok a i. Potenciálna spolupráca a koordinácia jednotlivých opatrení medzi samosprávou a súkromnými spoločnosťami predstavuje efektívny a účinný mechanizmus na dosiahnutie vyššej životnej úrovne regiónov. Miera zamestnanosti a úroveň lokálnych sietí priamo súvisí s rodinnou politikou, prostredníctvom ktorej si miestne samosprávy udržiavajú vysokú životnú úroveň a vďaka pôsobeniam odborníkov a špecialistov v danom kraji predstavujú pre investorov atraktívne miesto.

Pozitívnym príkladom je realizácia národného projektu zameraného na zosúladienie rodinného a pracovného života, prostredníctvom ktorého sa implementovali finančné prostriedky zamestnávateľom, ktorí požiadali o príspevok na vytvorenie pracovných podmienok zohľadňujúcich rodové hľadisko.

Príklady dobrej praxe z Nemecka

Projekt v Nemecku s názvom „Lokálne združenie pre rodinu“ je orientovaný na vytvorenie lepších pracovných podmienok pre pracujúcich rodičov, prostredníctvom podpory lokálnych sietí. O úspešnosti realizácie projektu svedčí aj reálna situácia v Nemecku, kde existuje viac ako 600 daných združení pre rodiny. V rámci jednotlivých aliancií sa riešia problémy na miestnej úrovni, ktorým čelia pracujúci rodičia, nie len ženy (Letocha, 2017, s. 12). Konkrétne na príklade z mesta Wolfsburg je preukázateľné, že jedným z hlavných elementov komunálnej politiky sú „Lokálne združenia pre rodinu“. V meste Wolfsburg sídli automobilka Volkswagen, ktorá zamestnáva cez 120 000 zamestnancov. Na základe pro-rodinného prístupu a podpory mladých rodín zo strany samosprávy pribúda cca. 3 000 obyvateľov ročne. Realizované iniciatívy vyplývajú z konkrétnych potrieb sociálnych skupín s hlavným cieľom zvyšovať efektívnosť a prínos pre danú komunitu. Pri presadzovaní efektívnych, účinných a účelných opatrení je kľúčová infraštruktúra, pro-rodinne orientovaná komunita a sa-

mospráva. Rodinná politika dôležitá a prierezová téma, nielen počas realizácie projektu v obmedzenom období, avšak musí sa stať jedným z hlavných pilierov v spoločnosti (Mohrs, 2017, s. 15-19).

Dôležitým aspektom počas implementácie opatrení rodovej rovnosti zamerané na rodinnú politiku je postavenie a postoj relevantných politických aktérov v Nemecku. Konštruktívny prístup spolkového ministerstva pre rodinu, seniorov, ženy a mládež je strategický, v zmysle kreovania povedomia vo verejnom priestore. Napríklad na webovej stránke spolkového ministerstva sú špecifikované údaje od všeobecných informácií, až po konkrétnu činnosť jednotlivých lokálnych združení pre rodinu, v rámci celej krajiny a zároveň vyzýva eventuálne subjekty pre prácu v aliancii (Lokale Bündnisse für Familie, 2022). Aliancie spolupracujú s rôznymi partnermi z politiky, administratívy, firiem a organizácií realizujú projekty podporujúce miestnu rodinnú politiku. Pre potenciálnych aktérov je na webovom sídle spolkového ministerstva dostupná smernica s názvom „Miestna aliancia pre rodinu“ s účelom založenia aliancie (Lokale Bündnisse für Familie, 2011). V zmysle smernice je základom úspešnej aliancie dobrý nápad, pestrá zmes aktérov z biznisu, politiky a spoločnosti, sieťová štruktúra a nástroje, ktoré sú prispôbené podmienkam konkrétnej komunity. Ďalej spolkové ministerstvo ponúka komplexný systém v podobe praktických informácií o činnostiach a výsledkoch jednotlivých združení v rámci celého Nemecka až po metodické výklady. Príkladom je vedecká štúdia prof. dr. Jutta Rumpvej, riaditeľky Inštitútu pre zamestnanosť v Ludwigshafene a prof. dr. Helmut Schneiderovej, vedúcej výskumného centra „Personálna politika zameraná na rodinu“ pôsobiacej aj na Steinbeis School of Management and Innovation v Berlíne. Profesorka Rumpová je odborníčka v oblasti rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom a spolu s profesorkou Schneiderovou sa spolupodieľali na tvorbe 8. správy o rodine Spolkového ministerstva pre rodinu, seniorov, ženy a mládež. Profesorka Schneiderová sa zamerala na ekonomickú argumentáciu v rámci vzťahov medzi firmami a rodinami. Rovnováhu medzi pracovným a súkromným životom považuje v Nemecku až 96,1% zamestnancov s deťmi ako jeden z dôležitých faktorov, ktorý do znač-

nej miery ovplyvňuje atraktivitu zamestnávateľa. Dôležitú úlohu v rámci presadzovania rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom zohrávajú rámcové podmienky, infraštruktúra a pro-rodinne orientovaná kultúra firmy. Ekonomická výkonnosť a pozitívne ekonomické efekty firiem, sú dôležitým nástrojom a argumentom pri presadzovaní personálnej politiky ústretovej k rodinám. Na základe daných skutočností je táto štúdia zameraná na výhody modernej personálnej politiky ústretovej k rodinám a návratnosť kompatibility (Lokale Bündnisse für Familie, 2016).

V Nemecku je daná problematika vnímaná ako ekonomické rozumné riešenie, s ktorou sa zaoberajú aj relevantné osoby v rámci sociálnej a hospodárskej politiky. V predchádzajúcom období hlavným aktérom v rámci presadzovania zosúladenia rodinného a pracovného života boli predovšetkým matky, ale nová kompatibilita je zameraná na širšie spektrum cieľovej skupiny. Presadzovanie doterajších opatrení, ktoré sú orientované na zosúladenie pracovného a rodinného života, sú na základe ekonomických prieskumov účinné, účelné a efektívne. Matky počas materstva, sú produktívnejšie a majú väčší záujem sa vrátiť do práce skôr na čiastočný úväzok, na základe čoho ne strácajú svoju kvalifikáciu. Spoločnosť sa vyvíja a v Nemecku prevládajú nové trendy, medzi ktoré patrí aj napríklad „Generácia Y“; ide o mladých odborníkov do 30 rokov, ktorých potreby treba zohľadniť v rámci novovznikajúcich opatrení. Medzi opatrenia klasickej kompatibility patria: čiastočný pracovný úväzok, práca z domu (*home office*), poradenstvo, starostlivosť o deti mimo pracoviska, pohotovostná starostlivosť, služby súvisiace s domácnosťou a domáca starostlivosť o deti, ktoré sú orientované na cieľovú skupinu matiek, poprípade otcov.

Situácia v Nemecku je v porovnaní so slovenskou realitou v inej dimenzii, keďže k uplatňovaniu rodového hľadiska sa v Nemecku pristupuje z pohľadu riešenia ako spoločenského problému. V Nemecku je spoločnosť k presadzovaniu rodových nástrojov v podobe podpory kompatibility rodinného a pracovného života pozitívne naklonená, pretože si uvedomuje pozitívny vplyv na ich miestnu samosprávu ako posilnenie obchodného a spoločenského miesta v jednotlivých lokalitách. Z pohľadu získaných informácií faktom je, že presadzovanie opatrení na podporu

zosúladienia rodinného a pracovného života nie je len v záujme žien, resp. súkromných osôb, ale mal by byť v záujme rovnako verejných inštitúcií a súkromných spoločností.

Záver

Rodová nerovnosť v spoločnosti pretrváva vďaka rôznym faktorom, medzi ktoré patria často spomínané rodové stereotypy, ktoré predstavujú z historického kontextu zaužívané spoločenské normy uplatňované prostredníctvom sociálnych rolí jednotlivcov. Adekvátna interpretácia problematiky rodovej rovnosti v zmysle historického, kultúrneho a sociálneho kontextu môže pozitívne ovplyvniť spoločnosť a poukázať na potenciál predmetnej témy. Vyššou mierou využívania EŠIF je vyšší predpoklad na zlepšenie situácie žien na pracovnom trhu a v pracovnom procese, na základe čoho sa zvýši úroveň lokalít a sociálnej skupiny vo všeobecnosti. Informovanosť jednotlivých komunit a ich záujem o danú problematiku na základe atraktivity využívania EŠIF môže pozitívne vplývať na odstránenie rodových stereotypov na pracovnom trhu, v pracovnom procese a v konečnom dôsledku aj v súkromnom živote. Dôležité je zdôrazniť správny účel a zmysel realizovaných projektov a poukázať na primeraný význam a na negatívny vplyv dezinformácií.

Literatúra

- Európska Komisia. (2020). Aktuálna téma akcia EÚ zameraná na ženy. <https://op.europa.eu/webpub/com/factsheets/women/sk/>
- Klimáčková, A. (2017). Skúsenosti z Nemecka a možnosti realizácie programu zosúladienia pracovného a rodinného života na Slovensku. In Seyferth, A., & Tiefenbacher, B. (eds.). *Zosúladovanie pracovného a rodinného života ako nástroj na zvýšenie miery zamestnanosti osôb s rodinnými povinnosťami* (s. 20-23). Friedrich Ebert Stiftung.
- Letocha, E. A. (2017). Programy na zosúladienie pracovného a rodinného života v Nemecku. In Seyferth, A., & Tiefenbacher, B. (eds.). *Zosúladovanie pracovného a rodinného života ako nástroj na zvýšenie miery zamestnanosti osôb s rodinnými povinnosťami* (s. 11-14). Friedrich Ebert Stiftung.
- Lokale Bündnisse für familie. (2011). In fünf Schritten zur Gründung eines Lokalen Bündnisses für Familie. https://www.lokale-buendnisse-fuer-familie.de/fileadmin/lbfff/Praxis-Infothek/Leitfaden_In_fuenf_Schritten_zur_Gruendung_eines_Lokalen_Buendnisses_fuer_Familie_01.pdf
- Lokale Bündnisse für familie. (2016). Renditepotenziale der NEUEN Vereinbarkeit. https://www.lokale-buendnisse-fuer-familie.de/fileadmin/lbfff/Praxis-Infothek/Studie_BWL.pdf
- Lokale Bündnisse für familie. (2022). Im Einsatz für Familien und Unternehmen vor Ort. <https://www.lokale-buendnisse-fuer-familie.de/im-einsatz-fuer-familien-vor-ort.html>
- Mohrs, K. (2017). Zosúladienie súkromného a pracovného života – osvedčené postupy z Wolfsburgu. In Seyferth, A., & Tiefenbacher, B. (eds.). *Zosúladovanie pracovného a rodinného života ako nástroj na zvýšenie miery zamestnanosti osôb s rodinnými povinnosťami* (s. 15-19). Friedrich Ebert Stiftung.
- Porubánová, S. (2017). Zosúladovanie pracovného, rodinného a osobného života – situácia a výzvy v Slovenskej republike. In: In Seyferth, A., & Tiefenbacher, B. (eds.). *Zosúladovanie pracovného a rodinného života ako nástroj na zvýšenie miery zamestnanosti osôb s rodinnými povinnosťami* (s. 8-10). Friedrich Ebert Stiftung.
- Turkovič, Z. (2021). Rodičia na trhu práce: Zosúladovanie pracovného a rodinného života (Vol. 2). Inštitút pre výskum práce a rodiny.
- Rodová rovnosť (2020). Seminár o rodovej rovnosti v eurofondoch. <https://www.gender.gov.sk/seminar-o-rodovej-rovnosti-v-eurofondoch/>
- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. (2022). Ideme do regiónov: Verejné konzultácie o rodovej nerovnosti na pracovisku. <https://www.snslp.sk/aktuality/ideme-do-regionov-verejne-konzultacie-o-rodovej-nerovnosti-na-pracovisku/>
- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. (2022a). Aj ekonomické násilie je násilie. <https://www.snslp.sk/aktuality/aj-ekonomicke-nasilie-je-nasilie/>

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. (2022b). Rodová rovnosť na pracovisku má stále priestor na zlepšenie. <https://www.snslp.sk/aktuality/rodova-rovnost-na-pracovisku-ma-stale-priestor-na-zlepsenie/>

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. (2019a). Opis: Národný projekt: Zosúladienie rodinného a pracovného života. https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SESF/Opis_NP_NP_Zosuladienie_RaP_zivot_a.pdf

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. (2019b). Oznámenie o možnosti predkladania žiadostí o poskytnutie finančného príspevku na podporu vytvárania pracovných miest pre UoZ, v rámci národného projektu "Zosúladienie rodinného a pracovného života".

https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/KGR/narodne_projekty/Zosuladienie_rod_a_prac_zivota/Oznamenie_NP_ZRaPZ_Aktualizacia_4.pdf

KREŠŤANSTVO. DEJINY NÁBOŽENSTVA, KTORÉ ZMENILO SVET

Schnurr, E.-M. (zost.)

Bratislava: N Press, s.r.o. 2021. 220 s.

ISBN 978-80-9992-57-87

RÓBERT KIRÁLY

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: kiralyr001@gmail.com

Kresťanstvo patrí medzi najvplyvnejšie náboženstvá vo svete. So svojou vyše dvojtisícročnou históriou sa spolupodieľalo na kreovaní kultúry a vzdelania nielen európskeho – resp. západného – obyvateľstva, ale jeho vplyv nájdeme skoro v každom kúte sveta. Dnes však podľa mnohých odborníkov prechádza krízou, ktorá je spojená s úbytkom jeho vyznávačov. Dôvody môžeme nájsť napríklad v raste ateistických presvedčení, alebo v čoraz väčšej popularite iných náboženstiev – predovšetkým islamu. Aj napriek tomu však ide stále o náboženstvo s najväčším počtom vyznávačov vo svete, a tak si stále zachováva svoj vplyv na formovanie sociálno-politického myslenia ľudí.

Kniha, ktorú držíme v rukách, prehľadným spôsobom opisuje dejiny kresťanstva. Jej zostavovateľka Eva-Maria Schnurr využila poznatky uznávaných historikov či teológov a predostrela tak čitateľom skoro 30 odborných príspevkov, ktoré sa venujú kresťanstvu už od jeho najranejších dejín. O dôležitosti tejto témy pojednáva aj samotná Eva-Maria Schnurr (2021, s. 11), ktorá vo svojom predslove uvádza nasledovné: „vplyv kresťanstva ďaleko presahuje duchovnú oblasť. Na viacerých svetadieloch, najmä v Európe, USA a Južnej Amerike,

natrvalo charakterizovalo myslenie, hodnoty a kultúru. [...] Ešte aj v dnešnej, do veľkej miery sekularizovanej prítomnosti cítime, ako veľmi viera vo vykúpenie zmenila svet.“

Eva-Maria Schnurr v samotnom predslove načrtla aktuálnosť problematiky kresťanstva, čím odkazovala aj na nutnosť jeho samotného štúdia. Predmetná kniha ponúka čitateľom znalým i menej znalým náboženstva komplexný prehľad o tom, akým spôsobom vzniklo a prežívalo kresťanstvo, ale aj to, akým výzvam čelí v súčasnosti.

Úvodné slovo napísal známy germanista Johannes Saltzwedel a venoval sa v ňom základnej a pútavej otázke: „aké je tajomstvo úspechu kresťanstva?“ Niet totiž pochyb o tom, že táto otázka zaujíma mnohých z nás. Počas histórie ľudstva totiž zanikli mnohé náboženstvá, avšak kresťanstvo prežilo.

Po úvodnom slove sa začína historická cesta naprieč dejinami kresťanského vierovyznania. Samotná kniha je rozdelená na celkovo 4 časti, ktoré na seba logicky a chronologicky nadväzujú. Prvá časť s názvom „Od sekty ku kultu ríše“ analyzuje rané dejiny kresťanstva. Obsahuje dovedna 8 odborných príspevkov a 1 interview. Autori sa postupne zameriavajú na to,

akým spôsobom sa formovali prvotné myšlienky kresťanstva, akým spôsobom sa k novému náboženstvu stavala Rímska ríša, či akým spôsobom prispel k rozvoju a popularite kresťanstva Augustín. Z nášho pohľadu najzaujímavejšie vyznieva rozhovor s oxfordským historikom Petrom Falkopanom, ktorý predostrel menej známy fakt, a to ten, že prvé úspechy dosiahlo kresťanstvo na Východe a nie na Západe. Peter Falkopan (2021, s. 35) ďalej vyvracia mýtus, že kresťanstvo bolo jednou z príčin pádu Rímskej ríše. Konkrétne uvádza nasledovné: „[...] Sťahovanie národov predstavovalo reťazovú reakciu, bolo vyvolané klimatickými zmenami, ktoré viedli k vojenskému nátlaku stepných etník zo severovýchodu. Keď sa impérium pod vlnou útokov dostalo do defenzívy, bolo už vnútorne kresťanské. Cisári sa predsa rozhodli pre kresťanstvo práve preto, lebo ho pokladali za stabilizačný faktor.“

Rané dejiny ľudstva nám pritom ukazujú, že konkurencia medzi náboženstvami tu bola odjakživa. Nemuselo to však znamenať automaticky niečo negatívne. Ba práve naopak. Peter Falkopan poukazuje na to, že náboženstvá sa navzájom ovplyvňovali a preberali od seba viaceré prvky. Ako príklad môžeme spomenúť svätožiariu, ktorá je typická nielen pre kresťanstvo (ako sa mylne mnohí domnievajú), ale aj pre zoroastrizmus, hinduizmus či budhizmus.

Okrem toho si čitatelia prvej časti knihy môžu obohatiť vedomosti v súvislosti s tým, ako sa postupne formovali prvé mníšske rády či o príbeh rímskej aristokratky Melanie, ktorá sa stala vzorom pre ženskú askézu a ktorú dodnes katolíci i pravoslávni uctievali ako svätú.

Druhá časť knihy nesie názov „Medzi vierou a mocou.“ Ako už zo samotného názvu vyplýva, autori sa tu predovšetkým venovali otázkam spolupráce i konfliktov medzi svetskou a duchovnou mocou, ktoré boli charakteristické najmä pre obdobie stredoveku. Čitatelia majú možnosť dozvedieť sa napríklad o tom, akým spôsobom chcel cisár Otto III. spojiť úrad pápeža a cisára, čím by vytvoril kresťanskú ríšu. Ako však vieme už zo samotnej histórie, tento sen Otta III. ostal len snom. Autori sa ďalej venujú osobe Tomáša Akvinského, vzťahu medzi Byzantskou východnou cirkvou a Rímom, inkvizíciou či tzv. Konštantínovej donácii, ktorá je dodnes považovaná za jeden z najväčších falzifikátov v dejinách. Druhá časť knihy však obsahuje aj aktuálne otázky, ktoré

dopĺňajú historické „sondy.“ Redaktor magazínu *Der Spiegel* Uwe Klussmann otvára otázku spolupráce ruskej pravoslávnej cirkvi s Kremľom, pričom jeho kolegyňa Susanne Kolbl sprostredkováva reportáž z Iraku po tom, ako miestnych kresťanov začal ohrozovať Islamský štát. Záver druhej časti knihy prináša rozhovor s cirkevným historikom Volkerom Leppinom (2021, s. 139), ktorý súhrnne opisuje, akým spôsobom sa postupne menil vzťah medzi kresťanstvom a svetskou mocou. Okrem iného poukazuje na to, že kresťanstvo si počas tých tisícročí dokázalo zachovať prebytok utópie: „kresťan vlastne nikdy nemôže uzavrieť trvalý mier s týmto svetom. Bez kladenia odporu svetskému pragmatizmu, bez príslovečného ‚príď kráľovstvo Tvoje‘ by kresťanstvo nikdy nebolo tým, čím má byť.“

Tretia kapitola knihy sa nazýva „O reformátoroch a misionároch.“ Čitateľ tak môže predikovať, že pôjde predovšetkým o obdobie náboženských vojen a súbojov o novú podobu/vetvy kresťanstva. Autori sa tak venujú napríklad pôsobeniu svetoznámeho reformátora Martina Luthera, pričom nezabúdajú aj na humanistu Erazma Rotterdamského. Prítomný je však príspevok aj o – pre laikov menej známej – Terézii z Ávily, ktorá položila základy pre nový reformný rád vo vtedajšom Španielsku. Za obohacujúci považujeme príspevok od Bettiny Musall, ktorá predostrela historický príbeh Johanna Adama Schalla. Tento jezuita z nemeckého Kolína zanechal nezanedbateľnú kresťanskú stopu v konfuciánskej Číne, pričom svoju kariéru dotiahol dokonca až na poradcu samotného čínskeho cisára Šun-č z dynastie Čching. O jeho pozitívnom vplyve na Čínu hovoria vyjadrenia syna cisára Šun-č, ktorý po smrti jezuitu uviedol: „Zanechávaš nám nesmrteľnú slávu a česť Tvojho mena.“ (Mussal 2021, s. 167).

Záver tretej časti sa niesol v duchu súboja pietistov proti protestantom či v príbehu protestantského teológa Friedricha Schleiermache- ra, ktorý sa preslávil svojim prekladom Platóna, pričom je dodnes považovaný za zakladateľa liberálnej teológie. V tejto etape vývoja kresťanstva tak môžeme badať liberálno-osvietenské prvky, ktoré dodnes formujú kresťanské náboženstvo.

Posledný príspevok tretej časti obsahuje pútavý historický výklad toho, akým spôsobom vznikli prvé civilné Vianoce. Pre mnohých naj-

väčší (po Veľkej noci) kresťanský sviatok si dodnes pripomínajú miliardy ľudí po celom svete, a to aj samotní ateisti. Nie je prekvapením, že „zliberalizovanie“ Vianoc môžeme opäť nachádzať v práci už zmieneného Friedricha Schleiermachersa (2021, s. 182-183), ktorého spis „Vianočná oslava. Rozhovor“ radikálne ovplyvnil dovtedajšiu oslavu Vianoc. Vianoce podľa tohto spisu už neobsahovali čítanie z Biblie či chodenie na omšu, ale zmenili sa na tzv. slávnosť darov. Odklon od vtedajších konzervatívnych názorov na Vianoce obhajoval nasledovne: „Musíme preto tiež veriť, že pamiatku Krista si zachováme vo väčšej miere prostredníctvom slávnosti než Písmom.“

Tradičný symbol Vianoc – ozdobený stromček, však ešte k dispozícii nebol. Ten sa začal šíriť z protestantského Nemecka až v druhej polovici 19. storočia, pričom dodnes je neodmysliteľnou súčasťou našich domácností počas sviatkov pokoja.

Posledná štvrtá časť knihy nesie názov „S Bohom alebo bez neho?“ Ide o rozsahovo najkratšiu pasáž, avšak aj napriek tomu obsahuje pútavé príspevky, ktoré obohatia poznanie čitateľov. Štvrtá časť obsahuje dovedna 3 odborné príspevky a jedno interview. V prvom príspevku sa autor Andreas Urs Sommer venuje svetoznámemu nihilistovi Friedrichovi Nietzschemu a jeho rovnako slávnemu výroku „Boh je mŕtv.“ Andreas Urs Sommer tak dáva do kontrastu kresťanstvo s nihilizmom, pričom tento „súboj“ je stále prítomný aj v súčasnosti. Prostredníctvom v poradí druhého príspevku sa presunieme do 20. storočia, a to konkrétne do čias II. svetovej vojny. Autor Michael Sontheimer sprostredkúva historický príbeh o nemeckom teológovi Dietrichovi Bonhoefferovi, ktorého odvaha zoči voči nacistickému režimu v koncentračnom tábore je dodnes mimoriadne inšpirujúca. Posledným príspevkom štvrtej pasáže knihy sa geograficky presúvame do oblasti Latinskej Ameriky. Tá je dodnes známa svojou rozšírenou zbožnosťou. V nie

tak dávnej histórii boli dokonca snahy o prepojenie náboženstva so socializmom, čo bol z nášho pohľadu trúfalý, no historicky zaujímavý krok. Autor príspevku Jens Glüsing poukazuje nielen na historické snahy o prepojenie týchto dvoch prúdov, ale aj na aktuálnu prácu pápeža Františka, ktorý z tohto prostredia pochádza. Práve na Františkovom vystupovaní, práci a sebaaprezentovaní je zreteľne viditeľný ľavicový ideologický prúd, ktorý spočíva napríklad v pomoci chudobným a prenasledovaným.

Posledná časť knihy obsahuje rozhovor so sociológom Detlefom Pollackom o budúcnosti kresťanstva. Ide nepochybne o otázku, ktorá dodnes vzbudzuje miestami až vášnivé debaty – najmä ak ju dávame do súvislosti s rastúcim vplyvom islamu. Strata veriacich však podľa Detlefa Pollacka (2021, s. 2014) automaticky nemusí znamenať postupnú stratu kresťanstva ako takého. Ako záverom uvádza: „Kultúrny dosah kresťanstva je enormný, našu kultúru hlboko ovplyvnilo. Kresťanské hodnoty ako solidarita, férovosť či spravodlivosť sú široko akceptované, podobne to, že ľudia k sebe pristupujú láskavo, krotia sa, neupierajú práva druhým a reflektujú seba samých. [...] Spoločnosť kresťanstvom nasiakla natoľko, že cirkevné náuky vlastne ani veľmi nepotrebuje.“

Záverom dodávame, že recenzovaná kniha nepochybne prispeje k celospoločenskému diskurzu nielen o budúcnosti a súčasnosti, ale i o minulosti kresťanstva. Je potrebné objektívne reflektovať tak pozitíva, ako aj negatíva, ktoré sú spájané s najväčším náboženstvom sveta, pričom zároveň sa cirkevné kresťanské kruhy musia pripraviť aj na výzvy budúcnosti. Stotožňujeme sa však s výrokom Detlefa Pollacka, že kresťanské hodnoty pretrvávajú, nakoľko sú do veľkej miery všeobecne akceptované ako univerzálne normy slušného správania sa i ľudských práv.